

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav Východoevropských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Sovětská invaze v Afghánistánu a její dopady na formování
zahraniční politiky SSSR vůči státům Střední Asie.**

The Soviet invasion to Afghanistan and its impacts on foreign policy of Soviet
Union towards states of Central Asia.

Bc. Kateřina Papuláková

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze 31.7.2018

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce PhDr. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za cenné rady, trpělivost a pomoc při tvorbě této práce.

Anotace

Hlavním předmětem diplomové práce je interpretace a zhodnocení sovětské invaze do Afghánistánu a její dopady na formování politiky Sovětského Svazu vůči státům Střední Asie. Stěžejními tématy práce budou dvě první kapitoly.

První z nich se věnuje vnitřní politice a situaci v 70. a 80. letech 20. století v Afghánistánu. Druhá kapitola popisuje region Střední Asie, věnuje se klíčovému momentům Studené války probíhajících na tomto území, které měly dopad na samotný vznik a průběh sovětské intervence v Afghánistánu.

Poslední dvě kapitoly přinášejí náhled na interpretaci sovětské invaze prostřednictvím západních medií, zejména postoj Spojených států amerických k intervenci a jejich postavení a vliv v regionu Střední Asie.

V neposlední řadě nástin současného vývoje v Afghánistánu a středoasijských zemích po rozpadu SSSR představuje poslední, čtvrtá kapitola.

V diplomové práci budou také povrchově zmíněny informace ohledně vzniku organizace al-Kaída a Tálibánu. Popsány budou i dopady na Afghánistán a země Střední Asie po 11. září 2001.

V závěru je shrnutí dané problematiky.

Klíčová slova: Afghánistán, Sovětská invaze, mezinárodní politika, Střední Asie

Annotation

The main subject of the thesis is the interpretation and evaluation of the Soviet invasion to Afghanistan and its implications for forming the policy of the Soviet Union towards Central Asian states. Core chapters of the thesis will be the first two chapters.

The first one deals with internal politics and the situation in Afghanistan in the 1970s and 1980s. The second chapter describes the region of Central Asia, devotes itself to the key moments of the Cold War that are taking place in this area and have had an impact on the very origin and course of Soviet intervention in Afghanistan.

The last two chapters give an insight into the interpretation of the Soviet invasion through Western media, especially the US attitude towards intervention and their position and influence in the Central Asia region.

At least, the outline of the current developments in Afghanistan and the Central Asian countries after the collapse of the USSR is the last, fourth chapter.

In the diploma thesis, information on the formation of Al-Qaida and the Taliban will be mentioned. The impacts on Afghanistan and the countries of Central Asia will be described to September 11, 2001.

In conclusion, there is a summary of the issue.

Key words: Afghanistan, soviet invasion, foreign policy, the Central Asia

Obsah

Úvod

Sovětská pomoc, či hrozba?

- 1.1. Afghánský konflikt – etnický, sociální či náboženský?
- 1.2. Afghánistán před sovětskou invazí
  - 1.2.1. Vývoj Afghánsko-sovětských vztahů a vnitřní situace v Afghánistánu do roku 1979
  - 1.2.2. Saúrská revoluce, vznik a zánik LDSA a počátky radikalistických a komunistických hnutí v zemi
- 1.3. Nástin sovětské invaze a její průběh

Sovětský svaz a region Střední Asie

- 2.1. Úvod do regionu Střední Asie
- 2.2. Eurasijství v geopolitice regionu Střední Asie
- 2.3. Vývoj ruské expanze v regionu Střední Asie do vzniku SSSR
- 2.4. Státy regionu Střední Asie a vliv SSSR v satelitních státech
- 2.5. Střední Asie po rozpadu SSSR a jeho strategická úloha
  - 2.5.1. Regionální geopolitická uskupení
  - 2.5.2. Nová Velká hra a noví aktéři středoasijských vztahů
  - 2.5.3. Region Střední Asie po roce 2001
- 2.6. Konflikty ve Střední Asii a otázka její bezpečnosti
  - 2.6.1. Írán a Irácko-iránský konflikt

80. léta a reakce Západu na sovětskou intervenci

- 3.1. USA a jejich postoj k sovětské intervenci
- 3.2. Interpretace Sovětské invaze do Afghánistánu v zahraničních médiích

Nástin vývoje v Afghánistánu po rozpadu SSSR v 90. letech a Afghánistán v 21.století

- 4.1. Afghánistán v 90.letech 20.století (vnitřní vývoj země a vztahy se sousedními zeměmi před nástupem Tálibánu)
- 4.2. Hnutí Tálibán
- 4.3. Stručný nástin vývoje v Afghánistánu a regionu Střední Asie po roce 2001

Závěr

Seznam zdrojů

- 6.1. Knihy a odborné studie
- 6.2. Internetové zdroje

Seznam použitých zkratk v textu

USA	Spojené státy americké (United states of America)
SSSR	Svaz sovětských socialistických republika
LDSA	Lidově demokratická strana Afghánistánu
ADR	Afghánská demokratická republika
UV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
KGB	Kamit'ët gasudárstvënoj bëzapásnosti – Výbor státní bezpečnosti
EAEU	Eurasijská ekonomická unie
SNS	Společenství nezávislých států
OSKB	Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti
NATO	Severoatlantická aliance
EES	Eurasijské ekonomické společenství
ŠOS	Šanghajská organizace pro spolupráci
EvrAzEs	Eurasijské hospodářské společenství
OSN	Organizace Spojených národů
NHS	Nová hedvábná stezka
GUAM	Organizace pro demokracii a ekonomický rozvoj
ISAF	Mezinárodní bezpečnostní podpůrné síly
ISI	Tajná zpravodajská služba Pákistánu
CIA	Ústřední zpravodajská služba

Úvod

Cílem předkládané diplomové práce je analýza a zmapování situace uvnitř Afghánistánu, jež vedla k zahájení sovětské intervence v zemi. Vnitřní politika v Afghánistánu, konflikty a spory uvnitř státu, zahraniční politika SSSR vůči Afghánistánu a státům Střední Asie jsou stěžejními tématy této práce. Je nezbytné podotknout, že v diplomové práci budou události, probíhající na pozadí studené války v 70. a 80. letech 20. století, zmíněny pouze okrajově. Hlavním tématem zůstane region Střední Asie a Afghánistán jako takový.

Důvodem, proč jsem zvolila téma vztahující se k Afghánistánu je hlubší pochopení situace uvnitř státu a vysvětlení, co vedlo k zahájení občanské války a vstupu sovětských vojsk do země.

Afghánistán, dle formulace Slavomíra Horáka,¹ *představuje válkou rozbité zrcadlo na malé střípky, které se dnes pokoušíme slepit, avšak bezúspěšně*. Formulaci *bezúspěšně* zmiňují cíleně, neboť snaha, kterou mezinárodní organizace a státy vkládají do Afghánistánu s cílem humanitární, či finanční pomoci, je bohužel ve většině případů zbytečná. Většina finanční pomoci, jež byla určena na výstavbu škol, nemocnic, sociálních zařízení pro obyvatele Afghánistánu, z větší části putovala na výstavbu luxusních sídel představitelů kábulské vlády.² Po 11. září 2001 se strhla velká vlna zájmu o Afghánistán. Neznaменá to však, že by do té doby nebyl Afghánistán pro ostatní státy zajímavý. Již od 19. století se stal středem zájmů carského Ruska a Britského impéria – obě mocnosti zde rozehrály tzv. Velkou hru. V celém 20. století byl v centru zájmu Sovětského svazu a Spojených států. Po rozpadu SSSR bylo rozehráno druhé kolo tzv. Velké hry mezi Ruskem, USA a jejím novým aktérem, Čínou. Po nástupu Tálibánu k moci v roce 1996 byl Afghánistán centrem teroristických organizací, zejména pak al-Káidy v čele s Usámou bin Ládinem. Po teroristickém útoku na New York v roce 2001 zabředl Afghánistán do nekonečné pasti války, která sužuje zemi, bohužel, až dodnes.

Výsledkem zpracování dané problematiky je hlubší analýza základních náboženských, etnických a sociálních faktorů, které bezprostředně ovlivnily chod událostí v zemi. Dále následuje analýza vzájemných vztahů Afghánistánu se zeměmi Střední Asie, nástin klíčových událostí, které probíhaly v regionu Střední Asie a měly vliv na dění v Afghánistánu ve 20. a v 21. století.

Práce je strukturovaná do 4 hlavních kapitol. První kapitola se zaměřuje na vnitřní situaci v

---

¹ Horák, S., „Začarované kruhy afghánské“, in *Obrana a strategie*, Praha 2008, roč. 2008, č. 2, s. 8.

² [cit. 201-07-22]. Dostupné z [www: https://www.youtube.com/watch?v=A9-4MCUaVSQ&t=4s](https://www.youtube.com/watch?v=A9-4MCUaVSQ&t=4s)

Afghánistánu, formování tamějších politických hnutí a dopadům, jež vedly k zahájení občanské války v zemi. V první části první kapitoly jsou zmíněny zásadní faktory ovlivňující vznik občanské války. Druhá část popisuje průběh a důsledky sovětské invaze.

Ve druhé kapitole je pozornost věnována regionu Střední Asie a vztahům SSSR vůči zemím, jež sousedí s Afghánistánem. Zmíněny budou i klíčové faktory a události, jež se staly hlavními příčinami sporů v tomto regionu a popsány budou i hrozby, které daný region sužují a stále vzbuzují vlnu napětí dodnes.

Třetí kapitolou se završuje problematika interpretace sovětské invaze z pohledu Západu, zejména z pohledu USA. Analyzuje se zde také působení USA v regionu Střední Asie.

Poslední, čtvrtá kapitola předkládá stručné pojednání o vývoji Afghánistánu před nástupem hnutí Tálibán, vzniku a působení organizace Al-Kaída a zkoumá strategickou úlohu regionu Střední Asie po rozpadu SSSR. Okrajově jsou analyzovány události po 11. září 2001 a jejich dopad na vývoj Afghánistánu a států Střední Asie.

Závěr poté shrnuje výsledky mé práce a zodpovídá otázky položené v samotném úvodu diplomové práce.

Metodologicky se práce opírá o historickou analýzu událostí, které probíhaly uvnitř Afghánistánu, v regionu Střední Asie v 70. a 80. let 20. století a měly přímý dopad na sovětskou intervenci do Afghánistánu. Pro účely této práce je použita zejména literatura, která se věnuje Afghánistánu a oblasti Střední Asie. Systematicky jsem se pokusila shrnout informace z těchto zdrojů a vložit je do obsahu diplomové práce. Nejdůležitějším zdrojem používaným během celé diplomové práce jsou knihy Slavomíra Horáka *Afghánský konflikt, Afghánistán 2005 (pdf.)* a v neposlední řadě kniha *Střední Asie mezi východem a západem (2005)*. Všechny knihy podávají velmi obsáhlou analýzu Afghánistánu, průběhu sovětské invaze a významu regionu Střední Asie. Další informace byly čerpány z jiných publikací. Často citovanou knihou v textu je dílo Martina Nováka *Džihád proti Kremlu*, která se věnuje vnitřní situaci v Afghánistánu, vzniku politických a islamistických hnutí. Druhá kapitola vychází z knih, věnujících se oblasti Střední Asie a politické geografii. Velmi podstatným autorem pro druhou a třetí kapitolu bude Oskar Krejčí a jeho knihy *Geopolitika Ruska* a *Zahraniční politika USA*. Obě publikace velmi dobře mapují tendence zahraničních politik obou mocností. V případě knihy *Geopolitika Ruska* popisuje zájmy státu v tzv. blízkém zahraničí, předkládá nástin vývoje eurasijství a věnuje se i státům Střední Asie a jejich vlivu na Rusko.

Knihu *Zahraniční politika USA* jsem vybrala díky přehledné interpretaci zahraniční politiky USA v 70. a 80. letech 20. století, která je pro téma velmi důležitá.

K dalším sekundárním zdrojům pak patřily publikace z novin a internetové zdroje. Veškeré

studijní materiály jsou uvedeny v seznamu literatury v závěru práce.

Přímé citace jsou označeny v textu kurzívou, nepřímé citace pak v poznámce pod čarou.

Cílem práce, jak již bylo zmíněno v začátku úvodu, je hledání příčin vzniku konfliktu a důvodů vstupu sovětských vojsk na území Afghánistánu. Hlavními otázkami diplomové práce budou: Co je příčinou a jaké faktory vedly k zahájení občanské války v zemi? Co vedlo Sověty k razantnímu rozhodnutí o invazi do Afghánistánu a na jaké země regionu Střední Asie má vývoj v Afghánistánu největší vliv?

1. Sovětská pomoc či hrozba?

V dnešní době existuje nespočetné množství knih a studií, zabývajících se problematikou sovětského angažmá v Afghánistánu, které předkládají různé interpretace toho, co bylo hlavním důvodem k zahájení sovětské invaze do Afghánistánu. Klíčem k pochopení situace v Afghánistánu musí být širší náhled na měnící se postavení sovětského vlivu v regionu Střední Asie.

Afghánistán se během Studené války stal středem zájmů zahraničních politik Spojených států amerických (dále jen USA) a Svazu sovětských socialistických republik (dále jen SSSR). Všechny události spojené se zájmy obou těchto států do značné míry vnesly do země chaos a nestabilitu, jež přetrvávají v Afghánistánu dodnes.

Sovětská invaze do Afghánistánu na přelomu let 1979 až 1980 byla výsledkem několika odlišných procesů. Jedním z nich byla frustrující politika vedená představiteli KSSS, jež vycházela z pokračování détente. Ve vládě převažovaly názory prosazující návrat ke staré koncepci zahraniční politiky. Jedním z jejích projevů byla ambiciózní politika Sovětského svazu vůči státům Třetího světa. I přesto, že se Moskva čím dál, tím více angažovala v těchto rozvojových zemích a začala zde aktivně prosazovat svou politiku, snažila se o udržení přátelských vztahů se zeměmi Západu. To ovšem nebylo možné. Západ společně se Spojenými státy musel reagovat na expanzivní politiku Sovětského svazu.

Druhým procesem byla snaha Afghánistánu o modernizaci. Tento trend se pokusila ztvárnit politická strana Afghánistánu LDSA, která vzápětí pochopila, že bez vnější pomoci změn v zemi nedosáhne.

Již od 19. století byl Afghánistán střetem politických zájmů carského Ruska a Britského impéria ve Střední Asii. O několik desítek let později na přelomu 70. a 80. let 20. století se stal důležitým pro zahraničněpolitické kroky USA a SSSR v této oblasti. Afghánistán se tak stal zemí, v níž se střetávaly zájmy několika mocností.

Mezinárodně-politický teoretik Varynena popsal snahy velmocí během 20. století těmito slovy: *supervelmoci jako Sovětský svaz a Spojené státy začaly postupem času přiznávat svou vyšší důležitost slabším státům. To bezprostředně vedlo k přímému rozmělnění mezinárodního systému – tedy k přechodu od bipolarity k multipolaritě.*³

1.1. Afghánský konflikt – etnický, sociální či náboženský?

Afghánistán je zemí řady protikladů – na jedné straně hlavní město Kábul s nejnovější

---

³ Nijman, J., „*The Limits of Superpower: The United States and the Soviet Union since World War II*,“ in *Annals of the Association of American Geographers*, 82 č. 4 (1992), s. 681-695.

moderní technikou a vyspělým životem, na druhé straně zaostalý venkov.

Rozdíly mezi městem a venkovem budou jedním z důležitých aspektů afghánského konfliktu a je zapotřebí podotknout, že důvodů k jeho vzniku bylo několik, ať již etnický, náboženský či sociální. K pochopení celkové situace, jež přispěla ke vzniku občanské války uvnitř země, je tedy nezbytné zmínit všechny tři aspekty.

Afghánistán je zemí mnoha národů – žije zde více než osm národností, které bez ustání vedly a stále mezi sebou vedou nesmířitelné boje. Neexistuje zde jednotný afghánský národ a s ním i afghánský jazyk. Rozdvojenost ve vlastní identitě vyniká tehdy, jakmile se jako cizinec zeptáte na národnost v Afghánistánu. Většina Vám odpoví jsem Afghánec. Mezi sebou se však každý z nich řadí k určité národnosti (Paštún, Uzbek, Tádžik). Tato rozpolcenost ve vlastní identitě spojená s odlišnými náboženskými směry, je jedním z nejdůležitějších zdrojů celého konfliktu v zemi.⁴

Společným cílem se pro národ stal odpor vůči cizím agresorům, a právě sovětská okupace zažehla tento neutišující plamen touhy a odhodlání bojovat za obranu své víry, islámu.

Nejvýznamnějším a nejpočetnějším etnikem jsou Paštúni,⁵ žijící na jihu a východu země, též při afghánsko-pákistánských hranicích. Největší podíl mezi nimi tvoří dvě společenství – jih obývající Abdalí (později přejmenované na Durrání) a na východě země společenství Ghilzájí. Rivalita mezi oběma společenstvími vypukla již v 16. století, kdy

se území Paštúnů rozdělilo na oblast vládnoucí Safíjovské říše v Persii (zde vznikly svazy Durrání) a oblast pod vlivem Mughalského impéria v Indii (zde vzniklo společenství Ghilzájí). Zejména státní struktura obou společenství byla velice rozdílná.

V 18. století prvním panovníkem nově vzniklého afghánského státu se stal panovník společenství Durrání Ahmad Šáh Durrání (1747 až 1773). Až do komunistické revoluce roku 1978 Afghánistánu vládly ony dva rody Sádózájí a Muhammadzájí.

Ovšem všichni vůdci po roce 1978, jež vládli Afghánistánu, pocházeli z kmene Ghilzájí.

Důležitým faktorem paštúnské identity byla kmenová příslušnost a identita spojená s místem narození nebo dlouhodobého pobytu.

V 90. letech se jeden z nejvýznamnějších islámských vůdců Gulbuddína Hekmatjár pokoušel o sjednocení Paštúnů.

⁴ Horák, S., *Afghánistán 2005*, pdf. (staženo 2016-02-07), s.10.

Silná identifikace s místem narození způsobuje, že více než jinde lidé považují svůj region za klíč k Afghánistánu nebo dokonce k celému světu.

⁵ Novák, M., *Džihád proti Kremlu*, Praha 2008, s. 20–22.

Paštúni mají vlastní jazyk paštó a svůj původ odvozují od proroka Mohameda. Pojem Paštún označuje spíše paštúnské kmenové společenství. Největší podíl mezi nimi mají na jihu Afghánistánu (Kandahár, Herát, Farah) společenství Abdalí/Durrání, zatímco ve východní části převažují příslušníci společenství Ghilzájí. Paštúni se považují za rodilé válečníky a uvnitř jejich společenství lpí na tradicích, hodnotách a chování. Tento tradiční kodex nazývají paštúnválí. Jedním z nedůležitějších principů je nedotknutelnost cti ženy a ochrana půdy.

Právě z kmenového hlediska to nebylo možné, neboť pocházel ze severní části země, netradiční oblasti osídlení Paštúnů.

V průběhu století docházelo k přesídlování Paštúnů do měst a jiných regionů. Lpění na kmenové příslušnosti nebylo tak patrné a na místech, kde byla vysoká koncentrace persky mluvícího obyvatelstva i Paštúni přijali za svůj hlavní jazyk perštinu – jazyk darí neboli afghánský dialekt perštiny.

Severní oblasti země obývá turkický národ Tádžikové.⁶ Jazyk darí je jejich mateřským jazykem. Souhrnným názvem lze národnosti hovořící jazykem darí nazvat fársíwán.

Významnou skupinu také tvoří Hazárové⁷ obývající střední Afghánistán. Hazárové společně s turkickými národy vedou nekončící boje proti Paštúnům. Hazárové jako první po roce 1979 zahájili ozbrojený odpor vůči komunistické vládě. Zpočátku vše směřovalo k vojenskému úspěchu díky osídlení v málo přístupných oblastech. Situaci však ovlivnila islámská revoluce v Íránu. Přesto se hazárským skupinám podařilo kontrolovat větší část Hazáradžátu po celou dobu komunistické vlády v zemi.

Uzbekové, Turkmeni a ostatní etnika jsou dalšími etniky národa Afghánistánu. Jedním z nejvýznamnějších uzbeckých vůdců byl Abdul Rašíd Dostum, jenž v roce 1992 přispěl k rozpadu komunistické vlády prezidenta Nádžibulláha.⁸

Ve 30. letech 20. století započala v zemi snaha o ideologické zformování jednotného afghánského národa a zároveň byl posilován vliv paštštiny neboli jazyku pašto, který je dnes úředním jazykem Afghánistánu. Do 20. let 20. století totiž v zemi existovala jazyková dualita – většina dvora byla paštúnská, ale mluvila persky. Silné vlny paštúnizace probíhaly během 50. až 80. let 20. století, zejména za vlády panovníků Muhammada Daúda a Háfizulláha Amína. Poslední vlna paštúnizace byla zahájena hnutím Tálibán, usilující o ovládnutí paštúnských etnik.

Etnický faktor však v počátcích afghánského konfliktu nehrál hlavní roli. Právě identifikace s prokomunistickým táborem nebo s jeho odpůrci se stala rozhodující.

Naopak v roce 1992 se národnostní otázka stala hlavním pilířem občanské války v zemi. Jednotlivé strany začaly inklinovat k vůdci dle jeho národnosti a etnického původu.

---

⁶ Horák, S., *Afghánistán 2005*, pdf. (staženo 2016-02-07), s. 14.

V politické správě země představovali Tádžikové nižší úřednické vrstvy. Tádžikové vládli zemi v moderních dějinách pouze dvakrát.

⁷ Tamtéž, s. 13.

Hazárové obývají většinu centrálních oblastí Afghánistánu – tzv. Hazáradžátu. Hazárové jsou šiitského vyznání, což způsobovalo neustálé konflikty s většinou sunnitskou populací Afghánistánu.

⁸ Tamtéž, s. 18.

Podíl tohoto obyvatelstva se v zemi výrazně zvýšil po ovládnutí středoasijského prostoru bolševiky ve 20. a 30. letech 20. století. K uprchlíkům tehdy patřili odpůrci komunistického režimu, jež byli Sověty pronásledováni tzv. basmačové.

Není tedy pochyb, že jedním z aspektů afghánského konfliktu byl faktor etnický.

Rozpor mezi moderním městem a zaostalými venkovními oblastmi bude další z příčin konfliktu v Afghánistánu. Rozdíly mezi městem a venkovem se nejvíce projevovaly v podobě modernizace a reform. Cílem bylo vždy vytvoření moderního centralizovaného státu s omezením vlivu tradičních struktur. V Afghánistánu byla nositelem tradic venkovská elita – islámští duchovní, statkáři (chánové) a kmenoví vůdci. Rozdíly vypukly počátkem 20. let 20. století prosazováním reform králů Habibulláha a jeho nástupce krále Amanulláha. Důležitým bodem obou králů byla armáda a zakládání vojenských akademií. Tento krok vedl k zakládání dalších vzdělávacích institucí a škol v zemi. Nové myšlenky a ideologie, jež pronikly ze Západu do tamních škol, byly zcela v rozporu s tradičními náboženskými, islámskými školami (tzv. madrasy). Rozpor mezi moderním a tradičním způsobem vzdělání vyústil v konflikt mezi dvěma elitami vzdělání. Vzdělaná inteligence pod vlivem západních vlivů většinou zůstávala ve městech a mohla využívat všech moderních prostředků. Venkov, kde nebyla modernizace vítána, měl vysoký podíl nigramotného obyvatelstva. V čele vesnice stál duchovní představitel, který byl vzdělán v náboženském systému madras. Jejich snahou byl návrat k původním kořenům společnosti. Právě rozpory mezi oběma prostředními se promítly i do politiky. Konflikty daly podnět ke vzniku různých politických a náboženských hnutí v zemi. Islamistická hnutí měla tak možnost operovat téměř na celém území, jak na venkově, tak ve městech, kdežto vlivy západních hnutí – komunistické, demokratické či nacionalistické se prosadily pouze ve městech. Vše vypuklo po komunistickém převratu v roce 1978, kdy do čela vlády nastoupili komunisté jakožto představitelé ateismu. Tento bod se stal kamenem úrazu pro komunistickou stranu v Kábulu, která se snažila prosadit v této zemi stejné ideologie modernizačního hnutí jako ve státech sovětské Střední Asie. Příkladem se stal jižní Uzbekistán, který v porovnání se severním Afghánistánem působil jako moderní a vyspělá země. Snahy komunistů proměnit Afghánistán ve fungující socialistickou zemi Střední Asie proto dopadly neúspěšně. Sovětská okupace pouze prohloubila nevraživost tradičních elit vůči komunistickému režimu v zemi. Nicméně městské obyvatelstvo období komunistické nadvlády považovalo za období blahobytu. Rozdíl mezi oběma světy byl zcela zjevný po nástupu Tálibánu v letech 1992 až 1996. Města byla zaplavena lidmi z venkova, jež se snažili prosazovat konzervativní a tradiční způsob života.

Město však nebylo připraveno přijímat tyto venkovské stereotypy a kulturní šok v této velké míře způsobil spontánní akce, k nimž patří i mezi-etnický teror mezi národy v zemi.

Posledním aspektem konfliktu je náboženská otázka. Důležité jsou zejména dva aspekty – mobilizace duchovenstva a vznik islamistických hnutí v zemi. V tradiční společnosti byla role islámského duchovenstva velmi významná.

Představitelé duchovenstva (tzv. mollové) byli jedinými vzdělanými ve vesnici, což jim umožňovalo se podílet na rozhodovacích procesech a zastupovat vesnici navenek.

V roce 1978 duchovenstvo odmítlo komunistický převrat. Díky přirozené autoritě se mollové dostávali do velitelských pozic, čímž se postupem času vytvořila silná ozbrojená skupina bojovníků proti kábulskému režimu. V islámském prostředí jsou tito bojovníci označováni jako mudžáhidé.

Duchovenstvo k vysoké politice nemělo všeobecně přístup. Vysoká politika byla čistě záležitostí královské rodiny. Politickou aktivitu započalo duchovenstvo až v 60. letech 20. století. Islamismus se stal jedním ze základních ideologických proudů. Jeho hlavní představitelé byli venkovští přistěhovalci do měst, kteří se z jedné strany odcizili venkovskému světu, ale na druhou stranu se nedokázali sžít s městskou elitou. Inklinovali ke kroužkům, jež byly vedeny starší generací duchovenstva a podporovaly vznik islamistických hnutí a proudů v zemi. Velkou podporu pro islamistická hnutí představoval Pákistán.

V 70. letech se v pákistánském exilu vytvořily základy hlavních skupin odporu vůči kábulskému režimu. Nástup komunistů k moci v roce 1978 zahájil boj proti ateistickému režimu. Islamisté získávali velké finanční podpory ze zahraničí, nicméně svůj potenciál promarnili ve vnitřním boji o moc.

Odlišná etnika, náboženské směry a sociální charakteristiky se promítaly do politiky celého státu a jednotlivých regionů. Staly se jedním z důvodů vzniku konfliktu a s přispěním vnějších vlivů vyvolaly rozpory, které vedly k rozpoutání občanské války v zemi. V každé fázi konfliktu převažoval vždy jeden či druhý aspekt. V první fázi konfliktu hlavní roli sehrály sociální a politické rozbroje doplněné o islamistickou ideologii. Po rozpadu komunistické strany v zemi byl důležitým faktorem etnický a sociální aspekt. Po nástupu Tálibánu v letech 1996 až 2001 bylo hnutí postaveno na etnickém a sociálním základě. Dnes je více než pochopitelné, že právě válka v Afghánistánu trvající déle než čtvrtstoletí, ovlivnila životy desítek milionů lidí.

Kábul bude zřejmě ještě dlouho smutným pomníkem světem zapomenutého a jenom občas znovu objeveného konfliktu.⁹

1.2. Afghánistán před sovětskou invazí

Důvodů sovětského vpádu do Afghánistánu lze najít v historických pojednáních nespočetné množství. Pro pochopení příčin invaze je nicméně nutné se se situací v Afghánistánu v letech 1978 až 1979, jež podávají vysvětlení, co přesně vedlo Moskvu k tomuto razantnímu rozhodnutí.

---

⁹ Tamtéž, s. 5.

Situace byla značně komplikovaná a afghánskou válku lze považovat za jeden z důvodů pádu Sovětského svazu, neboť se stala *projekčním plátnem obrazu krachujícího impéria neschopného vypořádat se s hrstkou otrhaných partyzánů v odlehlém koutě světa na svých jižních hranicích*.¹⁰

1.2.1. Vývoj Afghánsko – sovětských (ruských) vztahů a vnitřní situace v Afghánistánu do roku 1979

Dobytí středoasijských chanátů v 60. a 70. letech 19. století posunulo hranice carského impéria až k hranicím Afghánistánu. Zde však Rusko narazilo na silný odpor Britského impéria. V roce 1873 se obě země dohodly na rámcovém vytyčení hranice sfér zájmů podél řeky Amudarja.

Britské impérium se do příchodu Ruska pokusilo Afghánistán dobýt již dvakrát. V letech 1838 až 1842 byl pokus o nadvládu nad Afghánistánem pro Brity neúspěšný. V období let 1878 až 1881 byli opět Britové vojensky poraženi, nicméně byl tehdejší emír Šer Alí Khan donucen podepsat smlouvu, zavazující Afghánistán předat svou zahraniční politiku do britských rukou.

Již v 70. letech, kdy se britská vojska snažila obsadit Afghánistán, byla podepsaná dohoda o přátelství a spolupráci mezi Ruskem a Afghánistánem. Na popud právě tohoto kroku vypukla druhá britsko-afghánská válka. V roce 1893 byl emír Abdar Rahmán přinucen podepsat smlouvu o východních hranicích Afghánistánu. Hranice byly tzv. Durrandovou linií rozděleny na území Paštúnistánu mezi Afghánistán a Britskou Indii. Toto rozdělení vedlo ve 20. století k četným rozporům mezi Afghánistánem a Pákistánem. Další hrozba pro Brity ze strany Ruska přišla v roce 1885, kdy se podařilo carskému vojsku porazit turkmenské kmeny a proniknout až k pevnosti Kuška, nejjižnějšímu cípu dnešního Turkmenistánu. V roce 1895 obě země podepsaly protokol o vymezení sfér vlivu. Definitivní konec za britsko-ruským soupeřením zpečetila dohoda obou velmocí o rozhraničení sfér vlivu z roku 1907.¹¹

Poslední britsko-afghánská válka v roce 1919 umožnila afghánskému emírovi (od roku 1926 králi) Amanulláhovi Chánovi vyhlásit úplnou nezávislost na Britském impériu. Jedním z prvních států, který uznal nezávislost země, bylo Rusko. Hrozilo tak, že se Rusko pokusí o ovládnutí situace v zemi. Britové vyhlásili poslední a třetí válku Afghánistánu. Bohužel neúspěšná zahraniční politika Británie donutila zemi o uznání nově vzniklého nezávislého státu Afghánistán. V roce 1921 byly podepsány smlouvy o přátelství mezi Afghánistánem, Sovětským svazem, Tureckem, Persií a Itálií.

¹⁰ Feifer, G., *Velký hazard. Sovětská válka v Afghánistánu*, Praha 2009, s. 12.

¹¹ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, (staženo 2016-02-07), s. 32.

Sovětský svaz považoval Afghánistán za zemi, v níž se ukrývají tzv. basmači.¹²

V roce 1929 za vlády Habíbulláha II., jenž podporoval nájezdy basmačů na sever, vzrostly obavy Ruska z možného rozšíření do středoasijských zemí na jižních hranicích Sovětského svazu. Zde možná vzniká právě jeden z důvodů vyhlášení Tádžické SSR.

Období vlády Emíra Amanulláha Chána (1919 až 1929) se vyznačovalo silnou orientací na sovětské Rusko. Moskva ve snaze oslabit vliv Britů v zemi, zřídila v roce 1920 v Kábulu svou ambasádu a nabídla Amanulláhovi vojenskou pomoc v případě britského napadení. V důsledku upevnění moci Sovětského svazu na jeho jižních hranicích byl v roce 1926 uzavřen mezi Kábulem a Moskvou pakt o neútočení.

V roce 1923 přijal emír Amanulláh v Afghánistánu první psanou ústavu. Hlavními snahami byla modernizace státu bez oficiálního odstrižení od islámu. Monarchie nebyla již založena na boží vůli, ale na vůli afghánského lidu. Všichni poddaní, ač byli muslimy či nikoli, si byli rovni. Byla zrušena nucená práce, mučení a otroctví a zavedeno bezplatné vzdělání a svoboda tisku. Muži i ženy měli stejná práva. V roce 1926 Amanulláh nahradil titul emíra titulem krále (šáha). Reforma školství a zakládání světských škol omezovala vliv duchovenstva a náboženských učilišť.

Také snaha o vojenskou reformu vedla k neúspěchu, neboť se armáda ocitla bez opory kmenových vůdců, kteří do té doby rozhodovali o nasazení mužů do zbraně. Další změny zákonů o rodině přímo zasahovaly do dosavadních tradic afghánského duchovenstva. Amanulláhova politika byla vedena v duchu paštúnského nacionalismu, což vedlo k odporu nepaštúnských národností a tím i k otevřenému nepřátelství vůči králi. V důsledku přijatých reforem a změn vypuklo povstání, které se Moskva ve snaze zachránit vládu krále rozhodla na Stalinův příkaz v roce 1929 potlačit. Z počátku byli Sověti úspěšní, následně byli nuceni zemi opustit z důvodu útěku jejich spojence Amanulláha.

Novým králem se stal Nádír Šáh (1929 až 1933), kterému se povedlo povstání potlačit a tím upevnit svou pozici. Zahraniční politika země směřovala k navázání vazeb se zeměmi, které do té doby nebyly v daném regionu zaangażovány.

Přeorientování zahraniční politiky Afghánistánu na spolupráci se západními velmocemi vedlo k ochlazení vztahů se SSSR. Přesto byl v roce 1931 obnoven pakt o neútočení, který se každých pět let automaticky prodlužoval.¹³

V roce 1933 byl Nádír Šáh zastřelen a novým afghánským králem se stal jeho teprve devatenáctiletý syn Muhammad Záhir Šáh (1933 až 1973).

---

¹² Jedná se o bojovníky proti komunistickému režimu, kteří se před Bolševiky ukrývali na území Střední Asie.

¹³ Hilali, A. Z., „*The Soviet Penetration into Afghanistan and the Marxist Coup*“, in *Journal of Slavic Military Studies* 18, (2005), s. 673–708.

Vzhledem k nízkému věku byl hlavním mužem ve státě tehdejší ministerský předseda Muhammad Hášim Chán (1929 až 1953).

Za jeho vlády byl v zemi vybudován bankovní systém, upevněny obchodní vztahy se sovětskou střední Asií a evropskými zeměmi. Hlavním exportním artiklem se stala vlna karakulských ovcí, jejíž export byl soustředěn zejména do Spojených států a Sovětského svazu. Bohužel pod vlivem pádu světových cen po 2. světové válce se Afghánistán dostal do hluboké ekonomické krize. Zahraniční politika se ve 40. letech 20. století vyznačovala rostoucím německým vlivem v zemi. Pro hitlerovské Německo byl Afghánistán důležitým spojencem proti Britské Indii i citlivému podbříšku SSSR ve Střední Asii.¹⁴

V roce 1933 podnikli Němci expedici do Afghánistánu. V letech 1939 až 1941 se podařilo Německu vybudovat dobré vztahy se zemí výměnou za slib, že Afghánistán získá zpět území za Durandovou linií. V roce 1941 po zahájení operace Barbarossa byl král Záhír Šáh Sovětským svazem donucen přerušit veškerou spolupráci s Německem a všichni zástupci byli ze země vyhoštěni. Téhož roku tak byla potvrzena neutralita Afghánistánu ve 2. světové válce.

Vnitřní nestabilita státu, neúroda a velká sucha vyvolaly nespokojenost venkovského obyvatelstva. Kábulská vláda však na tíživou situaci adekvátně nereagovala, což zesilovalo odpor vůči Záhirově vládě. Jeho hlavními odpůrci se staly dvě opoziční skupiny. Stoupenci levicových idejí, kteří za svůj hlavní vzor považovali Sovětský svaz a místní vládě vyčítali zaostalost země, druhou skupinu tvořili islamisté, lpějící na tradicích islámu a požadující, aby se Afghánistán řídil právem šaría.¹⁵

Zvláště v 50. letech se na vojenském výcviku, vyzbrojování armády a hospodářské pomoci podílel Sovětský svaz. Velmi důležitou roli sehrál konflikt na afghánsko-pákistánském pomezí v roce 1951, který zablokoval obchod na severozápadních hranicích Afghánistánu.

Roku 1947 došlo po odchodu Britů z Indie k osamostatnění Pákistánu a Indie. Pro Afghánistán se partnerem číslo stal Pákistán kvůli řešení obtížné situace s přepravou zboží až k mořským přístavům. S prosbou o pomoc k nastartování ekonomického růstu se Afghánistán nejprve obrátil na USA. Ty se staly hlavní finanční podporou země. V roce 1950 vypukly mezi Afghánistánem a Pákistánem střety o území Paštúnistánu, jež bylo rozděleno Durandovou linií a došlo tak k uzavření východních hranic Afghánistánu.

Jednou z hlavních priorit nového ministerského předsedy vlády Muhammada Daúda (1953 až 1963) bylo vyřešení otázky Paštúnistánu. Situace, jež v té době v Afghánistánu byla, využil Sovětský svaz a v roce 1950 uzavřel obchodní dohodu s Afghánistánem. Do Afghánistánu putovala ropa, bavlna, oděvy.

---

¹⁴ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, (staženo 2016-02-07), s. 34.

¹⁵ Právo šaría je systém islámského náboženského práva, jež vychází ze základních zásad islámu (Koránu). Jedná se o jakýsi návod, který udává člověku, jak žít podle islámu.

V 60. letech byla sovětskými inženýry vybudována silnice mezi Kábulem a městem Mazár-e Šarífem.

Ve 2. polovině 50. let také značně posílila afghánsko-sovětská vojenská spolupráce. Moskva zareagovala na požadavek dodávek zbraní do Afghánistánu. Zakládání vojenských škol umožnilo bezplatné vzdělání všech vrstev obyvatelstva. Díky vojenské reformě Daúda se při státním převratu v roce 1973 armáda postavila právě na jeho stranu.

V tomto období budou dalšími klíčovými partnery pro Afghánistán sousední Pákistán a Írán. S Pákistánem budou i nadále přetrvávat napjaté politické vztahy, z roviny obchodní obě země podepíší dohodu o volném tranzitu afghánského zboží přes Pákistán. Vyvrcholením sporu mezi oběma zeměmi na konci 60. let 20.století bylo ukončení diplomatických styků a uzavření hranic.

Postavení Íránu vůči Afghánistánu se bude vyvíjet v závislosti vztahu Íránu ke Spojeným státům. Ty v 50. letech stanovily Írán hlavní velmocí na Středním východě. Snaha íránského šáha ovládnout Afghánistán vedla v roce 1974 k podepsání smlouvy o finanční podpoře íránského režimu v Afghánistánu. Bohužel se však zjistilo, že šáh nedokáže získat tolik prostředků, aby své sliby splnil a vliv Íránu v zemi tak zůstal nepatrný. Zájem o Afghánistán projevíly také některé země Perského zálivu, především Saúdská Arábie za účelem podpory islamistických hnutí v Afghánistánu v 80. a 90. letech.

Politické kroky Daúda se vyznačovaly snahou o záchranu země z hospodářské krize, jež nastala po skončení 2. světové války. Soustředil se na podporu průmyslu a obchodu. Za asistence SSSR a USA byly vybudovány silniční tratě, jež spojovaly sever země s jihem a umožnily rozvoj obchodu v zemi. Kontrola státních financí a jejich přerozdělování na úroveň regionů však zaznamenala odpor ze strany královské rodiny. Strach z narůstajícího sovětského vlivu v zemi navíc jen přesvědčil krále Záhira k tomu, aby v roce 1963 Daúda odvolal.

Pro posílení své pozice vydal novou, moderní ústavu, jež omezovala vliv královské rodiny v řízení státu a rozšířila pravomoci parlamentu. Položila základy politickým hnutím a stranám v zemi.

K nejvýznamnějším stranám patřily Afghánský národ, Islámská strana a zejména Lidově demokratická strana Afghánistánu (dále jen LDSA), která byla založena v roce 1965.¹⁶ Je však zapotřebí zmínit, že politická hnutí a strany byly záležitostí Kábulu. Jednalo se o skupiny několika stoupenců, jež bojovali o moc v Kábulu. Stoupenci vycházeli z řad akademického či úřednického prostředí, nejradikálnější z nich byli však studenti, kteří se během 60. let několikrát snažili o demonstrace. Král Zahir Šáh se v tomto případě snažil držet situaci pod kontrolou. Bohužel se zvyšovalo napětí nejen ve městě, ale také na venkově.

Následky zdrcujícího sucha, jež postihlo Afghánistán v letech 1971 až 1972, byly

¹⁶ Novák, M., *Džihád proti Kremlu*, Praha 2008, s. 28–29.

bezprostřední příčinou pádu Záhirovy vlády. V roce 1973 došlo v zemi k převratu a za podpory armády a komunistů, Muhammad Daúd převzal veškerou moc nad Afghánistánem.

Zpráva o státním převratu v Afghánistánu byla pro Moskvu pozitivní, neboť očekávala, že se Daúd i nadále bude věnovat otázce Paštúnistánu a dojde k destabilizaci amerického spojence Pákistánu. Daúd zcela přehodnotil směr své zahraniční politiky. Prvním krokem vlády bylo vyhlášení afghánského království za republiku s prvním prezidentem Muhammadem Daúdem Chánem (1973 až 1978). Základnu jeho moci tvořili pravicově smýšlející podnikatelé a statkáři. Důležité pro Daúda v jeho zahraniční politice byla nezávislost na jakékoli mocnosti. Snažil se upevnit vztahy se sousedním Íránem, kdy zemi byly přislíbeny finance na výstavbu afghánské železnice. Zasahoval i do reformy ohledně financí, v jeho zájmu bylo posílení přímé daně, která by se dotkla zejména drobných zemědělců. Obdobné změny však vyvolaly nepokoje ze strany venkova a vedly k vypuknutí povstání na několika místech v zemi. Ta byla potlačena a jedinou skupinou, která se mohla Daúdově vládě postavit, byla komunistická strana.

Strana společně s tehdejším ministrem vnitra Abdalem Núristánem začala připravovat plán k odstranění extrémních levicových skupin. V důsledku vnitřní nestability státu posilovalo postavení obou opozičních skupin komunistů i islamistů, kteří i nadále získávali velkou podporu z řad mladých studentů. V polovině 70. let Daúd upevnil svou pozici a v roce 1977 vydal novou ústavu. Upřednostňovala postavení jeho Strany národní revoluce. LDSA za podpory Moskvy usilovala o svržení prezidentovy vlády. Hlavním přívržencem se stal Háfizulláh Amín. V roce 1978 vedení strany LDSA vypracovalo plán na svržení tamější vlády pomocí vojenského převratu. Po celou dobu od vzniku LDSA byla strana intenzivně podporována ze strany Moskvy.

Sovětsko-afghánská spolupráce byla navíc podpořena Smlouvou o přátelství mezi Afghánskou demokratickou republikou (dále jen ADR) a SSSR, podepsanou v prosinci 1978.

Za povšimnutí bezpochyby stojí *článek č. 4 smlouvy, v němž obě strany jsou povinny podniknout vhodná opatření k tomu, aby zajistily bezpečnost, nezávislost a teritoriální integritu druhé strany.*¹⁷ Hlavní příčinou k vypuknutí převratu se stalo zatčení hlavních představitelů strany LDSA – Tarakího, Babraka Karmala a Amína. V dubnu 1978 se Amínovi podařilo zahájit převrat, jež v dějinách Afghánistánu nazýváme Saúrskou revolucí.

1.2.2. Saúrská revoluce, vznik a zánik LDSA a počátky radikalistických a komunistických hnutí v zemi

V 50. letech 20. století se v Afghánistánu začaly formovat islámské radikální skupiny,

---

¹⁷ Matthew, O., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill 2003, s. 65–99.

podporované mudžáhidy.¹⁸ V roce 1951 se islamisté rozdělili do dvou skupin.

Umírněných, představovaných mudžáhidy, a radikálních, která usilovala o návrat ke kořenům raného islámu, k níž řadíme hlavního představitele Muhammada Nijazího.¹⁹ V roce 1967 se Lidově demokratická strana Afghánistánu rozdělila na čtyři křídla. Chalk neboli Lid s velkým paštúnským vlivem, který lze charakterizovat jako národní a demokratickou frontu, byl z větší části tvořen rolníky, nižší střední vrstvou a majiteli menších půd. Usiloval o odstranění bídy a byl veden Muhammadem Tarákím. Druhé křídlo tvořila umírněnější skupina Parčam neboli Prapor, jehož vůdcem byl Babrak Karmal. Vedle těchto dvou dominantních skupin vznikly ještě dvě menší, skupina pod názvem Věčný plamen, a poslední Hnutí proti národnímu útlaču. Velkou hrozbu strana představovala díky svým dobrým vztahům se Sovětským svazem, a dokonce měla být i financována ze zdrojů KGB.²⁰ Společně s Komunistickou stranou Indie a Pákistánskou národní stranou Avami se snažily o znovu sjednocení LDSA, k čemuž došlo v roce 1977. I přes veškerý antagonismus mezi oběma frakcemi se nakonec oba představitelé hlavních táborů Karmal a Tarákí dohodli na sjednocení strany s hlavním cílem svržení vlády Daúda.

Jejím prvním tajemníkem se stal již zmiňovaný Tarákí, který společně se svými spojenci připravoval velký státní převrat. Vše se dalo do pohybu v dubnu roku 1978, kdy byl zavražděn jeden z představitelů parčam. Z jeho smrti byl obviněn ministr vnitra Núristání. O několik dní později byli na příkaz Daúda zadrženi všichni představitelé LDSA, až na jednoho kontroverzního politika Amína. Ten ještě několik hodin od vydání příkazu zůstal v domácím vězení, díky kterému mohl vydat rozkaz k okamžitému státnímu převratu. Společně se svou rodinou byl prezident Daúd 28. dubna 1978 zabit. Revoluce v roce 1978 představovala pro Afghánistán velký mezník v jeho dějinách. Do čela řízení státu se dostala strana, která si nezískala téměř žádnou vnitřní podporu. Modernizační programy, s nimiž přicházela LDSA, razantně odmítaly konzervativní společenské kruhy. Populace začala pociťovat zásah cizích sil do vnitřního řízení státu.

Brzy po převratu bylo jasné, že se komunisté bez vnějšího zásahu dlouho u kormidla neudrží. Výsledkem byla občanská válka, jež v zemi vypukla a zainteresovanost Moskvy pouze tomuto konfliktu dodala celosvětový rozměr.

---

¹⁸ Georgiev, J., „*Historické souvislosti sovětské invaze do Afghánistánu*“, in *Mezinárodní vztahy*, Praha 2002, roč. 37.

¹⁹ Tamtéž.

Ghulam Muhammad Nijazí, absolvent univerzity Al-Azhar v Káhiře, se po svém návratu do Afghánistánu v roce 1957 stal děkanem Teologické fakulty Kábulské univerzity. Zde začal ovlivňovat studenty, mezi něž patřili i pozdější opoziční vůdci Gulbuddína Hekmatjár a Burhánuddína Rabbání.

²⁰ Tanner, S., *Афганистан*, Эксмо 2004, s. 288–317.

Převzetí moci komunisty bylo umožněno 30. dubna, kdy Vojenská revoluční rada vydala Dekret č. 1 a moc ve státě byla předána civilní správě, konkrétně Revoluční radě sestavené z nejvyšších členů LDSA. Předsedou rady byl jmenován Núr Muhammad Tarákí. Stejným dekretem byla Afghánská republika přejmenována na *Afghánskou demokratickou republiku* (ADR).²¹ Již tehdy jako první, kdo uznal nově vzniklý stát, byl Sovětský svaz, což do značné míry nasvědčuje o jeho velké zainteresovanosti. Revoluce ale velmi brzy rozpoutala mocenský boj mezi oběma vlivnými křídly strany. Jako první byli odstaveni členové frakce parčam. Zanedlouho však došlo ke konfliktu také uvnitř chalku. Hlavními soupeři o moc se stali Tarákí a Amín. V řadách sovětských politických představitelů se však objevoval na nově vzniklou afghánskou vládu protichůdný názor. Zatímco sovětský velvyslanec v Afghánistánu Alexej Puzanov přistupoval k nově zvoleným představitelům afghánské vlády více střízlivě a podezřívavěji, Michail Suslov a Boris Ponomarjov (vedoucí Mezinárodního oddělení ÚV KSSS) nadšeně vítali novou vládu a doufali v nově vzniklý socialistický stát. Navzdory tomu reakce Spojených států amerických nebyla nikterak šokující. USA totiž žily v naději, že si Afghánistán uchová svou neutrální pozici a udrží si dobré vztahy s oběma státy. S novou vládou přišly i radikální reformy. Znárodňování průmyslových zařízení, zrovnoprávnění postavení žen ve společnosti, vytváření nových školních institucí a pozemková reforma.²²

Všechny tyto změny a způsob, jakým nová vláda reformy zaváděla, zapříčinily rostoucí nepokoje mezi afghánským obyvatelstvem, které přerostly v občanskou válku. Reformy do značné míry narušovaly afghánské tradice a posilovaly tak vliv radikálních islamistů v zemi. Reformy zasáhly velké vlastníky půdy a také duchovenstvo. To bylo často rodinnými nebo majetkovými pouty spjato s vlastníky půdy. Povstání proti vládě LDSA byla podporována i ze strany sousedících států Pákistánu a Íránu. Do těchto zemí směřovali utečenci, kteří v budoucnu vstoupí do povstalecké jednotky. Jako první povstali Hazárové a obyvatelé Núristánů obývající centrální část země. V Hazáradžátu byl vyhlášen islámský šiitský stát. Povstání se šířila tak obrovskou rychlostí, že během roku vznikla uvnitř státu občanská válka.

Skupiny vystupující proti komunistickému režimu v zemi byly zpočátku finančně podporovány z vlastních zdrojů – z nepřímých daní, z darů bohatých vrstev, z výroby koberců a v neposlední řadě z výtěžků pěstování opia. V rámci afghánského hnutí odporu vznikly dvě silné skupiny.

Jednou z nich byli fundamentalisté, představující Stranu Islámu (Hizb-i-Islami), jejímž

---

²¹ Hilali, A. Z., *The Soviet Penetration into Afghanistan and the Marxist coup*, Londýn 2005, s. 709–713.

²² Novák, M., *Džihád proti Kremlu*, Praha 2008, s. 37.

Pozemková reforma byla absolutním zásahem do tamějšího venkovního systému. Vše mělo spočívat na zakládání družstev a pozemky velkých vlastníků měly být zabaveny a přiděleny menším rolníkům. Podstatou bylo dostat venkov a zemědělství pod kontrolu státu a zničit bohaté vrstvy, jež představovaly opozici.

cílem bylo vytvoření islámského státu na základě islámských hodnot a vzorem se měl stát Írán. Tato skupina patřila mezi nejsilnější a obývala oblast Paštúnu. Druhou skupinu tvořilo Islámské společenství (Jamat-i-Islami), jež obývalo oblasti Tádžiků a Uzbeků.

V 80. letech vznikly dvě nové umírněné strany radikálního islámu Národní islámská fronta Sajída Ahmada Gajlaního a Fronta národního osvobození. Nejvýznamnější politickou stranou z řad tradicionalistických hnutí byla strana Islámské revoluční hnutí s Muhammadem Nabí Mohammadím. Počátky zahájení větších aktivit radikalistických islámských hnutí v Afghánistánu lze spatřit až v období po pádu vlády Muhammada Daúda.

Islamismus²³ se stal jedním z hlavních politických proudů a jeho přívrženci pocházeli z řad městských přistěhovalců. Díky odcizení se od venkovského způsobu života a neschopnosti najít integritu v městském prostředí, začali svou identitu nalézat v politických kroužcích vedených generací starších duchovních. K těmto přívržencům patřil Ghulam Muhammad Nijází. K první islámské organizaci lze řadit hnutí Islámská společnost.

Nejvýrazněji se od 60. let projevila skupina Organizace muslimské mládeže. Po revoluci v roce 1973 a nástupu Daúdova režimu byla však valná část členů hnutí perzekvována. V exilu se od Islámské společnosti odštěpila skupina mladých radikálů, jež podporu našla v sousedním Pákistánu.

Vrcholem byla jejich vojenská kampaň v roce 1975, jež skončila neúspěchem a strana se rozdělila na dvě skupiny. Umírněné a ty, jež požadovali okamžitý džihád.²⁴

Islámské společenství pod vedením Gulbuddína Hekmatjára získalo záhy podporu ze strany pákistánského hnutí džamaat-i islámí (Islámská společnost). Právě afghánští islámští aktivisté v Pákistánu budou jedněmi z hlavních odpůrců režimu v Afghánistánu během občanské války v zemi.

Jednou z největších chyb, které se dopustila kábulská vláda, byla její snaha odstranit všechny duchovní a světské autority. Tento radikální krok považovalo afghánské obyvatelstvo za narušování jejich vlastní identity. Společnými silami se 1. června 1978 islámská opozice zasloužila o vytvoření programu pod názvem Fronta národní spásy, jež měla vytvořit opozici vůči komunistické vládě v zemi. Po nástupu komunistů v roce 1978 v Afghánistánu se právě islám stane jedním z klíčových argumentů k zahájení války proti komunistickému (ateistickému) režimu.

Vzhledem k národnostním, etnickým a náboženským rozdílům uvnitř islámské opozice, bylo jasné, že dříve či později dojde ke konfliktům a rozporům a k vnitřnímu boji o moc.

²³ Jedná se o velice kontroverzní termín, jehož definice se navzájem od sebe liší. Do jisté míry tento pojem označuje politické ideologie, jež se odvolávají na islám, jakožto základní zdroj politického a právního smýšlení a požadují návrat muslimů ke svým náboženským kořenům.

²⁴ Slovo pocházející z arabštiny. Termín označující náboženskou povinnost muslima ochraňovat a šířit islám ve svém srdci i ve světě.

Právě tato nejednotnost islámské opozice bude Achillovou patou v budoucím vývoji Afghánistánu. Kroky přijaté novou afghánskou vládou, však do jisté míry začaly znepokojovat Moskvu, která se nakonec rozhodla do země vyslat Sergeje Ponomarjova.

K zásadním změnám nedošlo a 4. prosince 1978 byla podepsána Smlouva o přátelství, dobrém sousedství a spolupráci mezi SSSR a Afghánistánem, jež definitivně potvrdila vítězství chalkistů a jejich získání podpory ze strany Moskvy.

Celková situace v regionu Střední Asie zkomplikovala a zhoršila vztahy mezi USA a SSSR. Prvním impulsem byl pád režimu íránského šáha Muhammada Rézy Páhlavího, jenž byl podporován ze strany USA. Washington nyní projevil obavy, že by se Afghánistán jako spojenec Sovětského svazu mohl stát hlavní spojkou k ovládnutí Íránu a dále i Pákistánu, čímž by si SSSR zajistil přímou cestu k Indickému oceánu. Únos a zavraždění tehdejšího amerického velvyslance Adolpha Dubbse v Kábulu zhoršení vtažů USA s Afghánistánem dotvrdil. Klíčovým se stal rok 1979. Po zhoršení vztahů Afghánistánu se Spojenými státy započala série povstání proti komunistickému režimu v zemi. Hlavním impulzem se měla stát přeměna původní afghánské vlajky, skládající se z trikolory (zeleno-černo-bílá), na rudou připomínající vlajku SSSR.

K velkému povstání došlo v březnu v třetím největším městě Afghánistánu Herátu. Nyní se poprvé odhalila dlouhodobě rostoucí nenávist vůči kábulskému režimu v těchto provinciích. Povstání lze považovat za impuls k občanské válce, neboť právě zde se afghánská armáda otočila zády vůči LDSA a připojila se k místnímu obyvatelstvu. Po potlačení vzpoury se Tarákí při své návštěvě v Moskvě v březnu 1979 marně domáhal sovětské vojenské pomoci.

Tzv. Afghánská trojka (Andrej Gromyko, Jurij Andropov, Dimitrij Ustinov) rozhodla, že poskytne pouze materiální pomoc a jakoukoliv vojenskou pomoc odmítla. Sovětský svaz se snažil být v otázkách Afghánistánu nadále opatrný. Andrej Gromyko tehdy v souvislosti s touto událostí prohlásil: *Jestliže budeme riskovat a pošleme naše vojska do Afghánistánu, pak výsledky tohoto kroku budou negativní. Vytvoříme si neuvěřitelně těžkou situaci z hlediska zahraniční politiky.*²⁵

Situace v Kábulu se začala vyostřovat. Vztahy mezi Tarákím a tehdejším ministrem zahraničních věcí Amínem se zhoršily zejména ve vztahu vůči Pákistánu. Tarákí, který neustále naléhal na vojenskou podporu ze strany SSSR, požadoval zlepšení vztahů s Pákistánem. Na druhé straně Amín požadavek Moskvy odmítal. Zatímco se Tarákí v září 1979 vydal na zahraničí cestu, Amín se v zemi připravoval na uchopení moci.

Při zpáteční cestě se Tarákí zdržel v Moskvě, kde jej sovětsští spojenci varovali před kroky Amína chystajícího se v zemi na převrat. Tarákí se zde setkal s bývalým představitelem Parčamu, Babrakem Karmalem, který byl do Moskvy převezen z Československa.

²⁵ Nálevka, V., *Horká krize studené války*, Praha 2010, s. 161.

Společně se domluvili na svržení Amína, který však během nepřítomnosti prezidenta svrhl jeho blízké poradce a chystal se i na sesazení samotného Tarákího. Po návratu do Kábulu byl Tarákí zatčen a Amín zvolen generálním tajemníkem Ústředního výboru LDSA.

Moskva však na danou situaci nereagovala a vyčkávala, co se bude dít dál. O několik dnů později se dozvídá o smrti Tarákího (údajně zemřel na následky těžké nemoci). Kontrolu nad Afghánistánem definitivně přebírá Amín. Tragickou zprávu o smrti Tarákího nesl těžce zejména Leonid Brežněv. Pod tlakem událostí, které nastaly na podzim roku 1979, a vzhledem k obavám z růstu radikálního islámského hnutí v zemi, se vojenská intervence jevila jako jedna z možných alternativ řešení konfliktu uvnitř Afghánistánu. Dne 12. prosince 1979 se proto v Moskvě rozhodlo o vojenské operaci v Afghánistánu.

1.3. Sovětská invaze a její průběh

Situace v zemi na sklonku 80. let 20. století ovlivnila rozhodovací proces sovětského politbyra. Hlavními osobnostmi, které rozhodovali o intervenci v Afghánistánu, byli premiér Alexej Kosygin, ministr zahraničních věcí Andrej Gromyko, ministr obrany Dimitrij Ustinov a zejména šéf KGB Jurij Andropov. Až do poslední chvíle nebyla Moskva rozhodnuta intervencí v Afghánistánu zahájit. Teprve pod vlivem událostí, jež v zemi probíhaly, přijala konečné rozhodnutí. Na konečné rozhodnutí měla vliv též situace v širším regionu Střední Asie. V zemi největšího amerického spojence Íránu v lednu 1979 vypukla Íránská islámská revoluce, jež způsobila vznik druhé ropné krize.

Vstup sovětských vojsk do země měl obrovské dopady na další formování sovětsko-amerických vztahů a ukončil tak dlouhodobou politiku détente. Vliv USA na Středním Východě začal postupem času zeslabovat. V sousedním Íránu vypukla islámská revoluce, jež měla protiamerické zaměření.

V Iráku se později zrodil režim, vůči němuž USA vojensky zasáhne. Poslední americkou nadějí tak byla finanční podpora mudžáhidinů, kteří však nedokázali podpory využít a zcela se ponořili do spáru občanské války v zemi.

Jedním z důvodů k rozhodnutí o zahájení vojenské intervence do země byla vnitřní situace a krize v Afghánistánu. Na jedné straně zde byla obava z rostoucího islámského fundamentalismu, který by se mohl ze sousedního Íránu dostat do Afghánistánu a dále do středoasijských zemí Sovětského svazu. Tím by byly ohroženy jižní hranice SSSR a Sověti se tak obávali situace, která nastala v sousedním Íránu, kde se islamisté ujali moci.

Nejenže mezi nimi a Moskvou nepanovaly přátelské vztahy, ale do jisté míry mohly ovlivnit veřejné mínění ve středoasijských sovětských republikách. Na druhé straně Amínova vláda terorizující místní obyvatelstvo, jen podtrhovala vnitřní krizi a nestabilitu státu.

Na přijetí rozhodnutí se podíleli všichni představitelé politbyra, zejména Andropov a Ustinov. Byl sepsán dokument pod názvem K situaci v A. Tentýž den 12. prosince 1979 byla podepsána dohoda o rozmístění raket středního doletu v Evropě, jež přispěla k definitivnímu ukončení politiky détente.

Sovětská vláda si stanovila čtyři hlavní cíle: poskytnout pomoc k vytvoření nové vlády v čele s komunistickou stranou vedenou Babrakem Karmalem, zabránit dezintegraci afghánské armády, pokusit se bojovat proti místním povstalcům a v neposlední řadě uzavřít hranice s Pákistánem a Íránem. Po vpádu do země se Sověti podíleli na sesazení Amína ve spolupráci s Babrakem Karmalem. Komunistická vláda v čele s Babrakem Karmalem se tak chopila moci v Afghánistánu. V prosinci 1979 začaly sovětské jednotky postupovat do země třemi směry. První sledoval kábulské a bagramské letiště a další dva hlavní město Kábul. Na problém však sovětské vojsko narazilo vzápětí. Vzhledem k tomu, že bylo vycvičené na ofenzivní válku v rovinách, hornatý terén a střety s místním obyvatelstvem využívající guerillovu taktiku, se původně krátké vítězné tažení protáhlo na válku trvající několik let. Této taktiky využívali zejména mudžáhidíni. Sověti se během války soustřeďovali na ničení ekonomických a sociálních základů mudžáhidínů.

Vypalování polí, pustošení země a vyvražďování dobytka, to vše přineslo zdrcující efekt pro místní afghánské obyvatelstvo. Vstup Sovětů do země rozšířil řady opozičních sil. Ty byly podporovány zejména stranami působícími v pákistánském exilu. Později přebraly velení nad místními veliteli v Afghánistánu a začaly zřizovat základny mudžáhidínů.

Nejvýznamnějším z vůdců se stal Ahmad Šáh Masúd, jenž vybudoval základnu v údolí Pandžšír. V době okupace Sověty se oblast údolí Pandžšíru stala hlavním symbolem odporu mudžáhidínů proti Sovětům. Celá oblast Afghánistánu se tak během sovětské okupace rozpadla na několik sfér vlivu jednotlivých velitelů.

Za sovětské intervence vznikl nejednotný názor na válku v Afghánistánu.

Zatímco Brežněv požadoval stažení vojsk ze země, Andropov zastával názor, že je zapotřebí sovětská vojska v zemi držet ještě nějakou dobu. Tato doba se prodloužila na celých osm let. Ani vzrůstající počet sovětských vojáků, zvěrstva páchaná na místním obyvatelstvu nedokázala Sovětskému svazu umožnit ovládnutí této země. Dlouhá léta nesmyslného válčení a zabíjení civilního obyvatelstva přesvědčila sovětské vedení, že je zapotřebí s válkou skoncovat. Nástup Michaila Gorbačova (1985 až 1991) do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v roce 1985 změnil názor na probíhající situaci v Afghánistánu. Gorbačov si byl vědom toho, že trvající válka v Afghánistánu je pro SSSR pouze zátěží a je nutné ji ukončit.

Po převratu v roce 1986 se do čela LDSA dostává Muhammad Nadžibulláh.²⁶

---

²⁶ Georgiev, J., „*Historické souvislosti sovětské invaze do Afghánistánu*“, in *Mezinárodní vztahy*, Praha 2002, roč. 37, č. 1, s. 67.

Tento mladý, nadějný politik vyvolával v Kremlu dojem talentovaného a rozhodného muže. Pokusil se o usmíření nepřátelených stran a v prosinci roku 1986 vyhlásil novou ústavu, v níž byla vyhlášena Republika Afghánistán s novým prezidentem Muhammadem Nádžibulláhem (1987 až 1992). Afghánistán tak ztratil přívlastek demokratický (Demokratická republika Afghánistán), který byl spojen s obdobím vlády LDSA a islám byl vyhlášen jako státní náboženství.

Po návštěvě Nádžibulláha v Moskvě dospělo sovětské vedení k názoru, že SSSR válku o afghánský lid prohrál. Stažení sovětských vojsk z Afghánistánu se tak stalo neodkladným. V dubnu roku 1988 došlo v Ženevě k uzavření Ženevské dohody mezi Afghánistánem, Pákistánem, USA a SSSR o stažení sovětských vojsk ze země a ukončení války. O definitivním odchodu všech vojsk ze země se rozhodlo v lednu roku 1989. Až do roku 1992 se komunistická vláda společně s LDSA udržela v čele, avšak pod velkým tlakem se téhož roku v dubnu definitivně rozpadla. S rozpadem SSSR v roce 1991 definitivně končí sovětské angažmá v Afghánistánu.

Stín sovětské okupace ležel na Afghánistánu i po odchodu posledního sovětského vojáka.²⁷

---

²⁷ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, (staženo 2016-02-07), s. 4.

2. Sovětský svaz a region Střední Asie

2.1. Úvod do regionu Střední Asie

Historicky je region Střední Asie díky své poloze křižovatkou mezi Východem a Západem. Rozkládá se mezi různými říšemi a zónami konfliktů. Definice Střední Asie není zcela jednoznačná. Geografické vymezení regionu se v průběhu času lišilo a vyvíjelo. Jedná se o rozsáhlá území, která na severu sahají až do ruské Sibiře a na jihu k hranicím Íránu a Afghánistánu. V dnešní době v rámci geografického vymezení Střední Asie existují dvě pojetí lišící se od sebe územním vymezením rozsahu daného prostoru. První užší variantu tvoří post-sovětské republiky jako Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Širší varianta v sobě zahrnuje čínskou provincii Sin-ťiang a Afghánistán. Z historického hlediska se jedná o území Západního Turkestánu, tedy post-sovětské země, a území Východního Turkestánu, dnešní západ Číny, Mongolska, Tibetu, Íránu a Afghánistánu.

V souvislosti s expanzí carského Ruska do regionu byla tato oblast v literatuře pojmenována jako Ruská Střední Asie. Jednalo se o území, které carské Rusko ve Střední Asii ovládalo a stalo se jeho součástí od druhé poloviny 19. století až do rozpadu Sovětského svazu.

Již při samotném pohledu na mapu je zřejmé, že Střední Asie je strategicky velmi důležitým regionem. Jedná se o oblast, jež se rozprostírá na pomezí Evropy a Asie. Ze severu hraničí s Ruskem, na východě sdílí společné hranice s Čínou a na jihu sousedí s Indií a islámskými státy. Střední Asie je důležitým činitelem kaspické energetické strategie, neboť nedaleko tohoto regionu nalezneme ropná těžiště Středního východu. Kdo ovládá tuto oblast, ovládá celou Eurasii a tím i přístup k významným úložištím ropy a zemního plynu. Bohužel i přes veškeré bohatství, jímž region disponuje, byl jak v minulosti a stále je i dodnes politicky a vojensky nestabilní. Vzhledem k této situaci je Střední Asie dějištěm několika konfliktů, v níž aktéři bojují o pozornost a přístup k přírodním zdrojům, jež se staly hlavními mocenskými nástroji k zvyšování vlivu mocností v tomto regionu. Strategického významu nabyl region díky Hedvábné stezce, dopravní tepně spojující Asii s Evropou. V 15. století s rozvojem námořní dopravy došlo k poklesu jeho významu a ztrátě zájmu mocností. Pozornost k tomuto regionu rozpoutala až tzv. *Velká hra* o Střední Asii rozehraná v počátcích 19. století mezi carským Ruskem a Britským impériem.

Obě země zde měly strategické zájmy. Nástupem první světové války se však mocnosti musely stáhnout, nicméně po skončení zde se svými zájmy opět začalo dominovat Rusko.

Všechny středoasijské státní útvary byly začleněny do Sovětského svazu a započala éra

nadvlády sovětského impéria v daném regionu až do rozpadu roku 1991.

Na přelomu 20. a 21. století, mimo jiné i v důsledku rostoucího zájmu o zásoby strategických nerostných surovin, došlo k soupeření mezi silami Spojených států amerických, Ruska, Číny a Evropské unie.

V rámci studia regionu Střední Asie je nezbytné představit geopolitické teorie a jejich aplikaci na region Střední Asie. Mezi hlavní představitele patří Halford J. McKinder, Nicholas Spykman a Karl Haushofer.

*Mackinderův geopolitický model je vlastně velmi široce pojatou koncepcí světových dějin. Její podstatou je to, že Střední Asie tvoří jakousi pivotní oblast historie, z níž pocházeli kočovníci, kteří vzhledem k převaze dané větší mobilitou tradičně dominovali asijským a evropským dějinám.*²⁸ Podstatou teorie McKindera je, že svět je rozdělen do period zakládajících se na souboji mořské a pozemní moci. Existují tři periody: 1. předkolumbovské období, kdy převládala pozemská moc, 2. kolumbovské období zahájeno rokem 1492 s převládáním mořské moci, 3. postkolumbovské období, v němž opět převažovala pozemní moc. McKinder dělí Zemi na tři regiony – pivotní oblast tvořící střední Asii pod názvem Heartland (přejmenováno v roce 1919 a rozšířeno o hranice k Černému a Baltskému moři), vnitřní půlměsíc, jejíž tvoří kontinentální Evropa, Britská Indie a Východní Asie, a poslední vnější půlměsíc, do něhož spadá Velká Británie, Japonsko, Amerika, Afrika a Austrálie. Podle McKindera mocnost, která ovládá pivotní oblast je nejdůležitější světovou mocností. Důležitým pro něj bude vztah Heartlandu s vnitřním půlměsícem, neboť pivotní oblast neustále soupeří s vnějším půlměsícem o vnitřní půlměsíc, z čehož plyne, kdo ovládá pivotní oblast a vnitřní půlměsíc stává se globálním hegemonem. *Kdo vládne východní Evropě, vládne Heartlandu, kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov (Evropa, Asie, Afrika). Ten, kdo vládne Světovému ostrovu, řídí osudy světa.*²⁹

Druhým významným představitelem je Nicholas Spykman. Dle něho je politika státu ovlivněna velikostí území a polohou. Svět rozděluje na dvě pevniny – Eurasii a Severní Ameriku, tři ostrovy – Jižní Amerika, Afrika, Austrálie a pět vod (Severní polární moře, Jižní polární moře, Indický oceán, Tichý oceán a Atlantický). Dále rozdělil svět na čtyři sféry moci, z nichž každá má své centrum – Amerika Spojené státy, Dálný Východ Japonsko, Heartland Sovětský svaz a východní pobřeží Atlantiku a Indického oceánu Evropu. Státy Spykman dělí na vnitrozemské (Rusko), ostrovní (Velká Británie) a státy s vodní i pozemskou hranicí.

Rozdíl mezi oběma teoretiky je v chápání důležitosti pojmu Heartlandu vs. Rimland. Spykman kritizuje přílišné přeceňování McKinderova Heartlandu.

²⁸ [cit. 2018-05-08]. Dostupné z: <file:///C:/Users/E%20W/Downloads/925-Text%20%C4%8DI%C3%A1nku-1880-1-10-20140612.pdf>

²⁹ BAAR, V, a kol., *Politická geografie*, Ostrava, 1996.

Dle něho důležitou roli hraje vnitřní půlměsíc, jež nazývá Rimlandem.

Také postavení a důležitost regionu Střední Asie je v chápání obou teoretiků odlišná. U McKindera se celý region Střední Asie nachází v Heartlandu a je podstatné, aby byl Heartland ovládnut jednou velmocí a dokázal se tak bránit a bojovat o vnitřní půlměsíc. Kdežto ve Spykmanově pojetí jsou středoasijské státy v oblasti Heartlandu, nicméně tvoří primární oblast světa, nýbrž nárazníkovou zónu mezi Heartlandem a Rimlandem.

Dalším významným teoretikem je německý geopolitik Karl Haushofer, pro jehož teorii jsou klíčovými 4 panregiony s vůdčí zemí – Pan-Amerika se Spojenými státy, Pan-Evropa s Německem, Pan-Rusko s lidem Ruskem a Dálně-východní sféra s Japonskem. Důležité je vytvoření osy Berlín-Moskva-Tokio, čímž by došlo ke spojení pozemské moci a zničení moci mořské. Aplikace této teorie na region Střední Asie vypovídá opět o strategické poloze tohoto regionu. Ten je součástí panregionu Pan-Rusko a nachází se přímo uprostřed. Zde si lze povšimnout snahy Ruska o neustálé ovládnutí tohoto regionu, k čemuž téměř došlo v rámci sovětské invaze do Afghánistánu v letech 1979 až 1989. Za zmínku stojí také teorie amerického geopolitika polského původu Zbigniewa Brzezinského, jenž používá pojem Euroasijský Balkán. Do této oblasti zahrnuje Střední Asii, oblasti Perského zálivu, Blízkého Východu, jižní Asii a části jihovýchodní Evropy. Pojmenování Balkán vychází z etnické a kulturní pestrosti tohoto regionu s velkým potenciálem konfliktů. Brzezinski přichází s návrhem vytvoření komplexu s vůdčím postavením Spojených států ve spojení s Ruskem, Čínou, Indií a Japonskem.

V dnešní době je středoasijská oblast důležitá pro Rusko, USA a Čínu zejména z vojensko-strategických, ekonomických a tranzitních důvodů. Nejvyšší zájem však projevuje Rusko, které s touto oblastí spojuje společná historie a desítky milionů Rusů žijící právě v zemích Střední Asie.

2.2. Eurasijství v geopolitice regionu Střední Asie

S geopolitikou regionu Střední Asie je spojena geopolitická vize Eurasijství. Až na sklonku existence SSSR získala tato vize velkou přitažlivost. Vznikem Euroasijské ekonomické unie (dále jen EAEU) byl tento zájem posílen a novým startem k jejímu formování přispěla i stať Vladimira Putina z roku 2011 nazvaná *Nový mezinárodní projekt pro Eurasii – budoucnost, která se rodí dnes*.³⁰

Před vznikem EAEU existovala řada úvah o eurasijství, s nimiž přišel například Alexandr Dugin, či známý sovětský historik Lev Gumiljov.

---

³⁰ Putin, V., *Novyj internacionalnyj projekt dlja Jevrazii – buduščee, kotoroe roždaestja segodnja*. *Izvestija*, 3.10.2011, [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <http://izvestia.ru/news/502761>

V mnohém Vladimir Putin navázal na návrhy kazašského prezidenta Nazarbajeva, který již svou vizi eurasijství představil v roce 1994. Vycházel z myšlenky vytvoření společenství nezávislých států v prostorách bývalého SSSR. Každý stát vyvolával potřebu určení si strategické pozice ve světě a zapojení se do ekonomických, kulturních a politických aktivit.

Také koncepce ruské zahraniční politiky směřovaly k eurasijské vizi. *Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 1992 mluvila o unikátním eurasijském potenciálu Ruska a Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace z roku 1997 představila Rusko jako vlivnou eurasijskou mocnost, která má národní zájmy v Evropě, na Blízkém východě, ve Střední a v Jižní Asii.*³¹

Počátky eurasijského impéria však sahají daleko do historie, do doby Mongolské říše. Další podmínky pro existenci eurasijské integrace vznikly za dob vlády Ivana IV., který k Moskevské Rusi připojil Kazaňský a Astrachaňský chanát. V 16. století tak započalo sjednocování území, které bylo rozděleno mezi Evropu a Asii a Rusko se stalo eurasijským státem. První vlna zájmu o eurasijství se vybuďovala mezi válkami a hlavní představitelé pocházeli z řad ruských emigrantů po bolševické revoluci v roce 1917. V meziválečném období mezi hlavní zastánce eurasijského hnutí patřili lingvista Nikolaj S. Trubeckoj, historik Georgij V. Vernadskij, teolog a historik Georgij V. Florovskij, filosof Lev P. Karsavin a nejdůležitější z nich geograf, ekonom a sociolog Pjotr N. Savickij, jenž emigroval do Prahy. Za první studii, v níž se objevovaly známky eurasijského myšlení, je považována Trubeckého studie *Evropa a lidstvo* z roku 1920. Uvnitř hnutí však existovala řada rozporů, nicméně jednotícím prvkem byla pro všechny vize určení ruské státnosti. Již v roce 1925 Trubeckoj prohlásil, že Rusko není následníkem Kyjevské Rusi, nýbrž Mongolské říše. Západní oblasti Kyjevské Rusi, které ve 13. století připadly pod nadvládu Evropy, ztratily svého ducha. Naopak na východě mongolská nadvláda pomohla Rusko zachránit. Po rozpadu Mongolské říše ruský stát usiloval a stále usiluje o obnovu této jednoty a tím se stává potomkem Čingischánova historického díla. Eurasijci odmítali myšlenku, že právě Tataři způsobili opoždění Ruska za Evropou. Tataři dali schopnost Rusku se vojensky organizovat, odolně vytrvat a stát se mocnou říší neboli ordou. Podle Savického je Rusko následníkem velkých chánů, sjednotitelem Asie. Moskevské knížectví převzalo od Mongolů ideu pevného politického sjednocení historických oblastí lesů a stepí.

Také historik Georgij Vernadskij se zabýval rozvojem procesu ruské státnosti, která neprobíhala na západním území Rusi, ale ve východní části obsazené Mongoly. Dle Vernadského *se Zlatá horda mohla stát mongolsko-ruským státem*, nicméně problémem zde byla náboženská otázka.

---

³¹ Koncepcija vnešnej politiky RF 1992, in „*Vnešnaja politika i bezopasnost' sovremennoj Rossiji*“, 1991-2002, Díl 1-4, Moskva 2002, s.38.

Mongolové se hlásili k buddhismu a islámu, kdežto Rusové byli pravoslavného vyznání.

Co se týče panslavismu,³² nelze říci, že by tato idea politického myšlení patřila k eurasijství. Savickij tvrdil, že *etnická a jazyková příbuznost není dostačujícím důvodem ke kulturní a charakterové jednotě*. Obě však byly ovlivněny představou odlišnosti Evropy a Ruska. Navázaly na unikátnost ruské civilizace, s níž jako první přicházejí panslavisté. První studie, ve které se objevuje vize *Ruska jako území mezi Evropou a Asií*³³ pochází od Vladimira I. Lamanského pod názvem *Tři světy eurasijského kontinentu*. Podle Lamanského se svět dělí na tři části: 1) vlastní Evropu, 2) vlastní Asii a 3) střední svět, jenž je územím, kde Evropa skončila, ale Asie ještě nezačala. Eurasijci jako první začali užívat pojem geopolitika. Termín, jenž se pokouší o vysvětlení vlivu geografických faktorů na historii a politiku lidstva. Pro eurasijskou školu se centrem pozornosti stala právě Eurasie. Tento pojem byl založen v 80. letech 19. století rakouským politikem Eduardem Suessem, jenž označuje termín Eurasii jako kontinent. Eurasijci nicméně vymezují Eurasii dle Lamanského typu jako jádro celého kontinentu. Centrem je oblast Ruské říše nebo Sovětského svazu. Dle Savického je Evropa a Asie prostě odlišná od Eurasie. Zde je patrný přechod od zeměpisu ke geopolitice. Podle Pjotra Savického právě Rusko tvoří střed Evropy a Asie, jemuž přisuzoval *zvláštní kulturní charakteristiku, jež vychází z povahy krajiny a nachází svůj výraz v dějinách*.³⁴ Podle eurasijců byly ruské dějiny formovány na základě sváru lesa a stepi. Georgij Vernadskij rozdělil dějiny Ruska do pěti období: v prvním období byla snaha o sjednocení lesa a stepi, v druhém období docházelo ke sporům, ve třetím období nadvládou mongolské říše na Rusi přichází vítězství stepi nad lesy, ve čtvrtém období růst významu Moskvy posílil vliv lesů nad stepí a v posledním pátém období rozšířením ruského státu až k přirozeným hranicím Eurasie (v letech 1696–1917) došlo k sjednocení lesa a stepi. Dalo by se tedy říci, že Rusko-Eurasie je sjednocení evropského Lesa s asijskou Stepí a je dědicem stepních národů.

Savickij se zabýval i klimatickými zvláštnostmi Ruska a ve 30. letech 19. století zformuloval *klimaticko-politickou teorii o postupném přemísťování osvětových středisek v závislosti na průměrné roční teplotě, a to severním směrem*.³⁵ Dle Savického dochází k neustálé migraci kultury do oblastí s chladnějším podnebím, o čemž svědčí, že kulturní

---

³² [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <https://sarmatia.wordpress.com/2010/07/10/narodni-obrozeni-%E2%80%93-slovanska-mytologie-jako-prostredek-narodniho-povedomi/>

Jedná se o ideu slovanských národů, hlavním představitelem byl Juraj Križanic. Hlavní panslavistická aktivita započala Slovanským sjezdem v roce 1848.

³³ Krejčí, O., *Geopolitika Ruska*, Praha 2017, s. 324.

³⁴ Tamtéž, s.325.

³⁵ Tamtéž, s. 326.

střediska světa se budou postupně přemísťovat do Ruska-Eurasie a severní Ameriky.

Pojem *Turan*, jež ve své teorii užívali eurasijci k označení oblasti Střední Asie, Savickij chápal jako turkotatarské a uralo-altajské národy. Pro eurasijce je Eurasie kulturním pojítkem východních Slovanů s turkotatarskými a ugrofinskými národy.

Posledním významným představitelem navazujícím na myšlenky eurasijců byl Lev N. Gumiljov (1912–1992). Teorii eurasijců rozšířil o teorii etnogeneze, jež je založena na tzv. etnosech. Dle Gumiljova je etnos definován určitými charakteristickými črty chování typickými pro danou skupinu. Jedná se o skupinu lidí, kteří se vzájemně doplňují, pocítují společnou energii a od ostatních etnosů se liší. Etnos není založen na biologické podobnosti, nýbrž se jedná o jev geografický, spojený s krajinou. Stejně tak jako jsou různorodé krajiny, i etnosy bývají různé. Důležitým znakem etnosu je energie, jež skupinu sjednocuje a popohání kupředu. Podstatné pro formování a růst etnosu je tzv. pasionárnost, tedy lidská energie. Etnosy, vedeny pasionáty, formují dějiny, neboť hlavním cílem této skupiny je sláva a zisk na úkor zachování vlastního života. Energie etnosů samozřejmě není nekonečná a průměrná délka trvání jednoho činí 1500 let.

Po rozpadu Sovětského svazu na myšlenky eurasijců navázal nový směr neoeurasijství. Lze sem zařadit myšlenky ruského politologa Alexandra G. Dugina, působícího dnes na Moskevské státní univerzitě M. V. Lomonosova v Moskvě. Jeho snahy míří k spojení klasického eurasijství s geopolitikou, která se mění na geostrategii, v níž je Eurasie ztotožněna s Ruskem a tvoří tak jádro koalice, sloužící k vyrovnání moci Spojených států. Podle Dugina je prvořadé sjednocení Eurasie kolem nové ruské říše. *Toto nové impérium nemá být materialistické, ateistické, nemá být soustředěno na ekonomiku, musí mít ale mořské hranice nebo přátelské bloky v přilehlých kontinentálních teritoriích, pružnou a diferencovanou etno-náboženskou strukturu vnitřního uspořádání.*³⁶

V souboji s USA je podstatné, aby si Rusko získalo na svou stranu Rimland a došlo k vytvoření spojení Heartlandu a Rimlandu. Touto cestou se tak Rusko stane kontinentální mocností a vznikne eurasijské impérium, které bude celo-kontinentální, světové. Dugin je přesvědčen, že Rusko může existovat jedine jako kontinentální impérium, tedy státní útvar, jenž spojuje různé národy i státy.

Misí Ruska je boj za kulturní tradice a hodnoty vůči americkému atlantismu. Jeho další představou bylo vytvoření celní unie euroasijských států – Ruska, Turecka, Indie, Číny, Íránu a post-sovětských států. Důležitou roli zde hraje ruská orientace na jih, a to zejména na Írán.

Právě zde by mohlo Rusko prorazit do země a zamezit tak americkému působení v tomto regionu. Rusko by získalo přístup k teplému moři a podpořilo by boj vůči protiruskému

---

³⁶ Tamtéž, s.332.

separatismu na jihu.

Klíčovým bodem je spolupráce Ruska a Německa a vytvoření osy Berlín-Moskva. Dugin si byl vědom toho, že samotná Evropa nemá dostačující potenciál v boji proti USA, a tudíž je nezbytná pomoc ze strany Ruska. Výsledkem Duginovy práce je představa globálního projektu, v němž vůdčí postavení bude mít právě Rusko.

Eurasijství je dnes důležitým prvkem v diskuzích o dějinách Ruska a jeho budoucnosti a nezbytnou součástí dnešní geopolitiky Ruské federace.

2.3. Vývoj ruské expanze v regionu Střední Asie do vzniku SSSR

Historický vývoj regionu sahá až do dávných dob, kdy Střední Asie byla významným koridorem migrací ze severu na jih a od východu na západ. Mezi první státní útvary sahající na území Střední Asie patřila Kušánská říše, v 5. století zničená příchodem Hunů. Původní obyvatelstvo bylo íránského původu, jehož složení ovlivnilo několik invazních vln jiných národů. Ve 4. století se zde začaly objevovat turkické kmeny, k nimž se dnes hlásí turkické národy.³⁷ V 8. století obsadila oblast arabská armáda, která postupně do regionu začala zavádět islám. Po rozšíření islámu vznikají první státní útvary, předchůdci dnešních republik (například dynastie Sámánovců vládla v oblasti dnešního Tádžikistánu). Nejrozsáhlejší státní útvar tvořila Timurská říše v čele s jeho vůdcem Timurem,³⁸ jenž založil dynastii Timuridů a ustanovil hlavní město této říše Samarkand. V 15. století byla pak Timurovská říše dobyta stepními Uzbeky z dynastie Šejbánovců a na území Střední Asie se vytvořily tři státní útvary. Roku 1557 to byl Bucharický chanát, v roce 1709 odštěpením Ferganské kotliny od Buchary vznikl Koganský chanát.

Chivský chanát vznikl od 16. století v oblasti dolního toku řeky Amudarji a zasahoval až k východnímu pobřeží Kaspického moře. Od 18. století se začaly projevovat ruské zájmy o středoasijské území a v souvislosti s postupem Velké Británie v jižní Asii se Střední Asie stala střetem zájmů obou soupeřících mocností.

Střední Asie již v historii měla značný význam právě pro Rusko. Již první obchodní kontakty lze datovat do 8. století mezi starou Rusí a chazarským chanátem. Ve 13. století si oblast podrobila mongolská říše, kdy se ruská knížectví stala součástí Zlaté Hordy a společně s větší částí Střední Asie formálně tvořily jeden celek. V 15. století v důsledku úpadku Zlaté Hordy klesal obchod mezi Rusí a Střední Asií. Rozpadu Zlaté Hordy využila moskevská velkoknížata a rozdělila území na tři chanáty – krymský, astrachaňský a kazaňský.

³⁷ [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://milasko.blog.cz/1110/sireni-tureckych-kmenu-po-eurasii>
Jedná se o jednu z nejrozšířenějších etnických skupin, která je rozšířena od jihovýchodní Evropy až po severovýchodní oblasti Sibíře.

³⁸ Asimov, S., *BOSWORTH*, C. E. 1992, s. 326.

K ukončení mongolské nadvlády v Rusi došlo až za panovníka Ivana III. V 2. polovině 15. století. Přelomovým obdobím ve vývoji Střední Asie byla první čtvrtina 16. století, kdy došlo k uzbecké invazi. Uzbeki byli sunnitského vyznání a obývali oblast mezi Uralem a dolní Syrdarjou. Vůdce Muhhamad Šajbání během několika let dobyl většinu území dnešní Střední Asie a založil uzbecký stát, který byl po jeho smrti rozdělen na Bucharu a Chivu.

Dalšími významnými činiteli ve středoasijském prostoru byla bezpochyby v Persii šíitská dynastie Safijovců a také v severozápadní Indii Mughalská říše založená roku 1526. Afghánské kmeny se nejvíce pokoušely bojovat proti těmto třem stranám konfliktu, nicméně nedokázaly zabránit rozdělení pašúnského území v Afghánistánu. Západ připadl Persii, střed a východ země Mughalské říši a sever mezi Uzbeky. Právě toto rozdělení Afghánistánu způsobilo hluboké jazykové, etnické a náboženské změny v zemi.³⁹

Změnu Střední Asii přinesly zámořské objevy a s nimi i úpadek významu Hedvábné stezky.⁴⁰ Ruská knížectví, jež formálně tvořila jeden celek se Střední Asií, kladla zřetel na pravidelné obchodování se Zlatou hordou. Úpadek Zlaté hordy v 15. století však zaznamenal i omezení obchodu mezi Rusí a Střední Asií. Nástupem Ivana IV. (ruský car, 1547 až 1584) na moskevský trůn započala expanze na západ a jihovýchodně od Moskvy, kdy byl dobyt kazaňský a astrachaňský chanát. Mezi ruským územím a Střední Asií tak existovalo pouze území obývané kazašskými kočovníky. Diplomatická jednání mezi Ruskem a středoasijskými státy byla nepravidelná a docházelo k prvním konfliktům. Bucharu podporovala sibiřský chanát, jenž dlouho čelil ruskému postupu a snažil se získat další spojence proti Rusům – kazašské kmeny. Až do 17. století nebyly vztahy mezi Ruskem a středoasijskými státy na dobré úrovni. Větší snahy o expanzi do regionu Střední Asie datujeme za vlády Petra I. (vládl 1689 až 1725) v 18. století.

Díky oslabené situaci v regionu, vycházející z hospodářské a politické nestability v oblasti, se odtrhla část území Buchary na severovýchodním území a vznikl nový chanát Kokand. Chivský chanát se obrátil na Rusko s prosbou o pomoc v boji proti Buchaře. Petr I. vzhledem k situaci, kdy v roce 1711 prohrál válku s Turky a následně ztratil přístup k Černému moři, přistoupil na jednání s Chivou. Doufal, že závislost chanátů na Rusku bude znamenat ovládnutí nalezišť drahých kovů a přístup k indickému trhu. V roce 1717 Petr I. vyslal expedici vojáků proti Chivě s cílem podrobení si Chivy a vytvoření ruské základny ve Střední Asii. První ruské tažení do Střední Asie a snaha ovládnout jeden z tamních chanátů však skončily neúspěchem.

³⁹ Marek, J., *Dějiny Afghánistánu*, Praha 2006, s. 141-143. Když během jedné z bitev byl zasažen šípem do nohy a ruky a poznamenán tak na celý život, lidé ho začali nazývat Timur Lenk, což znamenalo Timur *železný mrzák*. Evroptští autoři jej pak nazývali Tamerlánem.

⁴⁰ Horák, S., *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*, Praha 2008, s. 18.

Úspěšnými kroky zahraniční politiky Petra I. bylo založení třech nejvýznamnější pevností – Omsk, Semipalatinsk a Ust' – Kamenogorsk, které se do budoucna stanou základnami ruského postupu do Střední Asie.

O oblast Střední Asie mimo jiné projevovala zájem i jiná tradiční mocnost – Čína. V roce 1757 se Tibet stal čínským protektorátem a Čína definitivně ovládla Východní Turkestán, jenž byl přejmenován na provincii Sin-ťiang.⁴¹ Postupem čínské armády na západ bylo obsazeno město Taškent a část území kokandského chanátu, který se stal vazalem vůči čínskému císaři. V průběhu několika století docházelo k četným povstáním ve Východním Turkestánu, která byla vždy Číňany potlačena. Rusko-čínské vztahy se začaly vyvíjet v 17. století, kdy Ruskem ovládnutá Sibiř a území až k Tichému oceánu začaly Čínu znepokojovat. V této oblasti byly budovány ruské pevnosti a docházelo k rusko-čínským pohraničním střetům. Teprve až společná smlouva z roku 1689 ustanovila hranice mezi Ruskem a Čínou, jejímž nárazníkovým státem bylo Mongolsko. Rusko-čínské vztahy se začaly měnit až v průběhu 19. století pod vlivem úpadku Číny.

Ruská expanze do regionu přispěla k etnické pestrosti středoasijského prostoru. Největší změny ve složení obyvatelstva způsobila mongolská expanze ve 13. století. Nejpočetnějším kočovným národem byli Kazaši – turkické kmeny s příměsí mongolské krve, k nimž nejvíce příbuzní byli Turkmeni a Kyrgyzové. Mezi usedlé kmeny patřili Uzbekové, kteří tvořili většinu obyvatelstva středoasijských chanátů. Mezi méně početné skupiny patřili íránští Tádžikové obývající pohoří oblasti Pamíru. Většina obyvatelstva byla muslimského vyznání sunitské formy, jedinou výjimku tvořili Tádžikové se šiitskou formou vyznání. Politická a hospodářská centra Střední Asie byla uspořádána do tzv. chanátů. Na sever od chanátů obývaly oblast kočovné kmeny Kazachů a Kyrgyzů. Jedná se o oblast dnešního Kazachstánu. Ve 12. století region ovládali Kypčakové. S příchodem Čingischána ve 13. století se území dostalo pod nadvládu Zlaté Hordy – mongolského chanátu.

V průběhu 15. století se Zlatá Horda rozpadá na menší chanáty, mezi které patřily například krymský, kazašský, astrachašský a zejména uzbecký chanát, předchůdce Kazašského chanátu.

Kazašský chanát byl cílem neustálých nájezdů ozbrojenců z okolních zemí. V 18. století se kazašský chán obrátil o pomoc na Rusko, které žádosti vyhovělo v roce 1731. Kazašský chanát se tak dostal do ruského poddanství. Koncem 16. století se chanát rozdělil na Tři hordy.

Dlouhodobým cílem zahraniční politiky carského Ruska bylo zabezpečení jihovýchodní hranice se Střední Asií, a tím i snaha podrobit si místní hordy.⁴²

K navázání diplomatických styků s hordami přispěla čínská expanze v roce 1723.

⁴¹ Roux, J. P., *Dějiny Střední Asie*, Praha 2008, s. 314.

Chán Malé hordy čelil čínské expanzi a o pomoc se obrátil na Rusko. V letech 1731–1737 se Rusku podrobili sultáni ze Střední Hordy. Obě hordy se de facto staly protektoráty Ruska. Velkou hordu se povedlo podrobit až ve 40. letech 19. století.

Dalším směrem ruské zahraniční politiky na jihovýchodních hranicích bylo vytlačení kočovných neboli nomádských kmenů, jež tvořily obranu středoasijských chanátů. Potíže s kazašskými kmeny vypukly za vlády Kateřiny II. (vládla 1762 až 1796) během Pugačovova povstání (1774 až 1776), kdy se do boje připojilo mnoho Baškirů a Kazachů. Povstání bylo nakonec potlačeno a Kateřina II. podpořila islamizaci Kazachů za pomoci Ruska, aby zabránila vlivu chanátů na Kazašské kmeny.

Carské Rusko za 2. poloviny 19. století vedlo proti místním kmenům nesčetné množství tažení. Od 19. století začali ruští představitelé více zasahovat do vnitřních záležitostí nomádských kmenů, aby oslabili protiruskou orientaci místních chánů. Území tak bylo rozděleno do tří oblastí a každá z nich do tří jednotek, v níž vládl sultán. Po nástupu Mikuláše I. (vládl 1825 až 1855) dosahovalo území Ruska až k hranicím středoasijských chanátů, což do značné míry ještě více vyostřovalo vztahy s místními kmeny. Nejpočetnější expanze ze strany carského Ruska započaly v druhé polovině 19. století. Ve Střední Asii carské Rusko narazilo na silného protivníka Britské impérium. Carskému Rusku šlo zejména o udržení svých území na západě a získání území Osmanské říše. Britové se naopak pokoušeli o udržení Osmanské říše jako bariéry, jež by zabránila ruskému postupu do Středomoří a na Blízký východ. Právě v 19. století se v Londýně zrodila myšlenka o nutnosti zatlačování Ruska.⁴³ Rusko rozšiřovalo své území ke středoasijským chanátům a na Kavkaze. Hlavních příčin ruského postupu do regionu Střední Asie bylo několik.

Jedním z nich byla zeměpisná poloha Ruska, které se rozkládá v Evropě i v Asii. Rusko nemá stanovené přírodní hranice na jihovýchodě, a tudíž se pro ruskou středoasijskou politiku stalo nejdůležitějším zajištění stability právě jihovýchodních hranic.

Ve 30. letech 19. století započaly výpravy na kazašská území, což vyvolalo konflikt mezi Ruskem a Chivou. Ruské tažení na Chivu probíhalo v letech britsko-afghánské války (1838 až 1842) a stalo se prvním vzájemným měřením sil Ruska a Velké Británie na území Střední Asie. Ve 40. a 50. letech šlo Rusku zejména o bezpečnost svého území.

⁴² [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=zxzX5K_8TQ8C&pg=PA27&lpg=PA27&dq=kaza%C5%A1sk%C3%BD+chan%C3%A1t&source=bl&ots=DHhHgMqhQk&sig=68mEhXGPZwj8K721bOP_q3wCywo&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjGmPzIOY3cAhXMKIAKHS6YDigQ6AEIaDAL#v=onepage&q=kaza%C5%A1sk%C3%BD%20chan%C3%A1t&f=false

Koncem 16. století dochází k rozdělení Kazašského chanátu na tři části – Velkou, Střední a Malou hordu.

⁴³ Když Velká Británie zvítězila v sedmileté válce v letech 1756 až 1763, stala se evropskou koloniální velmocí, která disponovala větším vlivem v Indii. Na indické území se Britové zaměřili zejména po ztrátě svých kolonií v Americe. V 19. století Velká Británie dominovala v Indii natolik, že se tyto kolie staly základem velmocenského postavení britského impéria.

Ta byla nejvíce narušována neustálou podporou chivského a kokandského chanátu kazašským a kyrgyzským nájezdníkům. V roce 1852 tak započal ruský postup vůči kokandské pevnosti Ak Mešíd, která byla v roce 1853 dobyta. Podrobit si území obývané nomády se podařilo až v 60. letech 19. století.

Příčinami postupu Ruska do Střední Asie byly i změny, jež nastaly v 2. polovině 19. století. Za Krymské války v letech 1853 až 1856 se novým carem stal Alexandr II. (vládl 1855 až 1881). Po porážce v Krymské válce došlo k přijetí nových vnitřních reforem a byla změněna orientace zahraniční politiky Ruska. Alexandr II. považoval za velmi důležité vztahy se střední a západní Evropou, jižní Evropou a v neposlední řadě se Střední Asií. Po Krymské válce se expanze do oblastí Střední Asie měla stát hlavním nástrojem tlaku na Velkou Británii a zabránění jejího pronikání z Indie do tohoto regionu. Nejvýznamnějším státním útvarem Střední Asie byla Buchará, ležící uprostřed Asie mezi chanáty Kokand a Chiva. Většina obyvatelstva byla tvořena Uzbeky, Turkmeny a Tádžiky. Vztahy mezi Bucharou a Ruskem byly přátelské, jelikož vycházely ze společného zájmu udržení dobrých obchodních vztahů. Buchará byla v neustálém konfliktu s Kokandem, jenž byl až do 18. století jeho součástí.

Nejmenším chanátem byla Chiva, rozprostírající se na východ od Kaspického moře. Většinu obyvatelstva tvořili Uzbeci, kteří žili v oázách. Jih a západ obývali turkmenské kmeny a severní část patřila Kazachům. Oproti Bucharě a Kokandu byla Chiva nejnestabilnějším chanátem ve Střední Asii. Největším protivníkem Chivy bylo Rusko z důvodu chivské podpory kočovných kmenů na ruském území.

Chanát Kokand byl původně součástí Buchary, až v 18. století došlo k odtržení území a vzniku samostatného chanátu Kokand. Rozkládal se na sever a severovýchod od Buchary a jeho hlavními centry byly Taškent, Chodžent a Kokand. Kokand patřil k nejméně stabilním chanátům ve Střední Asii. Důvodem byla vnitřní nestabilita a také vliv vnějších faktorů, především neustálé spory s Bucharou a neustálý tlak z východu ze strany Číny. Od 2. poloviny 19. století se pak Kokand dostal do sporu s Ruskem, kdy byla v roce 1853 dobyta pevnost Ak Mešíd.

Rusko krátce po Krymské válce zvolilo vůči chanátům ve Střední Asii politiku diplomacie. Konflikty si kvůli špatné ekonomické krizi nemohlo dovolit. V roce 1858 byla vyslána do Bucharského a Chivského chanátu diplomatická mise. Ve stejném roce ruští vyslanci namířili do Střední Asie, kde vyjednávali s čínskou stranou o vzájemné hranici, a roku 1859 získalo Rusko levý břeh řeky Amur. O dva roky později zde bylo založeno město Vladivostok.⁴⁴

Po středoasijské misi byla obnovena vojenská tažení na Kokand, jejichž cílem byla okupace města Taškent.

---

⁴⁴ [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/213/pdf>

V důsledku vzrůstající rusko-britské rivality v regionu Střední Asie a vypuknutí občanské války v Americe (v letech 1861 až 1865), jež měla dopad na ruský průmysl a jeho ztrátu zdrojů bavlny, podpořily tyto události měnící se názor na politiku ve Střední Asii. V roce 1865 se nakonec podařilo anektovat významné město Turkestánu⁴⁵ Taškent, a tím posunout hranice Ruska dále na jih až k řece Syrdarja. Došlo také k dobytí obchodního centra Chodžent. Na konci roku 1866 se kokandský chanát stal vazalem Ruska a započala série mírových jednání s Bucharou. K uzavření smlouvy nedošlo, neboť bucharský emír stále hledal podporu u zahraničních spojenců, které se mu i tak nedostalo. Počátky rusko-bucharských sporů podpořily stupňující se pohraniční útoky. V květnu roku 1868 došlo k obsazení města Samarkand a následovalo uzavření dohody s Bucharou v červenci roku 1868. V červnu téhož roku Alexandr II. oznámil, že požaduje nezávislost chanátů a odmítá anexi jejich území, což by zkomplikovalo vztahy s Velkou Británií a bylo finančně pro Rusko velmi náročné. V roce 1873 bylo zahájeno tažení na hlavní město Chiva, které bylo ruským vojskem dobyto. Po dobytí Taškentu v roce 1865 započala série diplomatických vyjednávání mezi Ruskem a Británií. V jednáních bylo navrženo rozdělení území Střední Asie mezi britskou a ruskou sféru vlivu. Právě Afghánistán se měl stát nárazníkovým státem mezi dvěma říšemi.

Významnou roli zde hrál Vachánský koridor.⁴⁶ Tento koridor se stal dělicím územím mezi britskou a ruskou říší v oblasti jihozápadního Pamíru. K jednáním mezi oběma říšemi nakonec nedošlo a společnými tématy se tak stala snaha usilovat o zamezení střetu mezi Bucharou a Afghánistánem.

Nejméně stabilním chanátem byl Kokand, v němž neustále docházelo k povstání vůči despotickému chánovi Chyudarovi, jehož podporovalo Rusko.

Uvnitř státu tak byla vyhlášena všem odpůrcům tzv. svatá válka (gazavat). Roku 1875 došlo k tažení na chanát, jež bylo ukončeno vyhlášením anexe z roku 1876.

Další tažení Ruska, jež přispělo ke vzniku konfliktu ve Střední Asii, se týkalo turkmenských kmenů. Ovládnutí Turkmenie vytyčilo hranice Ruské Střední Asie, tak jak existovala až do rozpadu SSSR. Jejich vztah lze definovat dvěma způsoby. Na jedné straně neustálé nájezdy kmenů na ruské rybáře a karavany v oblasti Kaspického moře, na straně druhé prosby s žádostí o carovu ochranu. Turkmeni jsou turkického původu a území dnešního Turkmenistánu začali osidlovat v 18. století. Turkmenské kmeny nevytvářely jednotný státní útvar, ale spíše společenství.

⁴⁵ Krejčí, O., *Geopolitika Ruska*, Praha 2017, s. 165.

V 19. a začátkem 20. století byl tento název užíván pro oblast Asie od východního pobřeží Kaspického moře až k pohoří Hindukúš, Pamír a Ťan-šan. Název Turkestán ovšem původně používali Peršané k označení území, kde žijí Turkové. Přestal se užívat, když byla Střední Asie v Sovětském Rusku ve 20. letech rozdělena podle národnostního principu. Dnes je to oblast, pro kterou se většinou užívá označení Střední Asie, tedy region pěti „stanů“ - Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu.

⁴⁶ Úzké území na severovýchodě Afghánistánu, kde země hraničí s Čínou.

Živili se kořistnickými výpravami, jež způsobily vylidnění větší části severní Persie a Afghánského Turkestánu.

Turkmeni se seskupovali do kmenů, které často mezi sebou vedly zneprátelené boje a nedokázali se sjednotit ani proti ruskému odporu. Mezi nejvýznamnější kmeny patří západní achalští Turkmeni a východ obývající mervští Turkmeni. Zlomovým bodem se stal rok 1869, kdy bylo ruským kavkazským oddílem obsazeno město Krasnovodsk. Od této chvíle vzrostl počet střetů mezi Rusi a Turkmeny se snahou o vytlačení Turkmenů z nového ruského prostoru. Město spadalo pod oblast Dagestán, vrchní gubernii Kavkazu. Právě Krasnovodsk byl uzlem obchodu se Střední Asií. Důvodů invaze z Kavkazu přes Kaspické moře až do oblasti Střední Asie bylo několik. Jednak ovládnutí dopravního uzlu a zabezpečení tras přes Kaspické moře, jednak zastavení útoků turkmenských pirátů.

Důvodem, proč kontrola nad správou a územím Turkmenů spadala pod Kavkaz a nikoli Turkestán, byla cesta. Trasa vedoucí z Tbilisi přes Kaspické moře byla méně komplikovaná, než pouštní cesta z Taškentu přes Bucharu a Chivu. Pod vlivem rostoucího působení Britů v Afghánistánu se Rusko snažilo o oslabení britské nadvlády v tomto regionu. Prohra ruských oddílů na území turkmenských kmenů znamenala ztrátu ruské prestiže ve Střední Asii a podtrhla sílu vlivu Britů. Mírnou útěchou bylo, že i Britové se v průběhu roku 1879 dostali v Afghánistánu do velkých potíží. Car Alexandr II. se nicméně rozhodl pro další tažení proti Turkmenům a v roce 1880 jmenoval novým generálem v těchto otázkách D. M. Skobeleva, jenž plnil přesné rozkazy cara: *Za žádných okolností se nevzdávejte předem stanoveného plánu, nesmí již dojít k žádnému dalšímu ústupu, ten by byl považován v Evropě i Asii za naši slabost, způsobil by další a větší troufalost našich protivníků a mohl by Rusko stát neuvěřitelně více než celou výpravu.*⁴⁷

Skobelev si byl vědom faktu, že předpokladem úspěšných tažení je pečlivá příprava, dostatek vojáků a výbroje. Za účelem přepravy materiálu byla vybudována železnice. V listopadu roku 1880 bylo zahájeno tažení. V průběhu listopadu a prosince byla Ruskem obsazena většina strategických měst Kizyl-Arvat a Geok Tepe. Skobelovo vítězství opět přineslo Rusku ztracenou prestiž ve Střední Asii. Po úspěšném ukončení tažení však stále zůstávalo několik set tisíc žijících Turkmenů v oblasti Mervu a tisíce v pohraničí Afghánistánu.

Zde se Turkmeni obrátili na Brity s žádostí o ochranu. Britové nicméně vyčkávali, jak situace dopadne. Ani Rusko si nechtělo zhoršit vztahy s britskou vládou a další válečná výprava do mervských oáz byla řešena za pomoci diplomacie. V Mervu se vytvořily tři skupiny, z nichž každá inklinovala k jinému státu – k Rusku, Persii a Velké Británii.

---

⁴⁷ Allworth, E. (ed.), *Central Asia*, s. 148.

Jednání s Persií a Británií nebyla bohužel úspěšná. Roku 1883 tažení ruských vojsk a následné obsazení města Tedžent rozhodlo o anexi Mervu.

Dřívější konflikty Ruska se středoasijskými státy nebyly ve srovnání s Turkmeny tak krvavé a drastické. Ruští důstojníci zastávali názor, že v případě Turkmenů je třeba vést boje v kavkazském stylu.⁴⁸ Pravdou je i to, že Turkmeni bojovali velmi bezohledně, a tudíž se na výsledné charakteristice bojů podílely obě strany konfliktu.

S rostoucím vlivem Ruska v zemích Střední Asie je spojena carská státní správa. Na počátku 18. století bylo území ruského impéria rozděleno do gubernií a ty dále do provincií. V čele každé gubernie stál gubernátor. Ve Střední Asii byly gubernie změněny na oblasti a více oblastí pak tvořilo vrchní gubernii.

Do 60. let 19. století se problematikou mezi Ruskem a Střední Asií zabývaly dvě vrchní gubernie Orenburg a Západní Sibiř. Postupem času s posunem ruských hranic dále na jih nebylo možné z pozice těchto dvou gubernií zcela kontrolovat situaci na hranicích. V důsledku událostí byla v roce 1866 vytvořena oblast Turkestán, o dva roky později vyhlášena jako vrchní gubernie s centrem v Taškentu. Hlavním gubernátorem byl zvolen Konstantin Petrovič von Kaufman (1818 až 1882), jenž byl zároveň vojenským velitelem Turkestánu. Hlavním úkolem každého gubernátora byl výběr daní. Zde však Kaufman narazil na velký odpor místních kmenů a v roce 1869 vypukla četná povstání ve stepích, která byla ruskou armádou potlačena. Turkestán se v průběhu několika let rozšířil o mnoho území. Po ukončení rusko-bucharského konfliktu byla k Turkestánu připojena oblast s městem Samarkand a v roce 1873 po válce s Chivou úsek u řeky Amudarja. Posledním územním ziskem byl v roce 1876 Kokand, přejmenovaný následně na oblast Fergána.

Za zmínku také stojí další významná oblast ruské Střední Asie – transkaspické území se správním centrem Aškabád. V roce 1898 bylo Transkaspicko odebráno z pravomoci Kavkazu a podřízeno Turkestánu.

V důsledku ruské expanze do regionu Střední Asie⁴⁹ rostl též počet obyvatel v těchto zemích. Prvními kolonisty byli sibiřští a uralští kozáci. Počet kolonistů v Turkestánu byl podstatně nižší, jelikož Kaufman vystupoval proti masové kolonizaci. Podpora kolonistů ze strany Ruska vzrostla za vlády Petra A. Stolypina.⁵⁰ Tamější vláda kolonisty podporovala, umožňovala jim získat státní úvěry a byli osvobozeni od daní.

---

⁴⁸ Schuyler, E., *Turkistan*, in „*Great Power Rivalry*“, s. 359.

⁴⁹ [cit. 2018-07-015]. Dostupné z: <http://www.central-asia.su/zem-kolonizace-turkestanu.php>. První ruská kolonizace spadá do období let 1847 až 1867, kdy první ruští kolonisté obsadili oblast Semirečenska, postupem času i oblasti kolem řeky Syrdarji, města Samarkand a Fergany. Důvodem k zvyšujícímu se počtu přistěhovaných kolonistů do oblastí Střední Asie byla také tíživá situace, která panovala v Rusku – hlad a bída.

⁵⁰ Ministerský předseda ruské vlády v letech 1906 až 1911.

Příchod kolonistů na úrodné půdy Střední Asie však těžce nesli místní obyvatelé, což v budoucnu vedlo k nárůstu protiruských nálad.

Obchod a zemědělství byly dalšími důležitými body vzájemné spolupráce Ruska se Střední Asií. Hlavními obchodními komoditami se stala bavlna a hedvábí, které se ze Střední Asie dovážely do Ruska. Z Ruska se naopak dovážel textil, cukr a železné výrobky. Došlo k rozvoji průmyslu a těžby nerostných surovin. Rusové začali těžit uhlí, měď a olovo. Následným projevem ruského vlivu v zemích Střední Asie byla i tzv. rusifikace místního obyvatelstva prostřednictvím vzdělávacího systému.⁵¹

Lze konstatovat, že rusko-středoasijské vztahy byly nejintenzivnější za mongolské nadvlády, kdy Rusko i Střední Asie byly součástí jednoho celku – Zlaté Hordy. V důsledku jejího úpadku došlo ke snížení obchodu mezi Ruskem a Střední Asií. Oživením vztahu bylo dobytí astrachaňského a kazaňského chanátu v polovině 16. století. Snahy Petra I. v 18. století o proniknutí do Indie skrze obsazení Chivy byly sice neúspěšné, nicméně hlavním cílem ruské politiky se stala stabilizace jihovýchodních hranic a ovládnutí území obývané nomádskými kmeny, což se podařilo až v polovině 19. století. Rozšíření území Turkestánu přispělo k rostoucímu vlivu Ruska v této oblasti.

Ruské ovládnutí Střední Asie přineslo svá pozitiva a negativa. Zrušení otroctví, zlepšení zemědělství, průmyslu, zdravotnictví a školství přispělo k rozvoji daného regionu. Na druhé straně však korupce státní správy, nedůslednost a nízké investiční vklady do Turkestánu přinesly negativní dopady. Největším a nejzásadnějším problémem, na nějž Rusko a ruští kolonisté v této oblasti narazili, byl kulturně-náboženský rozdíl ve vztahu k místnímu obyvatelstvu. Tento faktor se stal kamenem úrazu pro Sovětské Rusko, které nedokázalo tento problém komplexně vyřešit.

2.4. Státy regionu Střední Asie a vliv SSSR v satelitních státech

V rámci této podkapitoly je region Střední Asie definován bývalými post-sovětskými republikami, k nimž řadíme republiky Kazachstán, Uzbekistán, Tádžikistán, Turkmenistán a Kyrgyzstán. Dané vysvětlení podávám z důvodu, jelikož pojem regionu Střední Asie nese užší a širší variantu, zmíněnou již na začátku celé kapitoly.

Státy Střední Asie, tak jak je známe dnes, nemají dlouholetou historii, ale jejich původ pochází z 20. století, kdy byly založeny v rámci Sovětského svazu jako svazové republiky. První v roce 1924 byla Turkménská a Uzbecká SSR, dále v roce 1929 Tádžická SSR a poslední roku 1936 Kazašská a Kyrgyzská SSR.⁵²

⁵¹ Místní obyvatelstvo se mělo naučit psát cyrilicí, což pro většinu kmenů nebyl problém. Jedinými odpůrci byli usedlí Uzbekové.

⁵² [cit. 2018-07-07]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/sssr.php>.

Samotná historie regionu Střední Asie je mnohem delší a bohatší. Oblast Střední Asie nebyla nikdy jednotná, jelikož zde žije nespočetné množství různých etnických a náboženských skupin, z nichž každá hovoří svým jazykem a dodržuje své tradice. Středoasijské republiky spojuje několik jednotících faktorů. Prvním z nich je společná historie, sahající až do 13. století, kdy byla Střední Asie společně s Rusí součástí jednotného celku – Zlaté Hordy. Dalším faktorem je jednotící jazyk – ruština představuje kontaktní interstátní jazyk.⁵³

Také náboženství je téměř ve všech zemích homogenní, sunnitský islám. Vliv na formování společného regionu mají i hrozby, s nimiž se republiky střetávají. Hlavními problémy jsou otázka Afghánistánu a narkotik, islámský radikalismus a trans-hraniční regiony, považované za sporná území a ohniska konfliktů. S nástupem bolševické revoluce v roce 1917 došlo k rozvratu státního zřízení a zanikly poslední státy v tomto regionu (Buchar a Chiva). Postupem času bolševici ovládli většinu území tohoto regionu a vzniklo pět sovětských republik v hranicích současných post-sovětských států. V roce 1924 byl status svazové republiky přidělen Uzbekistánu a Turkmenistánu, v roce 1929 Tádžikistánu a v roce 1936 Kazachstánu a Kyrgyzstánu.

Sovětské období přineslo na jedné straně rozmach ekonomiky a vzdělání, na straně druhé se nepodařilo zlomit místní sociální struktury. Moskva nebrala ohledy na etnické složení v zemích Střední Asie. Středoasijské republiky nemohly rozhodovat samy, vše bylo řízeno z Moskvy. Během prvních patnácti let působení Sovětského svazu v tomto regionu se snížil počet místního obyvatelstva bezmála o jeden milion.

Za období Stalinovy vlády v 50. letech a později po jeho smrti (v roce 1953) i v 60. letech byl ve svazových republikách zahájen program kultivace a industrializace, což mělo za následek velký příliv Rusů a způsobilo deportaci místního obyvatelstva na Sibiř. Velmi spornou byla náboženská otázka, kdy docházelo k ideologickému boji proti islámu a později k otevřenému pronásledování věřících a představitelů islámu.

Po Stalinově smrti došlo k uvolnění režimu, byl odstraněn teror a národnostní systém byl založen na tzv. koncepci sovětského člověka. Všichni občané SSSR si měli být rovni a neměly existovat žádné etnické rozdíly. To vedlo k návratu původního obyvatelstva a ke zvýšení porodnosti v regionu. Velkým problémem, s nímž se setkávaly elity jednotlivých republik, byla byrokracie a korupce. Nicméně nejdůležitějším pro republiky bylo udržení stabilních vztahů s Kremlem, díky nimž země získávaly finanční dotace. Později od 90. let 20. století byla ve všech státech zavedena pozice prezidenta, jimiž se stali první tajemníci komunistických stran, s výjimkou Kyrgyzstánu, jehož prvním prezidentem byl Askar Akajev,

⁵³ Spojuje je také to, že všechny jazyky patří do turkické jazykové větve, kromě tádžičtiny, která je indoevropská.

jenž pocházel z akademického prostředí.

Celkově lze konstatovat, že oblast Střední Asie tvořilo několik nezávislých území s národy, upřednostňujícími kočovný způsob života. Národy netvořily jednotný státní útvar. V těchto státech vše probíhalo pod vedením komunistických stran řízených z Moskvy. Sovětský svaz do jisté míry středoasijskou oblast sjednotil. Orientace sovětských republik na Moskvu a její důkladná kontrola nad veškerým děním v oblasti však zamezila prohloubení vzájemných sousedských vztahů mezi republikami a znemožnila tak jejich vzájemnou integraci.

2.5. Střední Asie po rozpadu SSSR a jeho strategická úloha

Po rozpadu SSSR středoasijské státy patřily k těm, jež neměly žádnou demokratickou zkušenost ani základ, na který by mohly navázat a budovat nový politický systém. Republiky byly vytvořeny Sovětským svazem uměle a do jeho vzniku v roce 1922 de facto neexistovaly. Jiný vývoj sledujeme například v pobaltských republikách, kde působila silná politická opozice a po pádu komunistického režimu se tak mohla chopit moci. Neznamená to však, že by v zemích Střední Asie neexistovala opozice vůči Gorbačovově režimu, ba naopak většina z místních lídrů byla nespokojena s Gorbačovovou politikou a pokoušela se o zahájení politiku nacionalismu.

Ovšem středoasijské republiky nebyly na nezávislost připraveny, proto zpočátku zůstávali u moci dosavadní lídři. Postupem času se většina republik vydala vlastní cestou a prezidentům se podařilo upevnit své silné postavení. Zisk politické a hospodářské nezávislosti vedl většinu post-sovětských republik k vytváření nezávislých obchodně-politických vztahů, v případě Střední Asie byly zaměřeny na Turecko, Čínu a státy Evropské unie.

Zánik Sovětského svazu a vytvoření 15 nových suverénních států vedl ke změně vztahu nového Ruska k těmto zemím. Za působení ruského ministra zahraničí Andreje Kozyreva (1991 až 1996) se pro 14 z těchto republik začalo v ruské politice užívat názvu blízké zahraničí (Near Abroad, bližneje zarubežie). Základem zahraniční politiky nově vzniklé Ruské federace byla snaha odtrhnout se od bývalých republik Sovětského svazu a jejich vývoj ponechat vlastnímu osudu. V té době prudce klesl obchod mezi Ruskem a bývalými sovětskými republikami. Změny přinesl příchod nového ruského ministra zahraničí Jevgenije Primakova (1996 až 1998), jenž na první tiskové konferenci uvedl, že je potřeba obnovit a upevnit postavení na území bývalého SSSR.

2.5.1. Regionální geopolitická uskupení

Velmi kontroverzní zůstává otázka integrace zemí Střední Asie. Mezi republikami se vzájemné integrační vztahy začaly budovat až po roce 1991, zejména v Kazachstánu,

Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. O první integrační pokusy v rámci středoasijského prostoru se pokusil kazašský prezident Nazarbajev (od roku 1990). Přišel s návrhem vytvořit Euroasijský svaz jakožto protiváhu Evropské unii s vlastní celní unií a jednotným ekonomickým prostorem pro středoasijské státy. Snažil se utužit vztahy mezi bývalými republikami SSSR s vyzvednutím úlohy Kazachstánu. K tomuto kroku však v 90. letech nebyly bývalé republiky SSSR myšlenkově ani politicky připraveny.

Pokusy o politickou a ekonomickou integraci středoasijského prostoru jsou doprovázeny komplikacemi. Rozpad SSSR a získání svobody na jedné straně a ekonomická krize koncem 90. let na straně druhé, přináší řadu otázek nad jejím uskutečněním. Překážek integračního procesu je několik – izolace řady republik, jež odmítají podřízení se mezistátním organizacím a upřednostňují větší podíl na rozhodování. Osobní priority vlád jednotlivých států, odlišná ekonomická situace, strategie a míra korupce. Všechny tyto faktory přinášejí řadu otázek, které tendence se ve středoasijském prostředí prosadily a jakým směrem se vývoj republik ubíral.

V roce 1991 vstoupily středoasijské republiky do Společenství nezávislých států (dále jen SNS).⁵⁴ Jedná se o organizaci, jež v sobě zahrnuje 9 z 15 bývalých post-sovětských republik.

V prosinci roku 1991 byla v Alma-Atě podepsána zakládající smlouva. Jako jediný v roce 2005 přerušil své stálé členství Turkmenistán a stal se pouze přidruženým státem organizace. I přesto, že celá 90. léta většina politiků v post-sovětských republikách hovořila o nutnosti integrace regionu, všechny snahy zůstávaly pouze na papíře. Společenství nezávislých států bylo spíše symbolické navázání na SSSR, organizace neměla nadstátní pravomoc.

Dalším příkladem středoasijských integračních snah byla Organizace středoasijské spolupráce, jejíž základy byly položeny ještě v roce 1990. Po zániku Sovětského svazu byly bohužel integrační snahy jednotlivých států utlumeny a každý z nich se věnoval ustanovení své nezávislosti.

Snaha o vzájemnou spolupráci byla obnovena až v roce 1994, kdy státy musely reagovat na rozpad tzv. rublové zóny a do svých zemí zaváděly vlastní platidlo. Tehdy byla podepsána dohoda mezi Kazachstánem, Uzbekistánem a Kyrgyzstánem o vytvoření jednotného hospodářského prostoru. V roce 1998 přistoupil i Tádžikistán a jediným mimo organizaci zůstal Turkmenistán. Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (dále jen OSKB), jejímž předchůdcem byla tzv.

Taškentská smlouva z roku 1992,⁵⁵ měla představovat odpověď na rozšiřování

⁵⁴ [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://www.rusko-info.cz/clanek/spolecenstvi-nezavislych-statu-sns>

⁵⁵ [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://www.rusko-info.cz/clanek/spolecenstvi-nezavislych-statu-sns>. Je mezinárodní regionální organizací pro oblast obrany a bezpečnosti, která v sobě zahrnuje 7 zemí bývalého Sovětského Svazu, k nimž řadíme Arménii, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko, Tádžikistán a Uzbekistán, který však své členství v roce 2012 suspendoval a je tak neaktivní. Je přímým následovníkem

Severoatlantické aliance (dále jen NATO) východním směrem. V roce 2000 došlo k vytvoření Eurasijského ekonomického společenství (dále jen EES). V roce 1996 podepsaly státy jako Rusko, Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán smlouvu v Šanghaji a daly základ vzniku Šanghajské pětky. Touto smlouvou byly položeny základy partnerství Moskvy s Pekingem.

Významnou roli hraje Šanghajská organizace pro spolupráci (dále jen ŠOS) založená v roce 2001, jejímiž členy jsou státy Šanghajské pětky rozšířené o Uzbekistán a od roku 2017 také Indii a Pákistán. Jedná se o organizaci ekonomicko-bezpečnostního uskupení, jež přesahuje post-sovětský prostor. Větší vzájemné spolupráci brání spory mezi jednotlivými státy a jejich neochota ustoupit od svých požadavků a plnění závazků v jiných organizacích. Dalším problémem je velká podobnost států, které jsou tak jeden pro druhého spíše konkurencí nežli partnery.

Teprve až nástup Vladimira Putina do prezidentského úřadu v roce 2012 a zesílená americká přítomnost v regionu Střední Asie, přiměla Rusko k reálné multilaterální spolupráci s republikami.

Pro Rusko je z hlediska integrace důležité Eurasijské hospodářské společenství (dále jen EvrAzEs)⁵⁶ vzniklé v roce 2000. Představuje zónu volného obchodu zboží, služeb, kapitálu a pracovní síly mezi členy společenství. V roce 2015 ze společenství vznikla Eurasijská ekonomická unie (dále jen EAEU), jež strukturu doplnila o koordinaci společné zahraniční a ekonomické politiky. Poprvé se o myšlence unie zmínil Vladimir Putin na podzim roku 2011, kdy unie měla představovat protipól EU ve východní Evropě.⁵⁷

V současné době vzniká ve Střední Asii několik ideově-politických vizí, především představa eurasijské integrace.

Tu v první řadě představuje již zmíněná Eurasijská ekonomická unie. Další z ideově-politických projektů Střední Asie je představa turkické kulturní integrace.⁵⁸ Ta navazuje na panturecké hnutí z 80. let 19. století a na fakt, že jazyk se stal spojnicí společné kultury a historických tradic.

Vždyť Střední Asie je do značné míry turkická oblast. Mezi turkické národy, žijící v tomto regionu, patří kromě Turků Kazaši, Kyrgyzové, Tataři, Turkmeni a mnoho dalších.

---

tzv. Taškentské smlouvy z roku 1992. Ázerbájdžán a Gruzie neprodloužily své působení v organizaci, tak jak byly členy Taškentské smlouvy.

⁵⁶ [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://www.evrazes.com/>.

Do společenství řadíme státy Bělorusko, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

⁵⁷ Ulbrechtová H. (ed.), *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění*, Praha 2015, s. 227.

V letech 1998-2004 vycházel tzv. Putinův impuls vedoucí k úspěšné post-imperiální transformaci z pochopení skutečnosti, že úspěch je v mezinárodní politice podmíněn více ekonomickou než vojenskou mocí.

⁵⁸ Krejčí, O., *Geopolitika Ruska*, Praha 2017, s. 427.

Pouze jazyk Tádžiků nepatří k této skupině.

Velký zájem o region projevuje i Západ. Vrcholem vojenské spolupráce USA se zeměmi Středního Východu byla intervence amerických vojsk v Afghánistánu po 11. září 2001. Podstatnou roli sehrály státy sousedící s Afghánistánem – Uzbekistán, Turkmenistán a Tádžikistán a působení afghánských Uzbeků, Turkmenů a Tádžiků v Severní Alianci v boji proti Tálíbanu. USA zřídily i svoje vojenské základny v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu. Oproti tomu Ruská federace postavila základny Ozbrojených sil v Kazachstánu, kde již do té doby za působení Sovětského svazu byl vybudován první kosmodrom Bajkonur. Další základny byly vystavěny také v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu.

2.5.2. Nová Velká hra a nový aktéři středoasijských vztahů

Nová *Velká hra* rozehraná po rozpadu Sovětského svazu objevila další dva nové faktory týkající se úvah o významu prostoru Střední Asie. Za prvé, se změnili aktéři geopolitické hry – Velkou Británii vystřídal Spojené státy a novým hráčem se stala Čína. Za druhé, region získal nový význam díky bohatým nalezištím nerostných surovin a ropy.

Vztahy států Střední Asie se zeměmi v okolí Kaspického moře vzbudily nový zájem a rozpoutaly diskuse o energetické bezpečnosti.

Zánik Sovětského svazu vnesl do geopolitického vnímání energie dvě důležité proměny.⁵⁹

První z nich tvoří fakt, že z jednoho sovětského ropného a plynového centra vznikly dvě – ruské centrum a přikaspické, k němuž řadíme státy jako Ázerbájdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán. Druhým faktorem je změna v dopravě ropy a plynu do střední a západní Evropy ovlivněná vztahy Ruska s post-sovětskými republikami, které bývají velice napjaté. Došlo tak k vytvoření alternativních tras, jež nevedou přes území Ruska a k nimž řadíme ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan. Střední Asie disponuje 5 % světových zásob ropy a 7 % světových rezerv plynu. Významnou roli zde hraje Turkmenistán, který má k dispozici velké zásoby plynu. Velký problém v regionu bezpochyby představuje určení právního statusu Kaspického moře.

Existují tři varianty – první, Kaspické moře jako moře,⁶⁰ druhá vnímá Kaspické moře jako mezinárodní vnitrozemské jezero, třetí možnost je vyhlášení moře jako majetku jeho pěti pobřežních států – Ázerbájdžánu, Ruska, Íránu, Kazachstánu a Turkmenistánu. Poslední varianta se jeví jako nepřijatelnější, bohužel všem výše uvedeným státům se prozatím nepodařilo podepsat Konvenci o právním statusu Kaspického moře.

⁵⁹ Tamtéž, s. 429.

⁶⁰ Tamtéž, s. 429.

Představa Kaspického moře jako moře, na které se vztahuje Úmluva OSN o mořském právu. Například proto, že jeho voda je slaná.

Již od 90. let své angažmá v regionu Střední Asie posílila i Čína.

Zvyšující se přítomnost Číny v regionech podtrhuje nabývání kapitálových podílů na investicích v energetice a poskytování nezávazných půjček. Příkladem byla 10 miliardová půjčka v US\$ na ropný a plynový průmysl v Kazachstánu. Taktéž vznik Šanghajske organizace pro spolupráci v roce 2001 přispěl k rostoucímu vlivu Číny v tomto regionu. Dalším projektem Číny zahrnující země tohoto regionu je Nová hedvábná stezka (dále jen NHS). Hlavním cílem projektu je propojení všech obchodních tras kontinentu – východ se západem a sever s jihem. V roce 2016 byl vypraven první nákladní vlak z Číny do Afghánistánu. Trať je dlouhá 10 tisíc kilometrů a vede přes území Kazachstánu, Uzbekistánu a Turkmenistánu a dále přes uzbecko-afghánský most u Hairatanu, postavený v roce 1981 jako Most přátelství, který sloužil mimo jiné k lepší dopravě během sovětského působení v Afghánistánu. V prosinci roku 2016 přijaly Uzbekistán a Kazachstán rozhodnutí o společné výstavbě železniční trati Učkuduk (Uzbekistán) – Kyzylorda (Kazachstán). Tím by se nová trať do budoucna mohla stát základem pro napojení na Írán přes Turkmenistán a Afghánistán. Čína také podepsala memorandum o vybudování železniční trati z čínského Tačengu do Ajagozu.

Tačeng leží jen pár kilometrů od čínsko-kazachstánských hranic. V neposlední řadě projevuje Peking zájem o ekonomický rozvoj tzv. Východního Turkestánu – autonomní oblasti Sing-t'iang, kde dochází k neustálým nepokojům. Čínská vláda chce zapeklitou situaci řešit masivní industrializací a přílivem čínského etnika.

Důležitým hráčem v geopolitice Střední Asie je stále Rusko. V první polovině 90. let zůstalo jako jediná spojnice mezi Střední Asií a Evropou. Význam tohoto regionu si uvědomoval i Vladimir Putin a mezi jeho první zahraniční cesty v nové funkci směřovaly právě do bývalých post-sovětských zemí. Nejsilnější pozice má Rusko v Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu.⁶¹

Nejstrategičtějším partnerem se pro Rusko stal Kazachstán. Jako jediná středoasijská republika sousedí s Ruskem a na jejím území je dodnes velice silná ruská minorita.

V roce 1992 byla mezi Ruskem a Kazachstánem podepsána Smlouva o přátelství.⁶²

Dnes se na území Kazachstánu nachází několik ruských vojenských základů a radarová stanice v Balchaši.

---

⁶¹ Ulbrechtová H. (ed.), *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění*, Praha 2015, s. 228.

Závislost většiny regionů bývalého Sovětského svazu na Moskvě se prohlubuje i díky ekonomickému vzestupu a bohatnutí Ruska.

⁶² [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00540&all=all>.

Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Республикой Казахстан и Российской федерацией (Dogovor o družbe, sotrudničestvje i vzajimnoj pomošči meždú Respublikoj Kazachstan i Rossijskoj federaciej).

Po rozpadu Sovětského svazu ztratil Kyrgyzstán pro Rusko strategický význam. Kyrgyzský prezident Akajev si byl však vědom ekonomické zaostalosti státu a opětovně se pokoušel o navázání vztahů s Moskvou. Zahajujícím procesem vzájemných vztahů byla občanská válka v Tádžikistánu, kdy se Ruská federace rozhodla využít právě Kyrgyzstán pro své vojenské akce v zemi.

Vojenská přítomnost Rusů v Tádžikistánu je dle ruské interpretace *hrází islámského extremismu a obchodu s narkotiky z Afghánistánu*.⁶³ Celá zahraniční politika Tádžikistánu byla de facto řízena Moskvou až do roku 2001, kdy lze hovořit o počátcích vztahů mezi Ruskem a Tádžikistánem jako dvou nezávislých zemí.

Za dob Sovětského svazu nebyl Turkmenistán strategicky důležitým pro Rusko. Získáním nezávislosti se jeho geopolitická pozice zvýšila. Díky hranicím s Íránem vznikla možnost transportu zásob zemního plynu jinam než do Ruské federace.

Bohužel kvůli izolaci bylo pro Rusko obtížně si získat opětovný vliv v této zemi. Přesto byla v zemi vybudována armáda s vysokým počtem ruských vojáků, což vedlo k vojenské závislosti Ašchabádu na Moskvě. Vzhledem k tomu, že všechny produktovody z Turkmenistánu vedou do Ruska, se země i z hlediska ekonomického stala závislou na Rusku.

Poněkud odlišný charakter tvoří vztahy s Uzbekistánem. Již po ukončení SSSR, kdy byla země zcela závislá na Rusku, započaly první snahy o pře-orientaci země na západ. Důsledkem byla liberalizace ekonomiky a přechod na tržní hospodářství.

Ze Západu začaly do země proudit investice. Situaci však změnila občanská válka v Tádžikistánu, v níž se Uzbekistán chtěl aktivně angažovat proti Rusku, nicméně neobstál. Uzbekistán vstoupil do struktur prozápadních organizací a zvyšující se aktivita Islámského hnutí v zemi začala měnit zahraniční politiku Uzbekistánu.

Díky národnostním menšinám Rusů ve středoasijských státech je vliv Ruska v tomto regionu umocněn. Dalším ruským nástrojem upevnění si vlivu a moci ve Střední Asii je obchod. Tato skutečnost se projevila v Kazachstánu, kdy Rusko vniklo do kazašského bankovního systému prostřednictvím státních bank a tím umožňovalo Rusku kontrolu nad obchodními pohledávkami, úvěry a ovlivňovalo orientaci kazašského hospodářství. Své síly taktéž nabývá v energetickém a těžebním průmyslu.

Zahraniční politika USA vůči zemím v daném regionu byla více méně benevolentní.

USA vnímalo nově vzniklé státy spíše jako ekonomického než politického partnera. Se zvyšující se hrozbou islámského fundamentalismu však rostla obava Washingtonu o jeho rozšíření do těchto zemí. Vzájemná spolupráce se Střední Asií je zaměřena na obchodních dohodách týkajících se budování vojenských základů a dodávkách zbraní hromadného ničení.

⁶³ [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://slavomirhorak.euweb.cz/ca_geopolitika.htm.

Oproti tomu byly americké investice do strategického průmyslu v regionu podmíněny přijetím zásad politiky demokracie, zejména ochrany lidských práv místními republikami.

Bohužel v tomto případě měla většina středoasijských vůdců problém s upozorňováním na nedodržování lidských práv ve svých zemích. V ekonomické rovině se Spojené státy pokoušely o vybudování nových tratí pro produktovody, jež by vedly přes jiné území než Ruskou federaci. Byl vytvořen plán pro výstavbu ropovodu Baku-Ceyhan. Celkově byly snahy Spojených států v regionu Střední Asie spojeny se zájmem o získání přístupu ke kaspické ropě a zemnímu plynu.

Na post-sovětské republiky má svůj význam také působení Afghánistánu. Po roce 2001 došlo k zintenzivnění afghánsko-středoasijských vztahů a nárůstu pohraničního obchodu posíleného vzájemnou humanitární pomocí.

Největším problémem jsou však hranice a jejich zabezpečení proti nelegálnímu obchodu s narkotiky (z Afghánistánu především opia, z něhož se vyrábí heroin) a uprchlíky. Mezi ně řadíme tádžicko-afghánskou a tádžicko-kyrgyzskou hranici. Zde často dochází k nelegálním přechodům z Afghánistánu. Mnohem silnější je v tomto směru uzbecká hranice.

Na afghánské straně ji tvoří řeka Amudarja neustále chráněná a zpevňována. Jediným zahraničním přechodem je Most přátelství, který je snadno kontrolovatelný. Od 90. let navíc Uzbekistán přistoupil k upevnění vnitřních sovětských hranic s Kyrgyzstánem a Tádžikistánem.

Na některých místech došlo k zaminování a vybudování ochranných bariér. Specifickými jsou hranice Turkmenistánu s Afghánistánem, které jsou na mnoha místech průchodné.

2.5.3. Region Střední Asie po roce 2001

Díky událostem po 11. září 2001 se region Střední Asie stal jedním z nejstrategičtějších oblastí světa. K ještě bližšímu utužení vztahů Ruska se středoasijskými republikami přispěl zásah Spojených států do Afghánistánu v roce 2001. Kazachstán, největší spojenec Ruska, nejprve inklinoval ke Spojeným státům a povolil přelety vzdušným prostorem spojeneckých vojsk. V souvislosti s následující událostí, kdy se v roce 2003 plánovala invaze do Íránu, se Kazachstán postavil na jednotnou stranu s Ruskou federací. V roce 2004 tak oba prezidenti Putin a Nazarbajev prodloužili smlouvu o pronájmu kosmodromu Bajkonur až do roku 2050. Rusko se také podílelo na vzniku kazašských vojenských jednotek. V otázkách ekonomických byla země stále nejdůležitějším partnerem a svou závislost na Rusku jen utvrzovala.

Vztahy Ruska s Kyrgyzstánem zpečetilo otevření letecké základny v Kantu v roce 2003.

Snahy Ruska přimět Kyrgyzstán k uzavření americké letecké základny v Manasu se povedly v roce 2009, kdy z kyrgyzského území Spojené státy odešly.

Snahy o nastolení demokratizace v zemi přišly v roce 2011 s nástupem nového prezidenta Atambajeva.

Na rozdíl od ostatních zemí, které v letech 2004 až 2005 projevovaly tendence návratu partnerství s Ruskem, Tádžikistán představoval opak.

V roce 2006 mělo vyhoštění ruských vojsk působících v pohraničí Tádžikistánu za následek ochlazení rusko-tádžických vztahů. Prezident Rahmon hledal v té době nové spojence, jimiž se až do dnes staly Spojené státy a Evropská unie.

K nejpevnějším vztahům lze ve středoasijském regionu považovat spolupráci Ruska s Turkmenistánem. Hlavním vektorem vztahů mezi zeměmi je stále i v současnosti energetika.

Rok 2001 se měl stát zlomovým pro Uzbekistán, který usiloval o vymanění ze závislosti na Ruské federaci, což plánoval již od dob rozpadu Sovětského svazu. Vstup Spojených států do oblasti měl garantovat Taškentu dlouho žádanou dominanci v regionu Střední Asie.

Vysněné představy o spolupráci však nebyly naplněny a Uzbekistán se navrátil ke spolupráci s Ruskou federací. Sbližování s Ruskem potvrdilo i uzavření americké vojenské základny v roce 2006 a vystoupení Uzbekistánu z GUUAM (do níž vstoupil v roce 2001).⁶⁴

Otevření amerických vojenských základem po roce 2001 v Kyrgyzstánu a v Uzbekistánu nesla silně negativně Čína. Zahájení americké intervence do Iráku v roce 2003 zapříčinilo rostoucí odpor vůči Spojeným státům, které byly vnímány jako nová hrozba ve středoasijském regionu.⁶⁵

Relativně prosperujícím je čínský vliv na kyrgyzské trhy a obchod. Od roku 2002, kdy byly zdraženy ceny ropy, která do té doby byla pro Čínu prioritní a nyní začala být příliš drahou, se zlepšily vztahy s Kazachstánem. Do Číny se začaly exportovat suroviny a v roce 2005 byl otevřen ropovod Atasu-Alašanka, který spojuje Kazachstán s Čínou.

Hlavním důvodem k navázání bližších vztahů středoasijských republik se Spojenými státy byla lákavá finanční kompenzace za poskytnutí prostoru pro americké vojenské základny. Republikám Uzbekistánu, Tádžikistánu či Kyrgyzstánu nijak americká přítomnost v jejich zemi nepomohla. Vstup amerických jednotek do Iráku v roce 2003, který odsoudily všechny středoasijské republiky, navíc napomohl k americkému ústupu ze Střední Asie. Pro Ruskou federaci a politiku Vladimíra Putina bylo velice důležité obnovit vliv v blízkém zahraničí a udržet si dobré vztahy s republikami.

---

⁶⁴ Jedná se o organizaci pro demokracii a ekonomický rozvoj, jež vznikla v roce 2001. Tvoří ji 4 bývalé post-sovětské republiky Ázerbájdžán, Ukrajina, Gruzie a Moldavsko.

⁶⁵ Ulbrechtová H. (ed.), *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění*, Praha 2015, s. 229. Pronikání Američanů do oblastí, tradičně ekonomicky a vojensky zcela závislých na Rusku, zlepšovalo hospodářskou pozici těchto zemí a posilovalo jejich nezávislost. Putin tak ztrácel na mezinárodní scéně i v rámci Společenství nezávislých států pracně budovanou prestiž silného vůdce.

2.5.4. Konflikty ve Střední Asii a otázka její bezpečnosti

Velkým tématem v regionu Střední Asie jsou v současnosti otázky spojené s bezpečností, rizikem terorismu, organizovaného zločinu a náboženského, islámského extremismu.

Klanová politika uvnitř každého státu, založená na upřednostňování rodinných příslušníků či skupin a rostoucí korupce v zemích, přispívá k nelegální činnosti. Hlavní příčiny ohrožování bezpečnosti v regionu souvisí za prvé s obchodem s drogami, které z Afghánistánu putují do Ruska a Evropy. Za druhé pak s rozšířením islámského extremismu.

Největší obavy představovalo rozšíření islámské revoluce z Íránu do sousedních zemí. Obavy ovšem nebyly naplněny, a to z několika důvodů. Počet věřících ve středoasijských státech během sovětské éry poklesl a význam islámu, převládající ve Střední Asii byl značně odlišný.

Věřící ve středoasijských státech se hlásí k umírněnější sunnitské formě islámu oproti ortodoxnější podobě, kterou jsou známy státy na Blízkém Východě a v Íránu.

Ve státech jako Kazachstán, Kyrgyzstán a Turkmenistán navíc nebyl islám dominujícím náboženstvím. Výjimku však tvoří státy Uzbekistán a Tádžikistán. Zde jsou radikální skupiny podporované islamistickými hnutími v zemi a často je mezi sebou spojuje obchod s drogami. Příkladem je Islámská strana Uzbekistánu, jejímž cílem je ovládnutí Ferganské kotliny. Členy těchto skupin tvoří bojovníci za spravedlnost, kteří vystupují proti špatné sociální situaci v zemi.

Islám zde působí pouze jako spojující prvek nikoli jako důvod těchto radikálních hnutí. Islámské hnutí ohrožuje nejvíce Uzbekistán, který ve spolupráci se západními mocnostmi bojuje proti terorismu a radikálnímu islámu v zemi.

S rozpadem Sovětského svazu a vznikem nových středoasijských republik došlo k přesnému vymezení hranic jednotlivých republik. Tím se daly do pohybu vnitřní, náboženské a etnické konflikty, vycházející z dějinného prolínání kultur a etnik a zejména sovětského zásahu. Sověty uměle vytyčené státní hranice svazových republik regionu Střední Asie neodpovídaly etnickým hranicím a tento krok tak způsobil řadu konfliktů, jež vypluly na povrch po rozpadu SSSR. Nárůst počtu obyvatel vedl k mnohočetným konfliktům mezi jednotlivými etniky. Konflikty byly doprovázeny sociálními problémy v podobě nezaměstnanosti u mladých lidí a vedly ke vzniku různých nacionalistických a extremistických skupin. Jednou z oblastí, kde docházelo ke konfliktům je Ferganská kotlina.

Ferganská kotlina leží na hranicích tří států: Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu a patří mezi nejhustěji osídlené území ve Střední Asii. Disponuje úrodnou půdou a bohatými zásobami nerostných zdrojů.

Dlouho tato oblast tvořila jednotný celek, změna přišla za dob vlády Stalina, který rozdělením území nesprávně určil administrativní hranice jednotlivých republik. Za dob působení SSSR byla oblast poměrně klidná, ale vše změnil vznik samostatných republik a nárůst nacionalismu v oblasti. Nejvýznamnější část území připadla Uzbekistánu. Pestré etnické složení obyvatelstva a diskriminace národních menšin přiosťují vztahy v tomto regionu.

Z ekonomického hlediska jsou velkými problémy závislost Kyrgyzstánu na dodávkách zemního plynu z Uzbekistánu, které jsou často přerušovány. Také vodní zásobování uzbeckého hospodářství způsobuje snižování výkonu kyrgyzských vodních elektráren. Náboženský faktor zde také hraje důležitou roli. Kyrgyzská část Ferganské kotliny zastává mírnější přístup obyvatelstva k náboženství a je jakýmsi ostrovem demokracie. Zakazuje náboženská hnutí a respektuje práva ruské ortodoxní menšiny. Oproti tomu je uzbecká menšina více tradicionalistická a nábožensky založená.

Politici utečenci z Uzbekistánu navíc sídlí ve městě Karas, jež se stalo centrem organizace Hizb ut-Tahrir.⁶⁶

V letech 1992 až 1997 probíhal v jedné ze středoasijských republik jeden z největších konfliktů v post-sovětském prostoru. V Tádžikistánu vypukla občanská válka. Příčin vzniku konfliktu v zemi je několik. Konflikt lze za prvé chápat jako střet mezi světem ruského pravoslaví a islámu. Tento pohled vychází z charakteristiky válčících stran, kdy na jedné straně stojí vláda prezidenta Rachmonova se silnou ruskou podporou, na straně druhé Spojená tádžická opozice, vedená Islámskou stranou. Druhou příčinou byla sociální krize v zemi. Mezi vnější faktory konfliktu řadíme zájmy některých sousedních států. Největší zájem projevilo Rusko, kterému šlo o zabezpečení hranic se SNS, a tím i zabezpečení hranice Ruska proti islámskému fundamentalismu. Velkou zásluhu na urovnání konfliktu měl Turkmenistán, který podporoval mírové úsilí. Důvodem bylo zajištění si stability v regionu pro stavbu důležitých plynovodů. Na druhé straně barikády byl sousední Írán, podporující islámskou opozici a poskytující jejím představitelům azyl. S Tádžikistánem je nejvíce sblížovala jazyková podobnost a také šiitská forma vyznání islámu. Postupná demokratizace země a vnitřní konflikty v Íránu nicméně nesehrály v tádžickém konfliktu tak důležitou roli. Podpory se islámská hnutí dočkala také od sousedního Afghánistánu, Pákistánu, ale velkou zainteresovanost projevila i Saúdská Arábie, jež usilovala o obrodu islámu v této oblasti. První pokusy o demonstrace v zemi začaly 80. letech 19. století.

Skupinka aktivistů vystupovala za větší míru autonomie, svobodu projevu a náboženství. První spontánní nepokoje byly však potlačeny jednotkami SSSR.

⁶⁶ [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2003/09/32935_1_0_0.html

Po vyhlášení svrchovanosti Tádžikistánu v roce 1990 a zvolením do funkce prezidenta Machamova začíná nová éra demonstrací, která se vyostří nástupem Rachmona Nabijeva (1991 až 1992), představitele znovuoobnovené Komunistické strany Tádžikistánu.

Od roku 1992 dochází k otevřeným vojenským střetům mezi zastánci prezidenta Nabijeva a opozičními stranami. 5. května byla rozpoutaná válka, která tak trvala až do roku 1997. Občanská válka v Tádžikistánu zaznamenala rozvrat celé země, která do té doby patřila k nejchudším zemím bývalého SSSR. Konflikt tak poukázal na regionalizaci⁶⁷ země a hlubokou nedůvěru zejména mezi jednotlivými klany.

Za jeden z příkladů etnických sporů nenásilného charakteru lze považovat diskriminaci ruského obyvatelstva. Příčiny diskriminace souvisí s hledáním vlastní identity a ideologie po vzniku samostatných států. Vlády jednotlivých zemí postupně začaly zavádět zákony nacionálně orientované, jež znevýhodňovaly ruské obyvatelstvo v zemi. Došlo k přechodu z ruštiny k původnímu jazyku národů, což zapříčinilo odchod mnoha Rusů ze středoasijských států. V současnosti se zdá, že pravděpodobně etnické a náboženské konflikty nebudou hlavním faktorem ohrožujícím stabilitu regionu.

V regionálních konfliktech nesou mocenské spory mezi klanovými strukturami větší roli než předcházející etnické problémy. Právě klanové struktury přežily až dodnes a tvoří základ politického a společenského systému v jednotlivých zemích. Klany jsou založeny na příbuzenských nebo regionálních vazbách. Pro klany je typický zápas o politickou moc v zemi a jejich systém je nastaven nepsanými pravidly. Po rozpadu Sovětského svazu většina vůdců, jež byla v čele republik do 90. let, si dokázala udržet své autoritativní postavení téměř až dodnes.

Část vůdců je však v poměrně vysokém věku a vzniká tak prostor k vypuknutí mocenského boje mezi nástupci, jenž by mohl ohrozit stabilitu celého regionu.

Hrozbu pro region představují teroristické a extremistické skupiny. Nejznámější jsou Islámské hnutí Uzbekistánu a Hizb-ut-Tahrir. Islámské hnutí Uzbekistánu bylo přímo napojeno na Al-Káidu a Tálibán. Jejím hlavním cílem bylo svržení vlády Uzbekistánu a nastolení náboženské formy státnosti. V roce 2001 byla tato složka vojensky zničena a od té doby je pasivní.

Hlavním cílem organizace Hizb-ut-Tahrir bylo rozbití národních států s nastolením islámského chalífátu,⁶⁸ s dodržováním islámského práva šaría⁶⁹ a vyhnáním všech nemuslimů z těchto zemí.

⁶⁷ Regionalismus sehrál důležitou roli v občanské válce. Ztrátou dvou významných měst Buchary a Samarkandy po vzniku Tádžické SSR, ztratila tádžická populace významné centrum k formování národní identity Tádžiků. Vznikem nového Tádžikistánu tak neexistovalo žádné místo, které by pro Tádžiky mělo jednotící charakter, neboť příslušnost k určitému regionu byla důležitější než příslušnost k tádžickému etniku.

⁶⁸ [cit. 2018-07-015]. Dostupné z: <http://www.freepub.cz/2014/co-je-to-chalifat/>.

Nejvíce je tato skupina zaměřena na Uzbekistán. V roce 1997 po skončení občanské války v Tádžikistánu stoupl význam Strany islámské obrody a její členové jsou zastoupeni v několika státních institucích. Důvodů, proč je na území Střední Asie vysoký teroristický potenciál, je několik. Za prvé se jedná o území s nestabilním regionálním prostředím, hranice mezi státy nejsou dostatečně kontrolovány a dávají tak možnost průniku teroristických bojů.

V neposlední řadě je problémem obchod s drogami, jenž je organizován zejména extremistickými skupinami a přispívá ke vzniku různých teroristických organizací.

Dalším naruшитelem stability daného regionu je pašování drog, především opia. Pěstování opia má dlouholetou tradici a k masovému rozmachu došlo v 80. letech 20. století za afghánsko-sovětské války. Během politického a ekonomického chaosu v Afghánistánu do země přijížděli kriminalisté a náboženští extremisté, kteří se na přeshraničním pašování drog pokoušeli zbohatnout. Drogy se tak staly důležitým kapitálem pro zisk zbraní a munice pro ozbrojené skupiny v zemi.

Po rozpadu SSSR veškerý obchod s drogami putoval přes hranice středoasijských států a stal se novou hrozbou stability místních republik. Významným státem v průniku opia na trhy v Rusku se stal Tádžikistán. Důvodů, proč se narkotika začala prosazovat zejména zde, bylo mnoho. Geografická blízkost a etnická spojitost s Afghánistánem, nedostatečně hlídání hranice mezi zeměmi, občanská válka a její ekonomické důsledky, korupce a rozsáhlá migrace obyvatelstva, která umožňuje rozšíření nelegálního obchodu s drogami. Dalším středoasijským státem, jenž byl v nelegálním obchodu s narkotiky zapojený, byl Turkmenistán, do jehož procesu byli zapojeni i nejvyšší představitelé státní moci. Také již zmiňovaná strana Islámské hnutí Uzbekistánu usilovala o ovládnutí regionálních drogových tras z Afghánistánu do Uzbekistánu a Kyrgyzstánu. Mezi hlavní dvě trasy pro pašování drog patří cesta z Afghánistánu do Tádžikistánu nebo Turkmenistánu.

Faktor konfliktu o vodu se v dnešní době stal jedním z nejakutnějších problémů, které státy tohoto regionu do budoucna musí vyřešit. V regionu bohatém na nerostné suroviny bude právě voda nedostatkovým zbožím. Důvodem je nerovnoměrné rozdělení vodních zásob. Dodavatelé vody, jimiž jsou Kyrgyzstán, Tádžikistán a jihovýchodní Kazachstán, ovládají horní toky řek.

Na druhé straně jsou spotřebitelé Uzbekistán, Turkmenistán a jihozápadní Kazachstán, využívající dolní toky řek. Důvodem sporů je stoupající spotřeba vody ze strany spotřebitelů, kteří vodu využívají v zemědělství.

⁶⁹ Celé právo šaría: [cit. 2018-07-015]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=zpl7J8Q_WaMC&pg=PA216&lpg=PA216&dq=Roux,+J.+P.:+D%C4%9Bjiny+St%C5%99edn%C3%AD+Asie+rok+vyd%C3%A1n%C3%AD&source=bl&ots=krocYUPOYH&sig=WEy2U8LeLLOSo0J8QI8E0e7uZ34&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwiO6viww5_cAhXCKFAKHcqAyIQ6AEIUjAL#v=onepage&q=Roux%2C%20J.%20P.%3A%20D%C4%9Bjiny%20St%C5%99edn%C3%AD%20Asie%20rok%20vyd%C3%A1n%C3%AD&f=false

Na druhé straně zde stoupá konkurence výroby hydroelektrické energie v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Spory vznikají mezi státy navzájem, kdy, pokud dojde k omezení dodávky plynu, na druhé straně pohrozí zastavením přísunu vody. Rostoucí ceny energie navíc způsobily růst počtu hydroelektráren na území Tádžikistánu a Kyrgyzstánu, což vede k ještě méně spravedlivé distribuci vody v tomto regionu.

I přes relativně vysoký počet faktorů ohrožujících stabilitu regionu Střední Asie jsou všechny do jisté míry pod kontrolou. Jediným akutním a skutečným problémem by do budoucna mohl být faktor nerovnoměrné distribuce vody.

2.5.5. Írán a Irácko-iránský konflikt

Írán patří mezi významné regionální hráče díky své strategické poloze a energetickému potenciálu. Bohužel pod vlivem politických událostí, které probíhaly v zemi a ovlivnily postavení Íránu na mezinárodní scéně, jsou jeho přednosti nevyužity. Vývoj íránské monarchie probíhal v duchu západních mocností. Již od roku 1926, kdy v zemi vládla dynastie Páhloví, obdivovaly íránské elity Turecko a jeho spojení se Západem. Změna nastala po roce 1979, kdy se tento rok stal pro zemi klíčovým. Íránská islámská revoluce z roku 1979 se stala pro zemi fenoménem.

Hlavním představitelem byl Rúholláh Chomejní, který dokázal ukončit působení dynastie Páhloví a omezit vliv západních států v zemi. Revoluce byla íránským obyvatelstvem chápána jako snaha o vysvobození od despotické monarchie. Tento krok považovali za jedinou možnost ke změně politického režimu a stabilizaci země. Revoluce přinesla novou náboženskou hierarchii, šiitští duchovní tak získali absolutní kontrolu nad chodem země. Byly vytvořeny nové zákony, nová pravidla a islám se stal státním náboženstvím a nejvyšším zákonem. Již od roku 1977 probíhaly četné demonstrace proti šáhově autokratické prozápadní politice. Špatná hospodářská situace v zemi a policejní praktiky režimu jen podpořily vznik opozičních hnutí vůči šáhovi. V prosinci roku 1978 vyšli miliony lidí do ulic a Réza šáh Páhloví byl poražen a v lednu roku 1979 utekl do exilu. V čele opozice stál Chomejní a v zemi byla nastolena vláda islámských šiitských fundamentalistů a Írán se oficiálně stal Islámskou republikou. Islámská revoluce ukončila dlouholeté vztahy šáha s USA a západem. Vztahy USA s Íránem byly po revoluci hluboce nepřátelské a k usmíření obou zemí došlo až v roce 1981, kdy přistoupily k podepsání Alžírské dohody. Nestabilní situace uvnitř Íránu a jeho snížené popularity u západních vlád využil irácký vůdce Saddám Husajn, jehož hlavním cílem bylo stát se novým silným mužem Středního východu. Dalším důvodem k zahájení intervence do Íránu bylo získání přístupu Iráku k Perskému zálivu skrze území, která Irák již dlouhá léta požadoval od Íránu.

Jednalo se zejména o oblast Chúzistán, kde se soustředila značná arabská populace a kde se nacházela velká naleziště ropy.⁷⁰

Další důvody Husajnova vpádu do země byly ideologické a politické, vycházející z povahou režimů.

Irák je arabskou zemí opírající se o sunnity, kdežto Írán je perská šíitská země a tradičním geopolitickým rivalem arabského sunnitského světa. Islámská revoluce v Íránu navíc vynesla k moci šíitské radikály, kteří se mohli stát velkým nebezpečím pro Irák a hlavními spojenci pro šíitské muslimy v Iráku. Dne 22. září 1980 překročily irácké jednotky hranice Íránu a obsadily Chúzistán, poloostrov Fao a ostrovy Abú Músá, Malý a Velký Thumb. Na počátku roku 1981 započaly však irácké jednotky ustupovat.

Íránská vojska začala prokazovat obrovské vojenské nasazení a bojovala za práva vlastní země. Íránská armáda byla tvořena zejména z řad dobrovolníků a mladých mužů, kteří obětovali svůj život za svatou věc. V roce 1982 se Husajn pokoušel o uzavření míru, nicméně ajatolláh Chomejní chtěl pokračovat a jeho pokusy mířily na dobytí Bagdádu.

Chomejní věřil, že se na jeho stranu postaví šíitští vojáci Husajnovy armády a že Bůh stojí na jeho straně a pomůže mu k vítězství. Irák používal bojové plyny a chemické zbraně, kdežto na druhé straně Írán posílal do boje mladé chlapce. Probíhalo oboustranné bombardování měst a civilních objektů. Zahraniční politika Íránu i nadále vycházela z nepřátelských vztahů vůči Spojeným státům, které se tak společně se západními zeměmi a Sovětským svazem postavily na stranu Iráku. Nakonec byl roku 1988 uzavřen mír mezi oběma zeměmi. Během války přišlo o život statisíce lidí a boje změnily dějiny obou národů. Irák se do značné míry zadlužil vůči arabským a evropským státům, které jej během války finančně podporovaly.

Z hlediska dnešní politiky je důležité si uvědomit dopady irácko-íránského konfliktu právě na Teherán. Současný íránský režim nemůže k zemím, jež během války podporovaly vítězství Saddáma Husajna, přistupovat s důvěrou. Írán byl navíc jednou ze zemí, kde byly zbraně hromadného ničení použity v takové míře, a to při nezájmu celého světa. Íránci se tak domnívají, že se na svět spolehnout nemohou, a tudíž se musejí zabezpečit proti cizím útokům třeba jadernou zbraní. Právě na tuto koncepci v současné době navazuje vrcholící krize kolem íránského jaderného programu, jež znepokojuje ostatní země. Írán si byl vědom také toho, že je obrovskou zemí, kterou je těžké porazit. Společně s Irákem jsou navíc ropnými velmocemi.

Konflikty vzniklé v blízkovýchodních ropných oblastech mají přímý dopad na celosvětovou ekonomiku.

---

⁷⁰ [cit. 2018-07-015]. Dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/79059/DPTX_2013_2_11210_0_420244_0_154487.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Provincie Chúzistán se nachází v jihozápadní části Íránů. Tuto oblast obývají zejména Íránci arabského původu. V současné době je tato oblast jednou z nejbohatších provincií v Íránu, především díky těžbě ropy.

Desetiletá zahraničně-politická izolace Íránu způsobená nastolením režimu Chomejního Ani Východ, ani Západ, pouze islám, dostala zemi do zahraničněpolitického vakua. Rozpadem Sovětského svazu se otevřel pro Írán prostor pro vystoupení z mezinárodní izolace a posílení regionálního vlivu. Vzhledem k geografické blízkosti se Teherán zaměřil na region Střední Asie.

Jedním z důvodů navázání bližších vztahů s post-sovětskými republikami byl nárůst zájmu o islám.

Írán se tak pokoušel stát hlavním náboženským centrem. Bohužel se Íránu nepodařilo získat významnější pozici v regionu Střední Asie. Důvodem je ekonomická slabost Teheránu a také pojetí islámu ve středoasijských státech, kde není náboženství hlavním instrumentem vládnoucích režimů, nýbrž jej využívají opoziční a teroristické strany v boji s daným režimem.

Významným partnerem pro Írán je Tádžikistán vzhledem k etnické příbuznosti Tádžiků k zemi. Íránsko-tádžická spolupráce se rozvíjí ve všech oblastech. V politické rovině vystupuje Írán jako prostředník mezi islámskou opozicí a vládou. Ekonomická spolupráce je mezi oběma zeměmi omezená.

Teherán se zapojil do projektu energetického koridoru Írán-Afghánistán-Tádžikistán, kdy v roce 2006 všechny tři strany podepsaly dohodu o spolupráci v energetické oblasti.

Významným partnerem pro Írán je také Turkmenistán, který dodává plyn do severního Íránu. Spojenectví mezi oběma zeměmi bylo nedávno posíleno výstavbou nového plynovodu v roce 2010. Írán také hraje důležitou roli jako odběratel ropy, jež putuje z Kazachstánu a Turkmenistánu. Dalším projektem v propojení regionů Střední Asie se Středním a Blízkým východem je výstavba severojižní železnice z Kazachstánu přes Turkmenistán až do přístavu v Perském zálivu.

Nejproblematictější vztahy má Írán vůči Uzbekistánu. Problémem je geopolitický střet zájmu Taškentu a Teheránu, kdy obě země usilují o strategické partnerství s Tádžikistánem. Dalším faktorem je spolupráce Íránu s Islámským hnutím Uzbekistánu. Tato teroristická organizace se pokouší o nastolení islámského státu na území Ferganské kotliny a dále jejího rozšíření do celého Uzbekistánu. Celkově není vliv Íránu na země Střední Asie tak velký. Hlavním problémem je vliv světových mocností, jež disponují politickou a ekonomickou silou. Nehledě na to se islámská republika pokouší o využití všech možných prostředků k získání svého vlivu v tomto regionu. Koneckonců aktuální růst významu regionu Střední Asie dnes nespočívá jen v jeho nerostném bohatství, ale do značné míry pramení z jeho unikátní polohy. Stalo se křižovatkou kulturních, ekonomických a politických zájmů ostatních mocností uprostřed dynamicky se rozvíjející Asie.

3. 80. léta a reakce Západu na sovětskou intervenci

Zatímco se SSSR chystal na intervenci do Afghánistánu, Spojené státy si začaly uvědomovat oslabující vliv v této oblasti⁷¹ a rozhodly se, že si za každou cenu musí v Afghánistánu udržet svou pozici. V důsledku únorových událostí 1979, kdy byl v Kábulu unesen a později zavražděn americký velvyslanec Adolph Dubs, došlo k přerušení veškeré finanční pomoci země ze strany USA a Afghánistán se tak stal plně závislým pouze na podpoře SSSR.

V zahraničněpolitické pasáži projevu amerického prezidenta Cartera byla přítomnost sovětských vojsk v Afghánistánu charakterizována jako nejvážnější hrozba míru od druhé světové války a jako sovětská snaha rozšířit svoji koloniální nadvládu prostřednictvím agrese proti islámskému lidu.⁷² Anthony Arnold argumentoval, že invaze byla výsledkem dlouhodobých sovětských agresivních úmyslů, které byly konsistentní a objevily se naplno, jakmile to okolnosti dovolily.⁷³

Existuje řada publikací, textů a článků zabývajících se sovětskou intervencí do Afghánistánu a příčinami jejího vzniku. Samotná intervence měla negativní dopady zejména na sovětsko-americké vztahy, kdy USA tento krok ostře odsoudily. Skončila tak éra relativně klidných vztahů,⁷⁴ načež USA společně s ostatními západními velmocemi na invazi reagovaly okamžitě. Pokud se okrajově podíváme na koncepci zahraniční politiky SSSR v 70. letech, je zjevné, že již od roku 1977 byl nastolen cíl expanze do zemí Třetího světa a upevnění si sféry vlivu v těchto zemích. Poučení z chyb Američanů však Sověti odmítali přímou vojenskou intervenci. Bitva o země Třetího světa trvala několik desetiletí, nikdy však nezahrnovala vojenskou intervenci ze strany SSSR, kromě Afghánistánu. Bylo to poprvé právě zde, kdy Moskva vyslala armádu do země, jež nebyla součástí sovětského bloku. To je jeden z důvodů, proč byl svět konsternován touto akcí více než předešlými sovětskými invazemi do Maďarska v roce 1956 nebo Československa v roce 1968. Nejsilnější negativní reakce přišla ze strany Spojených států.

3.1. USA a jejich postoj k sovětské intervenci

Uvnitř americké vládní administrativy existovaly dva protichůdné názory v politice vůči

---

⁷¹ Oslabující vliv Američanů vycházel zejména z nečekaných důsledků, jež přinesla Islámská revoluce v Íránů. Nastolení nové politiky v zemi přineslo zdrcující dopady na vztahy Íránů s Amerikou.

⁷² Krejčí, O., *Zahraniční politika USA*, Praha 2009. s. 224.

⁷³ Mendelson, S., s. 42.

⁷⁴ Krejčí, O., *Zahraniční politika USA*, Praha 2009. s. 227.

SSSR. Na jedné straně Cyrus R. Vance, jenž prosazoval politická vyjednávání před silovými prvky; na druhé straně stál Zbigniew Brzezinski, prosazující tvrdou politiku vůči SSSR. Invaze dala za pravdu Brzezinskému, který tvrdil, že Rusko je agresivní velmoc, jež ignoruje politiku détente. Tento názor hájily Spojené státy.

Zde bych ráda zmínila vzpomínku tehdejšího vedoucího odboru ministerstva zahraničí a pozdějšího velvyslance Ruska v Londýně A. Adamišina: *Tehdy rozhodovali o všech záležitostech tři starci – Dmitrij Ustinov (ministr obrany), Jurij Andropov (šéf KGB) a Andrej Gromyko (ministr zahraničí). Několikrát jsem byl přítomen telefonickým rozhovorům Gromyky s nimi. Dmitrij, Jurij a Andrej mají na svědomí toto rozhodnutí, které neblaze ovlivnilo celý komplex našich vnitřních i vnějších záležitostí a uspíšilo úpadek sovětské společnosti. Po letech mě Anatolij Blatov, spolupracovník L. Brežněva, ujišťoval, že Brežněv se třem mudrcům dvakrát bránil tím, že Československo vrchovatě stačilo, ale potřetí se cítil velice špatně a jejich naléhání podlehl. Ubezpečovali ho, že to je pouze na pár měsíců. Až se nastolí v Afghánistánu pořádek, tak odejdeme. Carter bude zticha, protože je to slaboch, pak uspořádáme v Moskvě olympijské hry. Jak strašně se mýlili!*⁷⁵

Jednou z první reakcí Spojených států amerických na sovětskou intervenci do Afghánistánu se tak stala Carterova doktrína z roku 1980.⁷⁶ Americký prezident Jimmy Carter (1977 až 1981) tehdy vystoupil s touto novou koncepcí zahraniční politiky USA kvůli obavám z rozšiřujícího se vlivu SSSR v regionu Střední Asie. Amerika se obávala, že by se SSSR etabloval na území Perského zálivu a využil by islámské revoluce probíhající v 80. letech na území Íránu. Carter vystoupil s projevem, v němž připustil možnost vojenského zásahu USA v tomto regionu. Oblast Středního Východu se opět dostala do centra zájmu USA. Vzhledem k událostem, jež probíhaly v regionu, ropná krize z roku 1973, revoluce v Íránu a následná irácko-iránská válka, jen posílily rostoucí strach USA z ohrožení energetické bezpečnosti Států v tomto regionu.

Hlavním spojencem USA v tomto regionu byl do té doby Írán. Nicméně po roce 1979 a nastolení nové islámské vlády v zemi, byla orientace režimu zcela protiamerická.

Revoluce v Íránu tak zapříčinila druhou energetickou krizi v USA.

Půlroční omezení dodávek ropy a cena komodity se zvýšila o 14 %, což mělo katastrofální dopady na zvyšující se ceny nafty a benzínu v Americe. Carter si byl zcela vědom přílišné závislosti na zahraniční ropě, která pro Ameriku mohla představovat velké nebezpečí. Proto koncepce jeho doktríny položila základy nové politicko-vojenské orientace USA, v níž byly stanoveny nové životní zájmy země v Perském zálivu a na Středním Východě.

⁷⁵ [cit. 2018-06-2]. Dostupné z: http://www.gamepark.cz/valka_ktera_se_nedala_vyhrat_370441.htm.

⁷⁶ Krejčí O., *Zahraniční politika USA*, Praha 2009, s. 222.

Každý, kdo by se pokusil ohrozit tyto regiony a získat zde vliv byl chápán jako protivník Spojených států, vůči němuž mohla být použita i vojenská síla.⁷⁷

Za další reakci USA na sovětskou intervenci do Afghánistánu se často v médiích považuje zvýšení vojenských nákladů. K zvýšení však došlo již na přelomu let 1977 až 1978, tedy před samotnou intervencí SSSR do Afghánistánu. Obratem od politiky détente v roce 1978 Washington reagoval na sovětsko-kubánskou vojenskou pomoc v Etiopii. Významnou chybou, které se Sovětský svaz dopustil v roce 1977, bylo rozmístění raket středního doletu SS-20 na západním území. Evropa se tak stala rukojmím Ruska, které své rozmístění obhajovalo jako vyvážení vůči britským a francouzským raketám. Tím však Moskva dala Americe důvod k rozmístění jejích raket středního doletu Pershing II. v západní Evropě v roce 1979.

Nervozita ze strany Washingtonu narůstala. Rozmístění raket středního doletu, sovětská invaze do Afghánistánu a zvyšující se počet strategických jaderných náloží SSSR jen vyostřovaly napjatou situaci ve Spojených státech. Zhoršování americko-sovětských vztahů bylo doprovázeno řadou rozhodnutí ze strany amerického prezidenta, která se týkala například zákazu rybolovu sovětských lodí ve vodách USA, ratifikace smlouvy SALT II, uvalení embarga na vývoz obilí a technologií do Sovětského svazu a v neposlední řadě bojkot Olympijských her v Moskvě v roce 1980. Tento krok amerického prezidenta byl silně kritizován nejen ze strany východního bloku, ale taktéž americkými politiky. Velká vlna kritiky přišla i ze sportovních redakcí, jež komentovaly výrok prezidenta jako vměšování se do sportovních záležitostí, kdy prezident nemá žádnou pravomoc rozhodovat o tom, zda se američtí sportovci budou či nebudou účastnit olympiády. Nejdůležitější reakcí na válku bylo vytvoření a zajištění způsobu, jak financovat a podporovat mudžáhidy v Afghánistánu. Každý stát podporující mudžáhidy si našel vlastní cestu dodávek zbraní a financí do země.

Poradce prezidenta pro národní bezpečnost Zbigniew Brzezinski společně s americkým prezidentem Carterem zahájili tajnou operaci Cyklon, finančně podporující mudžáhidiny bojující proti LDSA v Afghánistánu. Jelikož operace vznikla šest měsíců před sovětskou invazí do Afghánistánu, nelze ji považovat za přímou reakci Západu na tamější situaci.

Již v roce 1980 Carter uvolnil třicet milionů dolarů na pomoc mudžáhidínům.

Brzezinski se také vyjádřil, že *naším cílem je učinit pro Sověty okupaci v Afghánistánu tak nákladnou a bolestnou, jak jen to bude možné. Znamená to dát rebelům peníze, léky, zbraně a technickou pomoc.*⁷⁸

---

⁷⁷ Krejčí O., *Zahraniční politika USA*, Praha 2009. s. 224.

⁷⁸ Novák, M., *Džihád proti Kremlu*, Praha 2008. s. 92.

S nástupem nového amerického prezidenta Ronalda Reagan (1981 až 1989) se výdaje na podporu mudžáhidů ještě zvýšily a celková suma jim poskytnutá se vyšplhala na 3,2 miliardy amerických dolarů.⁷⁹ Amerika svou pomoc poskytovala nepřímo, ale prostřednictvím ostatních států v tomto regionu. Zeměmi zainteresovanými do konfliktu, jež měly na jejich vývoj vliv, byly bezpochyby Pákistán a Írán. Obě země byly v nejcitlivější pozici vůči konfliktu jednak díky své geografické blízkosti a přímým dopadům války na jejich území v podobě uprchlíků, jednak z důvodů ideologických. Írán tvrdě protestoval vůči sovětské invazi a tento krok považoval za boj proti muslimům. Pákistán se stal cílovou zemí afghánských uprchlíků, kde se formovaly opoziční strany vůči komunistickému režimu v Afghánistánu a vůči Sovětům. Důležitou roli v podpoře mudžáhidů sehrála tajná služba pákistánské armády ISI (Interservices Intelligence Directorate), která společně s americkou CIA (Central Intelligence Agency) finančně vše podporovala.

Třetí zemí, poskytující afghánským mudžáhidům svou pomoc, byla Saúdská Arábie. Považovala za svou povinnost pomoci muslimům v boji proti komunistům a bezbožným ateistům. Saúdská Arábie se vymezovala natolik, že neudržovala žádné diplomatické vztahy s jakoukoli komunistickou zemí.

Klíčovým rokem byl rok 1986, kdy americký prezident Reagan vydal nařízení poskytnout mudžáhidům rakety Stinger. Právě rakety se staly průlomovou pomocí a účinnou obranou proti sovětské armádě. Brzezinski později ve své knize *Velká šachovnice* pronesl: *V poslední fázi Studené války se na mapě Eurasie objevila třetí obranná „fronta“, a to jižní. Sovětská invaze do Afghánistánu přiměla Američany ke dvěma ostrým reakcím: první byla přímá americká pomoc domácímu hnutí odporu, aby bylo schopna porazit sovětskou armádu; a druhou se stalo rozsáhlé budování americké vojenské přítomnosti v Perském zálivu jako zstrašující prostředek proti jakékoliv další možné jižní projekci sovětské politické a vojenské síly. Spojené státy se zavázaly k obraně Perského zálivu, což se pro ně stalo stejně důležitým jako jejich západní a východní euroasijské bezpečnostní zájmy.*⁸⁰

Za zmínku také stojí podpora ze strany Usámy bin Ládina afghánským mudžáhidům. Po sovětské invazi do Afghánistánu v roce 1979 se Usáma odebral do Pákistánu, odkud finančně podporoval afghánské mudžáhidy. V Pákistánu pro ně vytvořil své středisko, budoval silnice, nemocnice, poskytoval jim zbraně, a to vše i díky majetku, jež zdědil po svém otci, který byl stavebním magnátem v Saúdské Arábii. V roce 1984 byla v pákistánském městě Pěšavár založena základna mudžáhidů Maktab I-chidamat, podporována Usámou.

---

⁷⁹ Tamtéž, s. 92.

⁸⁰ Brzezinski, Z., *The Grand Chessboard American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997, s. 14.

Téhož roku Usáma odešel do Afghánistánu, kde v roce 1988 založil vlastní základnu al-Kaída, prostřednictvím níž dále rozšiřoval své teroristické útoky do celého světa.

Západní vlády sovětskou agresi taktéž ostře odsoudily. Členové NATO podporovali interpretaci sovětské invaze jako strategické nikoli obranné, jež měla za cíl dostat se k ropným polím na Středním východě. Vše vycházelo již z historických ambicí Ruska dostat se k Perskému zálivu a Indickému oceánu. Sověti se snahou dostat se až k severním hranicím Afghánistánu navazovali na své carské předchůdce. Po skončení říjnové revoluce v roce 1917 bolševici začali pronásledovat své muslimské protivníky ze Střední Asie. V letech 1923 až 1926 tak vedli boje proti tzv. *basmačům* (pochází z tureckého slova a označuje banditu), kteří proti nim bojovali. Zde v důsledku událostí v Afghánistánu v roce 1979 vznikla u Sovětů zastrašující představa, že by terorističtí představitelé z Afghánistánu mohli hledat svá útočiště právě v zemích střední Asie a dále se rozšířit do Ruska.

3.2. Interpretace Sovětské invaze do Afghánistánu v zahraničních médiích

Je důležité se zmínit o pohledu západních médií na sovětskou invazi do Afghánistánu a její prezentaci ve světě. Západní média řešila často otázku svaté války, která se stala jedním z faktorů v protisovětském odboji. Docházelo k verbování muslimských věřících bojovníků, prováděly se náboje dobrovolníků, jež byli připraveni pomoci svým utlačovaným *bratrům* v Afghánistánu. Do boje svaté války byli často zapojováni i mladí chlapci školního věku: *Rusové shazují na naši zemi bomby. Vraždí naše děti, znásilňují naše ženy a prohřešují se proti svatému koránu. Proto jsme vyhlásili džihád proti našim nepřátelům.*⁸¹

Proto byli Američané i reportéři ze západních států místními přijímáni vřele. Spojené státy podporovaly odboj jak penězi, tak zbraněmi a Američané byli chápáni Afghánci jako jejich spojenci. Hlavním cílem západních reportérů bylo představovat sovětskou invazi do Afghánistánu jako neoprávněný útok na demokratický vývoj společnosti vyznávající islámské náboženství.

Západní tisk prahnul po informacích.

Reportéři byli vysláni do území afghánských bojů často bez znalostí místního jazyka a poměrů. Nejlepší cesta vedla přes hranice s Pákistánem v oblasti jižního Pamíru.

Důležité pro západní společnost byly reportáže zaměřené na civilní obyvatelstvo a zvěrstva na něm páchaná ze strany Sovětského svazu. Samotný průběh sovětské invaze byl vnímán rozdílně nejen ze strany Sovětů, tak ze strany Západu. *Afghánistán je náš Vietnam. Zabředli jsme do téhle války, ale vyhrát ji nemůžeme a uniknout z ní také ne. Je to nesmysl. Močál. Nebýt Brežněva a jeho party, nikdy bychom do něčeho takového nespadli.*⁸²

⁸¹ [online].6.7. 2014 [cit. 2018-06-02]. Dostupné z: <http://webmagazin.cz/index.php?type=all&id=14200>.

⁸² „Soviet Vietnam“, in *The Time*, 22. 12. 1982, s. 25.

Tato slova pronesl jeden ze sovětských generálů, podle něhož slova přesně vystihovala názor na válku v Afghánistánu v sovětském prostředí. Západní média se již několik let probíhající konflikt snažila interpretovat jako válku, která měla uspokojit imperiální ambice SSSR a Sověty líčila jako agresory. V roce 1982 byl dokonce natočen dokumentární film, jenž pojednával o svědectvích afghánských emigrantů, na něž se nahlíželo jako na bojovníky svaté války, kteří musí bojovat proti nepříteli. Ten disponuje obrovskou vojenskou převahou a bez západní finanční pomoci by nemohl čelit jeho útokům. Je zjevné, že se USA snažily ovlivnit domácí veřejné mínění a tím ospravedlnit své záměry v Afghánistánu. Důležitým faktorem ovlivňujícím tento konflikt byl rok 1982 a smrt Leonida Brežněva. Ten byl podle západu jedním z hlavních strůjců války. Dnes však víme, že důležitou roli sehráli ostatní představitelé sovětského politbyra. Právě Brežněv byl západními média prezentován jako vůdce, jenž se snažil o rozšíření sovětského impéria i na území Střední Asie a prosazoval svůj cíl prostřednictvím tzv. Brežněvovy doktríny, jež obhajovala intervenci do *neposlušných* států sovětského bloku. Brežněv se snažil plně anektovat Afghánistán a dle západních médií byla často tato témata analyzována s cílem reflektovat sovětské plány ovládnout Střední východ a ropná pole kolem Perského zálivu.

Další významnou osobou byl Michail S. Gorbačov (1985 až 1991), který byl vnímán médii jako člověk schopný zastavit rostoucí Afghánskou krizi a přistoupil na vyjednávání s americkým prezidentem Reaganem o stáhnutí sovětských vojsk z Afghánistánu. V Ženevě roku 1988 Gorbačov slíbil stažení sovětských vojsk do deseti měsíců, k čemuž také došlo. Americká vláda byla však prezentována jako překážka plynulého stažení sovětských jednotek z Afghánistánu. Afghánští ministerští představitelé společně se Sověty požadovali, aby USA a Pákistán začaly dodržovat Ženevské dohody a přestaly podporovat opozici v zemi.

Zde docházelo k neustálým krvavým bojům vůči afghánské vládě a tisk tuto situaci prezentoval jako *další důsledek amerického zásobování těchto skupin zbraněmi, které v konečném důsledku sužují hlavně civilní obyvatelstvo. Důkazem těchto vnitřních rozporů uprostřed afghánské opozice jsou události uvnitř tzv. skupiny sedmi, kde došlo na boje o vedoucí pozice, při nichž tekla krev nejen rebelů, ale civilního obyvatelstva.*⁸³ Toto bylo jedním z důvodů, proč po srpnu 1988 zůstalo v Afghánistánu na 50 000 sovětských vojáků. Poslední fázi stažení vojáků ze země byl únor 1989, kdy měli ze země odejít poslední sovětsí vojáci. Sovětské stažení znamenalo pro většinu západního světa jisté vítězství zejména pak pro Spojené státy.

Americký tisk se začal zabývat myšlenkou, co se stane s Afghánistánem po stažení posledního vojáka ze země. Podle něho v zemi zůstane sedm vládnoucích skupin, které se těžko shodnou na budoucím vývoji země a může tak dojít k dalšímu konfliktu uvnitř státu.

⁸³ „Extrémisté si vyřizují účty“, in *Mladá fronta*, 8. 8. 1988, roč. 43, s. 5.

Postupným odsunem sovětské armády začali afghánští rebelové obsazovat území opuštěných sovětských vojsk a dané oblasti se snažili dostat pod svou kontrolu. Postoj americké vlády k situaci v Afghánistánu i nadále vycházela z finanční podpory povstalcům a poskytování zbraní do té doby, dokud v zemi bude vládnout Nádžibulláhova marxistická strana. Dne 15. února 1989 odešla ze země poslední sovětská vojska. Reakce Západu na stažení vojsk byla velice pozitivní a Spojené státy vyjádřily přání, aby se Sovětský svaz do budoucna podílel na humanitární pomoci Afghánistánu. Moskva vyjádřila svou podporu marxistické straně v Afghánistánu, nicméně podotkla, že se již do budoucna nehodlá v této záležitosti znovu vojensky angažovat.

Například americký historik Walter LaFeber vnímal sovětskou invazi do Afghánistánu *jako průlom ve vývoji mezinárodních vztahů*. Rozlišoval dva typy Studené války: starou, v níž dominantní roli sehrály USA jakožto jaderná velmoc a novou studenou válku s hlavním postavením SSSR, který získal jadernou moc a začal expandovat do zemí Třetího světa. Mnozí experti zabývající se mezinárodní politikou Studené války považovali invazi za významný bod, jenž položil základy formování islámských hnutí ve Střední Asii.

Celkově lze konstatovat, že Spojené státy vnímaly sovětskou intervenci do Afghánistánu jako zrcadlo svých vlastních chyb, jichž se dopustily během Vietnamské války v letech 1955 až 1975. Právě v Afghánistánu Rusko započalo *svou vlastní vietnamskou válku*.

4. Nástin vývoje v Afghánistánu po rozpadu SSSR v 90. letech a Afghánistán v 21. století

Na přelomu 80. a 90. let se Afghánistán dostal do mocensko-politického vakua a ocitl se na okraji zájmu mocností. Sovětské Rusko sice nadále podporovalo marxistický režim prezidenta Nádžibulláha, nicméně po rozpadu SSSR v roce 1991 bylo ukončeno sovětské angažmá v zemi. Odchodem sovětských vojsk z Afghánistánu byla omezena americká pomoc pro Afghánistán. Svůj zájem zde však začaly projevovat regionální velmoci, zejména Írán, Indie, Pákistán, Saúdská Arábie a po roce 1992 nově i Uzbekistán.

Za Islámské revoluce v Íránu v 80. letech se země snažila o rozšíření revoluce do Afghánistánu a podporovala šíitské strany odporu, v 90. letech se pokoušela spíše o co největší vliv v této zemi a podpora směřovala i k lokálním velitelům s cílem zabezpečení stability na afghánsko-iránských hranicích. Saúdská Arábie společně s Pákistánem naproti tomu vyzbrojovaly sunnitské skupiny. Podporovaly zřizování uprchlických táborů, které sloužily jako výcvikové tábory afghánským bojovníkům. Zájmy Pákistánu v 90. letech určovaly zajištění neklidných paštúnských území na pákistánské straně. Pákistán udržoval myšlenku jednotného Afghánistánu pod paštúnskou nadvládou nejprve podporou afghánského prezidenta Hekmatjára, později hnutí Tálibánu.

Zájem Indie vycházel z dlouholeté rivality vůči Pákistánu, a proto Indie podporovala přívržence této opozice v Afghánistánu. Činnost Uzbekistánu se zaměřovala na oblast severního Afghánistánu a na podporu uzbecké populace v zemi. Hlavním cílem země bylo zabezpečit si své jižní hranice s Afghánistánem. S nástupem Tálibánu v Afghánistánu započala užší spolupráce s Turkmenistánem. Země podporovala hnutí ve snaze vybudovat transportní trasy pro export zemního plynu na světové trhy a zároveň byla zapojena do obchodu a afghánskými drogami. V 2. polovině 90. let hnutí Tálibán představovalo přímé ohrožení pro státy post-sovětské Střední Asie. Na územích těchto nově vzniklých republik mělo hnutí za cíl svrhnout tamější režimy a nastolit islámské státy. Právě soupeření několika regionálních mocností rozdělilo území Afghánistánu do mnoha táborů. Ani úsilí mezinárodních organizací, jež měly stimulovat mírové procesy v zemi, nebylo efektivní. V době afghánského konfliktu hrál vždy důležitou roli vnější faktor. Světové i regionální mocnosti udržovaly celý konflikt při životě, ať již finanční podporou, dodávkami zbraní, či budováním základen a výcvikem tamních bojovníků. V první fázi konfliktu do roku 1989 ovlivňovaly celý průběh dvě mocnosti – SSSR a USA.

V 90. letech se zde začaly angažovat okolní státy a po událostech spojených s 11. zářím 2001 se Afghánistán stal opět hlavním centrem zájmů americké zahraniční politiky.

Nový americký prezident George W. Bush jr. (2001 až 2009) projevil své hlavní zájmy spojené mimo jiné s dopadením Usáma bin Ládina, potlačením teroristických organizací a jejich působení, zejména organizace al-Kaída. Afghánistán byl opět středem geopolitického zájmu, především pak regionálních mocností v jeho blízkosti.

4.1. Afghánistán v 90. letech 20. století (vnitřní vývoj země a vztahy se sousedními zeměmi před nástupem Tálibánu)

Po odchodu sovětských vojsk z Afghánistánu vypukl v zemi boj o vládu v Kábulu. Původní konflikt islám versus komunismus přešel na boj mezi jednotlivými opozičními skupinami a stranami mezi sebou. V letech 1989 až 1992 došlo k prudkému zhoršení situace na venkově a vyostřily se rozdíly mezi jednotlivými regiony a etniky. Nádžibulláhův režim se po odchodu posledního sovětského vojáka udržel v čele ještě další tři roky. Od roku 1989 došlo k nárůstu útoků mudžáhidů proti kábulské vládě. Jejich hlavním cílem byl vznik prozatímní vlády, jež by dokázala převzít moc po rozpadu LDSA. Zmanipulovanými volbami byl dočasně zvolen novým prezidentem Sibghatulláh Modžádádí, nicméně opoziční vůdci působící přímo v Afghánistánu vyjádřili svůj nesouhlas s výsledky voleb.⁸⁴ Nově vzniklá prozatímní vláda se však potýkala s dvěma problémy – neměla nadvládu nad žádným z afghánských měst (proto představitelé vlády museli zůstat v Pěšaváru) a nezískala téměř žádné mezinárodní uznání. Diplomatically jí uznaly například Saúdská Arábie, Súdán či Bahrajn, Pákistán však vládu neuznal.

V roce 1991 vznikla další opoziční strana tvořená z řad šíitských mudžáhidů a silně podporovaná ze strany Teheránu – Afghánská islamistická sjednocená strana ve zkratce známá jako Wahdat. Ta společně s mudžáhidy v Pěšaváru uzavřela v roce 1992 tzv. Pěšavárskou dohodu. Zlomovým bodem byl dlouho očekávaný pád kábulské vlády, který stále nepřicházel a vyostřoval tak frustrující náladu mezi opozičními stranami. Boje uvnitř frakce se stále vyostřovaly a stávaly se tvrdšími s blížícím se koncem vlády LDSA. V březnu roku 1989 se mudžáhidé pod tlakem Pákistánu a USA pokoušely o dobytí Džalálábadu. Díky své netrénovanosti v běžném boji a bez letecké podpory byly pomocí vojsk Nádžibulláha rozprášeny. Nicméně mudžáhidini ovládali většinu území pákistánsko-afghánských hranic. Sever a severovýchodní území země ovládaly jednotky Ahmada Šáha Masúda. Poslední úder afghánskému režimu zasadil uzbecký generál Abdul Rašíd Dostúm, který se obrátil proti prezidentovi na stranu opozice.

Po ukončení dodávek ze Sovětského svazu po jeho rozpadu v roce 1991 přestalo být pro Dostúma zajímavé spolupracovat s upadajícím režimem prezidenta Nádžibulláha.

---

⁸⁴ Marek, J., *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Lidové noviny, 2006.

V březnu roku 1992 uzbecký generál vytvořil na severu země vlastní strukturu – Národní islámské hnutí Afghánistánu a dostal pod kontrolu všechny oblasti, jež sousedily s nově vzniklými post-sovětskými republikami. Léta 1989 až 1992 tak určila vývoj Afghánistánu na následující desetiletí, kdy se země změnila v bojiště několika znesvářených skupin. V zemi jich působilo několik, z nichž každá však neměla dostatek sil na to, aby si vynutila autoritu na většině území Afghánistánu. *Roztříštěnost Afghánistánu se tak stala charakteristickou i pro další období konfliktu. V této situaci bylo pouze otázkou času, kdy jednotlivé regionální frakce začnou bojovat mezi sebou o dědictví, které zanechal komunistický režim.*⁸⁵ I přesto, že většina afghánského území byla rozdělena do jednotlivých sfér vlivu, hlavním cílem byl boj o Kábul. Nově zvolený prezident prozatímní vlády Modžaddádí měl ve své funkci setrvat pouze dva měsíce a následně být nahrazen Burhánuddím Rabbáním. Hlavní město se však ocitlo ve středu bojů mezi koalicí Dostúma, Masúda a wahdátu proti Hekmatjárovu paštúnskému uskupení hizb-i islámi.⁸⁶ Kontrolu nad městem si nakonec rozdělily čtyři skupiny – Dostúma, Masúda, wahdátu a Hekmatjára. Hekmatjár představoval sjednotitele paštúnských kmenů a byl podporován ze strany Pákistánu a arabských států. Rabbání a Masúd se stali symbolem tádžické populace a jejich podpora přicházela ze strany Ruska a Tádžikistánu. Dostúm svou stranu představoval jako zástupce všech národů severu a podporoval tak uzbeckou populaci. Wahdát v čele s Mazárím se stal zastáncem hazárské populace a svou podporu našel v Teheránu. Wahdát se vyznačoval jako šíitská strana Hazárů. První kolo bojů vypuklo v létě 1992. Na jedné straně stál Dostúm společně s Masúdem, na druhé Hekmatjár s chalkisty. Rivalita mezi jednotlivými stranami měla zničující následky na život v Kábulu. Město se ocitlo v troskách, byla zničena většina čtvrtí a město se začalo silně islamizovat. Byl zakázán prodej alkoholu a drog, ženy se na ulicích začaly častěji objevovat více zahalené. Ozbrojené skupiny, jež ovládaly některé z čtvrtí, začaly napadat domy a byty obyvatel Kábulu, ženy a dívky byly unášeny a znásilňovány. Právě *parandža*, oblečení, zahalující ženu, se stala hlavním z prostředků obrany žen před násilím a kriminalitě na nich páchaných. Také školy byly rozděleny dle pohlaví na chlapecké a dívčí. Na konci roku 1992 mělo dojít k vyřešení zapeklité situace. Na post prezidenta usedl Rabbání. Nicméně Hekmatjár a další strany tento krok odmítly.⁸⁷ V březnu 1993 se v pákistánském městě Islamabad sešli zástupci většiny stran, aby vyjednávali o nové vládě.

⁸⁵ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, s. 80.

⁸⁶ Marek, J., *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Lidové noviny, 2006, s. 282.

⁸⁷ Marek, J., *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Lidové noviny, 2006, s. 282.

Na vládě se chtěli podílet náčelníci dalších opozičních skupin, například ze šíitského Íránu, ale také polní velitelé partyzánských jednotek bojujících v Afghánistánu. Právě partyzánské jednotky si připsávaly největší zásluhu za osvobození země.

Situace vyvolala další vlnu bojů na jedné straně s Masúdovými vojsky a generálem Dostúmem, na druhé straně stál Hekmatjár. V roce 1994 však Dostúm nabyl dojmu, že spolupráce s Hekmatjárem bude pro něj výhodnější a postavil se proti prezidentu Rabbánímu. Cílem jednotlivých stran nebylo pouze upevnění moci v Kábulu, ale také v regionech, v nichž se nacházela jejich základna.

Severní oblasti byly pod vedením uzbeckého generála Dostúma, který byl podporován zejména sousedním Uzbekistánem. Dostúm ovládal důležitý hraniční přechod Hajraton se strategickým mostem přes řeku Amudarju, díky němuž do země plynuly zisky z cel. Opačným směrem do Uzbekistánu putovaly drogy, dále směrem do Ruska a Evropy. Nedaleko afghánsko-turkménských hranic se také nacházela významná ložiska ropy a zemního plynu. Dostúmovi se také dostalo diplomatického uznání, kdy se v Mazár-e Šarífu postupně otevřely konzuláty Saúdské Arábie, Turecka, Uzbekistánu, Tádžikistánu a dalších zemí. Dostúm spolupracoval i s OSN. Jednalo se o velmi prosperující oblast země, která nebyla v tak velké míře zničena válkou. V této oblasti neměla kábulská vláda téměř žádný vliv.

Severovýchod Afghánistánu se nacházel pod autoritou Masúda, který byl pravou rukou Rabbáního. Oblast byla tvořena převážně Tádžiky a financována z řad arabských zemí a později také z Ruska prostřednictvím Tádžikistánu. Cílem Ruska bylo vytvořit stabilní území na svých jižních hranicích. Celá oblast se však potýkala s četným přílivem uprchlíků z hlavního města a po vypuknutí občanské války v Tádžikistánu v roce 1992 se přívrženci usadili na území Masúda. Masúd kromě severovýchodních oblastí ovládal strategický bod – leteckou vojenskou základnu v Bagramu, o níž v budoucnu vypukly četné boje mezi Masúdem a hnutím Tálibán. Za zmínku také stojí město Kunduz a jeho okolí ovládané Amírem Čunghajem. Tento velitel kontroloval na severovýchodě Afghánistánu jednu z klíčových oblastí pro pěstování bavlny – město Kunduz.

Vlády v západní části Afghánistánu s centrem v Herátu se chopil Ismaíl Chán. Strategickým bodem v této oblasti byla letecká základna Šindán. Chán podporoval Masúda, nicméně bojů o Kábul se nezúčastnil. Důležité pro tuto oblast bylo otevření hranic s Íránem a Turkmenistánem.

Východní část Afghánistánu lze charakterizovat jako oblast, v níž byla moc rozdělena mezi několik místních velitelů.

Důležitým byla kontrola nad silnicí vedoucí z Kábulu přes Džalálábad do Chajbarského průsmyku na hranici Afghánistánu s Pákistánem. Centrem jižní oblasti Afghánistánu bylo město Kandahár. Toto město čelilo nesčetným bojům mezi místními veliteli a potýkalo se tak s neustálým chaosem.

Výnosnou obživou pro tuto oblast se stalo vydírání, únosy lidí, okrádání automobilů,

znásilňování dívek i chlapců. Absolutní anarchie vyvolala vznik nové vlny uprchlíků do Pákistánu. Centrální oblast s hazárskou populací šíitského vyznání byla pod formálním vedením wahdátu v čele s Mazárim. Tato oblast byla podporována Íránem, kde Mazáři spolupracoval s Hekmatjárem.

Afghánistán se tak ocitl v centru krvavých bojů a střetů mezi jednotlivými frakcemi. V Pěšaváru vypukly střety mezi bojovníky Masúda na jedné straně a bojovníky Rabbáního na straně druhé. Narůstaly etnické spory mezi mudžáhidy Masúdovými a mudžáhidy Rabbáního. Období, které nastalo po pádu Kábulu do rukou mudžáhidů po roce 1992, odhalilo obrovské rozdíly jak mezi mudžáhidy, tak v zemi jako takové. Občanská válka dostala zemi do katastrofálních podmínek, byl zničen obchod, zemědělství, byla páchána zvěrstva zejména na civilním obyvatelstvu. Chod dění v Afghánistánu udržovaly při životě zejména regionální mocnosti. Hlavní zájem na uklidnění situace v zemi měl Pákistán, který chtěl navázat obchodní styky se středoasijskými státy a zabezpečit obě možné obchodní trasy, které by vedly přes území Afghánistánu. Novým generálem ve vedení politiky Pákistánu vůči Afghánistánu se stal Nasrulláh Babar, který v roce 1994 na pákistánsko-afghánských hranicích postavil malou vojenskou jednotku, jež měla za úkol kontrolovat svobodný pohyb obchodu do Herátu. Touto jednotkou se stal Tálibán.

4.2.Hnutí Tálibán

Zakladatelem hnutí Tálibán byl Muhammad Omar, který provozoval v malé vesnici nedaleko Kandaháru svou madrasu.⁸⁸ Omar se společně s dalšími studenty (*talibí*) zapojil do boje proti anarchii na jihu země s cílem zastavit boje v zemi a nastolit jednotnou vládu v Afghánistánu. Jeho stoupenci lpěli na dodržování islámských hodnot a tradic. Jejich prvním úspěchem bylo v roce 1994 dobytí pohraniční vesnice Spin Boldak, kdy na žádost Nasrulláha zajistili kontrolu obchodu v této oblasti. Tálibánu se s pomocí místní mafie podařilo získat kontrolu nad větší částí území silnice vedoucí do Kandaháru. Na konci roku 1994 Tálibán dobyl město Kandahár a hnutí bylo místním obyvatelstvem vítáno. Tálibán zavedl relativní klid ve městě a nastolil určitý pořádek.

Stále pokračující boje o Kábul nicméně uzavřely přístup ke klíčovým silničním trasám, což do značné míry znepokojilo Pákistán.

Právě zde vznikla snaha Pákistánu o nastolení klidu v zemi a zabezpečení kontroly nad silničními koridory. Do jižních oblastí Afghánistánu začali putovat skupiny bojovníků s cílem zapojit se do vzdělávacího procesu v madrasách, kde však působili radikálně orientovaní učitelé. Radikalizace byla ovlivněna vnějšími i vnitřními faktory.

⁸⁸ [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/madrasah>
Islámská náboženská škola vyššího typu, nejčastěji založená při mešitě.

Zvnějšku přicházely impulzy z arabských kruhů, kde bylo prosazováno striktní islámské myšlení.

Vnitřní vliv vycházel z kolapsu afghánské společnosti. Učitelé v madrasách tak přinášeli bojovníkům jedinou možnost na vzdělání a hnutí Tálibán v mnohých z nich vzbuzovalo naději na ukončení války v zemi. Srozumitelná ideologie, nastolení pořádku v zemi a etnická a kulturní nejednotnost mezi bojujícími veliteli přispěla k domácí podpoře nového režimu v zemi. Tálibové byli znechuceni krvavými boji mezi mudžáhidy a neschopností vytvořit jednotný islámský stát. Tálibové byli ovlivněni myšlenkami, které pocházely ze saúdskoarabského prostředí a přinesly do země wahhábismus,⁸⁹ který prosazoval puritánský islám. Ústředním bodem se pro ně stalo islámské právo, nikoli islámský stát, o nějž bojovala všechna islamistická hnutí. Snahou bylo otevřít afghánské cesty pro pákistánský obchod se zeměmi střední Asie. Nešlo jim o tradiční hodnoty a příbuzenské vztahy, jelikož většina z bojovníků pocházela z utečeneckých táborů, a jejich kodexem se proto stalo právo šaría.

Tálibán však prozatím nebyl připraven na ovládnutí většího území v Afghánistánu. Do roku 1995 Tálibové ovládali čtvrtinu afghánského území a s pákistánskou podporou zahájili tažení do dvou měst – Kábulu a Herátu. Hnutí se dostala až k hranicím držav Masúda v Kábulu a Chána v Herátu. Hekmatjár byl Táliby poražen, což ulehčilo práci Masúdovi, který tak vytlačil z Kábulu Mazáriho Hazáry. Masúdovy se podařilo vytlačit jednotky Tálibánu z předměstí Kábulu a Chán na západě země opět ovládl leteckou základnu Šindand. Zde se poprvé objevily slabiny hnutí v nekoordinaci velení jednotlivých velitelů a neexistovala žádná struktura organizace. Navíc vznikala povstání z řad místních obyvatel, kteří nesouhlasili s řádem, jež hnutí na dobytých územích zavádělo. Hnutí bylo neustále podporováno ze strany Pákistánu a vznikly různé legendy, jež nasvědčují přítomnosti cizinců v hnutí.

Právě oni páchali nejhorší zvěrstva na lidech: *Poznali jsme, že mezi Táliby jsou cizinci, Arabové, Pákistánci a Čečenci. Nedorozuměli jsme se s nimi, a navíc začali ihned zabíjet a podpalovat domy. To by Afghánec nikdy neudělal.*⁹⁰

V září 1995 byl Táliby dobyt Herát a Chán společně s několika tisíci Tádžiky utekli do Íránů. Dobyť Herátu otevřelo Pákistánu cestu do Turkmenistánu a klíčová trasa byla nyní pod kontrolou Tálibánu. Turkmenistán společně s Pákistánem zahájily vyjednávání o budování trans-afghánského plynovodu.

S postupem hnutí Tálibánu se opět zájem o Afghánistán zvýšil.

⁸⁹ [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <http://www.timah.ic.cz/nab%20islam.html>.

Wahhábismus je sunnitskou formou islámu. Vznikl ve 40. letech 18. století a požaduje návrat ke Koránu. Odmítá jakékoli reformy a jeho hlavním představitelem se stala zakladatel Saúdské arábie emír Muhammad ibn Saúd. Saúdové tak od začátku 21. století šíří wahhábismus do ostatních zemí s převážně muslimským obyvatelstvem. Velké rozpaky dělá šíření wahhábismu například v Rusku, převážně na Kavkazu a v Tatarstánu a na Balkáně.

⁹⁰ Horák. S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, s.101.

Rusko a Tádžikistán podporovaly vládu prezidenta Rabbáního a Masúda, který se stal hlavním odpůrcem šíření islámského fundamentalismu do zemí Střední Asie.

Írán podporoval azyl Chána a stejně jako Indie kábulskou vládu. Na druhé straně barikády stál Pákistán a Saúdská Arábie. Pákistán zajišťoval výcvik vojenských jednotek Tálibánu, Saúdská Arábie poskytovala finanční pomoc na nákup munice, zbraní a automobilů. Ze USA lze spatřit příklon k Tálibánu, který ovládal území vhodné pro stavbu plynovodů a ropovodů ze Střední Asie. Tálibán navíc zastával negativní postoj vůči Íránu (vystupoval proti šíitům), což USA naprosto vyhovovalo. V září 1996 byl Tálibánem definitivně dobyt Kábul, který s okamžitou platností zavedl stejný režim jako v Kandaháru. Začali být pronásledováni členové komunistických stran a byla vyplněna základna OSN. V říjnu 1996 byla uzavřena koalice mezi Dostúmem, Masúdem, Rabbáním a Karím Chalílí a položily se první základy společné dohody opozičních sil pod názvem Severní aliance. Dobytím Kábulu se město opět dostalo pod vládu Paštunů. Místní obyvatelstvo, většinou Tádžikové, zpočátku přijali ukončení bojů ve městě, nicméně později docházelo k násilné paštúnizaci a k pronásledování na etnickém principu. Z hlediska náboženského tak začaly boje mezi sunnitským a šíitským obyvatelstvem, na rovině etnické mezi sunnitskými Paštúny a šíitskými Hazáry. Zejména tyto faktory náboženské, etnické a sociální budou do budoucna hrát významnou roli v boji proti Tálibánu v zemi.

Na počátku roku 1997 započali Tálibové svá tažení na sever s cílem dobytí města Mazár-e Šarífu. Zde však narazili na vojska uzbeckého generála Dostúma a v oblasti provincie Farjáb pro ně hrozbu představoval Ismíl Chán, podporovaný ze strany Íránu. Celkově lze konstatovat, že i přestože Tálibán utrpěl porážku, upevnil si své postavení na severu země a připravoval se na novou ofenzivu. Ofenziva vyvolala velké obavy v zemích post-sovětské Střední Asie, kde v Tádžikistánu již pět let probíhala občanská válka. Proto byl v zemi vyvinut tlak na zneprátené strany a v červnu roku 1997 sepsaly mírovou dohodu.

Severní část Afghánistánu se tak po dlouhá léta stala nestabilní oblastí naplněnou chaosem. Tálibán byl plně podporován Pákistánem a finančně více a více Saúdskou Arábií.

Zničená infrastruktura v zemi byla znovu budována díky financím Usámy bin Ládina.

V červenci 1998 hnutí zahájilo druhé tažení na sever země a v srpnu téhož roku obsadilo město Šibirgán a Mazár-e Šaríf. Zde započala likvidace hazárského obyvatelstva a Tálibové zaútočili na budovu íránského konzulátu, kde zabili několik íránských diplomatů a novinářů. Válka nabrala nečekaného obratu a hrozilo vypuknutí otevřeného konfliktu mezi Afghánistánem a Íránem.

Tálibánský režim se tak ocitl pod silným mezinárodním tlakem, jenž vyvrcholil odvetnými raketovými útoky Spojených států na teroristická centra v Afghánistánu.

Talibán i nadále pokračoval v obsazení území na severu Afghánistánu, kdy postoupil až k hranicím Tádžikistánu a Uzbekistánu.

V září 1998 Talibové obsadili Hazáradžát a dobyli město Bámiján. Ve městě začali páchat nepopsatelná zvěrstva na hazárském obyvatelstvu. *Když Talibové přijeli, nevšimli si Tádžiků, ale brali hazárské muže, kteří nestačili uprchnout do hor, vzali je po 10-15 lidech do některého hazárského domu a tam je polili benzinem a zapálili, řezali jim hlavy nebo zaživa stahovali z kůže.*⁹¹ Jediným vůdcem, který se dokázal postavit vůči hnutí Talibán byl Masúd, bohužel nedokázal zabránit faktu, že Talibové ovládali téměř 90 % území Afghánistánu. Pro Talibán se stalo důležité celosvětové uznání hnutí a znovuoobnovení jednání s Turkmenistánem a Pákistánem o budování trans-afghánského plynovodu. Hlavním zprostředkovatelem mírových jednání byl Turkmenistán, který se na svém území pokoušel o mírová jednání mezi Talibánem a kábulskou vládou. Jednání však skončila vždy neúspěšně. Teprve roku 1999 byla podepsána Taškentská deklarace, kdy obě strany byly vyzvány k vytvoření koaliční vlády, nicméně plány zůstaly pouze na papíře. Reakcí USA bylo uvalení sankcí na Afghánistán, týkaly se zejména obchodu a investic a největší ranou pro hnutí bylo jeho mezinárodní neuznání. Rusko a středoasijské země i nadále podporovaly Masúda, jejich humanitární a materiální pomoc závisela na síle aktuálního nebezpečí, jež Talibán představoval pro republiky Střední Asie. Největší hrozbou pro režimy bylo Islámské hnutí Uzbekistán pod vedením Džumambaje. Zůstává však otázkou, jak se toto malé hnutí Talibán dokázalo stát hnacím motorem a hlavní silou v zemi. Od počátku 90. let, kdy Afghánistán spadl do totálního rozkladu a chaosu, představa pořádku a zavedení silné ruky, byla pro afghánský lid jedinou nadějí. Vznik hnutí v jižních oblastech země nebylo náhodné. Právě zde se země potýkala s největším nepořádkem a kriminalitou. Samotné hnutí vzniklo z řad venkovského obyvatelstva, nikoli městského, které doposud vládlo režimu.

Zklamání místního obyvatelstva z městské elity, která nejprve umožnila vzestup vlády, dále komunistický převrat, a nakonec vyústila v krvavé boje mezi městskými skupinami islamistů, zajistilo příklon k venkovskému prostředí. To mělo zajistit stabilitu a určitý řád.

Zavádění nového striktního řádu ze strany hnutí Talibán však způsobilo u obyvatel šok. Rozdíly mezi relativně moderní populací ve městech a nově příchozími venkovany z hnutí zapříčinily rozpor mezi modernitou a tradicí. Tradiční vztahy byly založeny na autoritě k nejvyššímu duchovnímu učiteli (*moll*), který vyučoval studenty v madrasech a stal se přirozeným vůdcem inklinujícím k radikalizaci.

Obdobná situace panovala v uprchlických táborech v Pákistánu, kde vzdělání studentů bylo pod silným vlivem saúdskoarabského wahhábismu. Zejména z těchto dvou proudů později vzniklo hnutí Talibán založené na fundamentalistické ideologii.

⁹¹ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2005, s. 112.

Se zahraniční pomocí ze strany Pákistánu a Saúdské Arábie hnutí jen nabylo svého významu v zemi. Hlavní ideologií Tálibánu byl návrat ke kořenům islámu a sjednocení všech muslimských zemí.

*Naše touha je konečné sjednocení všech muslimských zemí světa do jediného a nedělitelného islámského chalífátu.*⁹²

*Jistě, Tálibové, nebo snad dokonce cizinci, o kterých se nám také zmiňovali, rozhodně nejednali v rukavičkách, respektive chovali se jako typičtí vojáci. Na druhou stranu si dovedu lehce představit, že podobné věci se děly i na druhé straně barikády. V nepaštúnských oblastech, ve kterých byl Tálibán spíše cizím živlem, však byli tito bojovníci vetřelci a útočníky. Bez viny v této válce však není nikdo, ani místní lidé, ani Tálibánci, stejně jako velmoci.*⁹³

Kromě vnější podpory také tálibánské hnutí těžilo z příspěvku vnitřní ekonomiky. Ten byl zajišťován z přínosů nad kontrolou pěstování a produkce opia v zemi a jeho následného exportu. Opium z tálibánských oblastí putovalo třemi směry – do Íránu a dále směrem na západ, do pákistánských přístavů v Indickém oceánu a následně do Evropy a poslední přes Herát do Turkmenistánu. Opiová pole, jež se nacházela v severní části Afghánistánu, byla pod kontrolou Dostúma, který po dohodě s Uzbekistánem přepravoval narkotika dále do Ruska a Evropy. Po dobytí severních oblastí Tálibánem produkce opia prudce vzrostla a v roce 1999 tvořila téměř 75 % celosvětové produkce. Mezinárodní společenství začalo vyvíjet nátlak na Tálibán, aby produkci opia omezil. V roce 2000 tak došlo k poklesu pěstování opia v zemi. Těžiště produkce se tak přeneslo do oblastí pod vedením Severní aliance, odkud se drogy dopravovaly přes Tádžikistán do kyrgyzské Oše, která se stala významným místem tranzitu narkotik dále do celého světa.

V této oblasti Střední Asie v budoucnu vypukly ozbrojené konflikty a zapříčinily závislost na drogách u ostatních středoasijských republik, které se nechaly zlákat zdánlivými finančními přínosy z tohoto obchodu. Bohužel pád Tálibánu v roce 2001 a nastolení opětovného chaosu v zemi otevřel novou hráz pro trh s afghánským heroinem, kdy produkce opia vyšplhala na tři čtvrtiny celkové produkce ve světě. Důležitou roli pro Tálibán představovala osobnost Usámy bin Ládina.

Jeho organizace al-Kaída zabezpečovala spolehlivý přísun bojovníků a díky finanční podpoře z jeho strany mohlo hnutí vést válku proti opozici. Blízké vztahy byly později stvrzeny sňatkem dcery Muhammada Omara s Usámou bin Ládinem. Pro Usámu byl Afghánistán skvělým místem pro přípravu jeho teroristických útoků na svět. První útoky směřovaly v roce 1998 na americká velvyslanectví v Keni a Tanzanii.

⁹² Tamtéž, s. 123.

⁹³ Tamtéž, s. 127.

Jeho nevraživost vůči západnímu světu jen přispívala k jeho oblibě mezi muslimy. V roce 2001 prezident Rabbání společně s Masúdem začali rozvíjet myšlenku sjednocení všech protitálibánských hnutí v zemi.

Rozšířili svou diplomatickou aktivitu a velké podpory se jim dostalo ze stran zainteresovaných zemí, včetně Ruska, USA, Francie nebo Velké Británie. Prezident Rabbání získal finanční prostředky na podporu velitelů, jež by dokázali čelit hnutí Tálibánu. Úsilí a kroky prezidenta Rabbáního a Masúda přiměly Tálibán a al-Káidu k odvetnému kroku. Rabbání společně s Masúdem si začali uvědomovat rostoucího nebezpečí, které by tak mohlo ohrozit jejich působení v zemi. Dne 9. září 2001 byl uskutečněn al-Káidou atentát na Masúda. Tento čin vyprovokoval Spojené státy k dalším opatřením vůči Tálibánu. Akce však proběhla před útokem, který měl být tím zlomovým, jenž ovlivnil do budoucna nejen vývoj v samotném Afghánistánu, ale také vývoj mezinárodních vztahů v celosvětovém měřítku.

Období vlády Tálibánu v Afghánistánu se stalo reakcí na chaotickou situaci v zemi po občanské válce v letech 1992 až 1996. Tálibán představoval návrat ke kořenům tradiční nadvlády založené na etnickém základě. Vnucování extrémní náboženské diktatury bylo na některých místech afghánským obyvatelstvem odmítnuto. Proto nebylo divu, že se Tálibán u moci udržel pouze, pokud bude podporován z vnějšku. To samé lze říci o kábulské vládě, která taktéž byla podporována vnějšími mocnostmi. Ke zhroucení režimu došlo právě vždy v momentě, kdy byla omezena vnější podpora.

4.3. Stručný nástin vývoje v Afghánistánu a regionu Střední Asie po roce 2001

Teroristický útok z 11. září 2001 nevyvolal v první fázi u afghánského obyvatelstva zvláštní reakci. Událost Afghánci nevnímali jako zásadní tragédii. Válka a teroristické útoky pro ně nebyly něčím zvláštním a jednalo se o věci, na něž byli každodenně bohužel zvyklí. Naopak reakce Spojených států a západních zemí byla okamžitá. Došlo k vytvoření protiteroristické koalice a hlavním cílem amerického prezidenta George W. Bushe jr. bylo vydání vůdců al-Káidy. USA začaly vysílat vojska do oblastí Arabského moře a velmi důležitá v tomto bodě se měla stát spolupráce se zeměmi Střední Asie. Washington se již delší dobu pokoušel ekonomicky, politicky a vojensky proniknout do těchto oblastí. Zde však dominovaly zájmy Ruska a v menší míře i Číny. Oblast Střední Asie patřila do sféry čistě ruského působení a přítomnost USA Moskvu do značné míry znepokojovala. Jedinou z pěti post-sovětských republik, jež navázala bližší vztahy s USA, byl Uzbekistán. Na jeho území byla umístěna letecká vojenská základna Spojených států.

Další základny, bez jakéhokoli odporu Moskvy, byly vybudovány na území Tádžikistánu a Kyrgyzstánu.

Podstatným však bylo získat na svou stranu Pákistán, přes jehož území vedl hlavní letecký koridor. Odmítnutí Pákistánu pro zemi představovalo stát se nepřítelem USA a nebezpečí, že se Pákistán dostane na listinu zemí podporujících terorismus. Spojené státy společně s Velkou Británií a Japonskem slíbily Pákistánu finanční podporu, jež by pomohla k vojenskému rozvoji v zemi. Také Saúdská Arábie a Spojené arabské emiráty přestaly uznávat Tálibán, což umožnilo USA využít svých základen v Perském zálivu. Před zahájením amerického útoku vznikala řada otázek a pochybností, zda Spojené státy nezopakují chyby předešlých mocností (Velké Británie a Sovětského svazu), které se snažily o dobytí území Afghánistánu. Efektivní technika, rozvinutá technologie, počítače, satelity, moderní zbraně, to vše tentokrát mělo napomoci k úspěšnému boji proti Tálibánu. Vojenská operace pod názvem Trvalá svoboda, započatá v říjnu roku 2001, dokázala vytlačit jednotky Tálibánu z Kábulu a dalších větších měst. Započala nová éra vývoje moderních dějin Afghánistánu. Hnutí Tálibán a organizace al-Kaída však zcela z území Afghánistánu nezmizely. Svou podporu našly především na jihu a jihovýchodě země v provinciích Paktijá či Chost. Konec vlády Tálibánu, na většině afghánského území, se pro Spojené státy stalo jedním z válečných cílů. Dalším bylo pronásledování zbylých bojovníků al-Kaídy a jejich dopadení, zejména pak Usámy bin Ládina. V prosinci 2001 byla založena vojenská mise do Afghánistánu pod názvem Mezinárodní bezpečnostní podpůrné síly (dále jen ISAF).⁹⁴ Hlavním cílem organizace je vytvoření bezpečnostních podmínek v zemi. Nová etapa dějin Afghánistánu měla přinést nové naděje na normální život spojený s ekonomickým vzestupem země a nastolením klidu a míru. Novým prezidentem se v roce 2004 stal Hámid Karzaj (2004 až 2014).

Optimistické vize však budoucí vývoj v Afghánistánu nenaplnily. Slabá ekonomika, lpění na tradicích, výrazné rozdělení země a prohlubování nevraživosti mezi jednotlivými etnickými a sociálními skupinami v zemi, to vše vedlo k silnému zaostávání Afghánistánu a nenaplnění očekávaných iluzí místního obyvatelstva.

Země se tak ocitla mezi dvěma faktory, ovlivňujícími její současnou situaci. Složitý historický vývoj zemi dostal do sítě nesplněných očekávání a s nimi spojené frustrace.

Nepochopení problémů a neřešení základních příčin afghánského konfliktu vedlo k vytvoření začarovaného kruhu, v němž je Afghánistán zamotan dodnes.

Dle Slavomíra Horáka *mezi základní problémy patří: politická nestabilita a nejednotnost země, slabá ekonomika, velmi vlivný obchod s drogami, armáda, přítomnost a růst protivládních a protikorupčních sil, mezi něž řadíme Tálibán a mezinárodní humanitární*

⁹⁴ [cit. 201-06-15]. Dostupné z [www](http://www.mzv.cz/nato.brussels/cz/aktualni_tema_afghanistan/role_nato_a_isaf_v_afghanistanu.html):

http://www.mzv.cz/nato.brussels/cz/aktualni_tema_afghanistan/role_nato_a_isaf_v_afghanistanu.html.

Stálá delegace České republiky při NATO v Bruselu: Aktuální téma Afghánistán: Role NATO a ISAF v Afghánistánu.

*pomoc společně s mezinárodními jednotkami v zemi.*⁹⁵

V letech 2001 až 2008 představovalo budování nového státu Afghánistán stavbu domu na minovém poli, které může kdykoli vybuchnout. Minové pole je prezentováno jako chování vojenských mezinárodních struktur v zemi.

Pro mnoho skupin uvnitř Afghánistánu jsou právě tyto struktury snadným terčem k vyvolání dalšího konfliktu v zemi. Neschopnost pochopit místní kulturní prostředí a jejich tradice ze strany cizinců, kteří se na území Afghánistánu pohybují, se tak mohou stát důvodem k zahájení další války. Afghánistán tak bezpečně kopíruje scénáře z minulosti a v případě dalšího svržení současného režimu v zemi, by tak mohlo dojít k nové občanské válce, jak tomu bylo v letech 1992 až 1996.

V současné době se v Afghánistánu u moci drží vláda, která stále není schopna zajistit trvalý mír v celé zemi. Dochází k neustálým ozbrojeným střetům mezi vládními jednotkami a jejich odpůrci.

V závěru lze zmínit výstižná slova Slavomíra Horáka, jenž se vyjádřil k současnému vývoji v zemi.

*Mezinárodní společenství i místní populace chtějí od slabé vlády (v celoafghánském měřítku) příliš mnoho protichůdných kroků najednou – silnou vládu v Kábulu, lidská práva, odzbrojení, řešení problematiky produkce narkotik, zlepšení životní úrovně atd. Ani vláda s mnohem silnějším mandátem by nebyla schopna řešit žádný z těchto problémů v krátkém časovém období.*⁹⁶

*Současný Afghánistán tak připomíná zrcadlo, které dlouholetá válka rozbila na malé kousíčky. Dnes se jej snaží slepovat mnoho lidí – ti dávají některé kousky dohromady, ale zároveň šlapou ve střepích. Pomyslné zrcadlo nyní drží pohromadě díky „lepidlu“ mezinárodních jednotek a také jisté většinové vůli po míru. Do zrcadla se dokonce lze i dívat, ale stále v něm chybí mnoho kousíčků a celkový obraz je rozmazaný. A nebezpečí otřesů, které by takto křehký předmět mohly opět rozbít, je poměrně velké.*⁹⁷

⁹⁵ Horák, S., „Začarované kruhy afghánské“, in *Obrana a strategie*, Praha 2008, roč. 2008, č. 2, s. 8.

⁹⁶ Tamtéž, s. 8.

⁹⁷ Horák, S., *Afghánský konflikt*, Praha 2004. s. 174.

5. Závěr

Cílem diplomové práce byla hlubší analýza vnitřní situace v Afghánistánu, vysvětlení, co bylo podnětem k zahájení občanské války v zemi a co vedlo k rozhodnutí o sovětské intervenci do Afghánistánu na přelomu let 1979 až 1980. Z uvedeného hlediska byl cíl práce naplněn.

Hlavními hypotézami diplomové práce bylo zodpovězení otázek, jež byly položeny v úvodu práce: Co je příčinou a jaké faktory vedly k zahájení občanské války v zemi? Co vedlo Sověty k razantnímu rozhodnutí o invazi do Afghánistánu a na jaké země regionu Střední Asie má vývoj v Afghánistánu největší vliv?

Odpovědi na tyto otázky jsou zahrnuty v celé diplomové práci. Nicméně lze shrnout, že důvodů k zahájení občanské války v zemi bylo několik. Všechny tři zmíněné faktory – etnický, náboženský a sociální, byly hlavními příčinami rozpoutání konfliktu v Afghánistánu.

Pro zemi, jakou je Afghánistán, je typická nejednotnost. Ta se odráží v náboženské různorodosti (převažuje zde sunnitský islám, ale také zde najdeme zastoupení šíitského islámu), etnické pestrosti afghánského obyvatelstva (v zemi žijí Paštúni, Uzbekové, Tádžikové a další etnika) a v kontrastu mezi moderním městem a zaostalým venkovem. V každé fázi konfliktu sehrál jeden či druhý faktor vždy významnou roli. V první fázi konfliktu se jednalo zejména o sociální a politické rozbroje, po rozpadu komunistické strany v zemi byl důležitý etnický a sociální aspekt. Nástupem Tálibánu v roce 1996 bylo hnutí postaveno na etnickém a sociálním základě.

Důvody vstupu sovětských vojsk na afghánské území byly ovlivněny několika procesy, o nichž se zmiňuji v úvodu celé práce. Prvním z nich byla expanzivní politika Sovětského svazu do zemí Třetího světa, snaha o modernizaci Afghánistánu a v neposlední řadě faktor vycházející z obavy o bezpečnost Sovětského impéria. Obavu představoval strach z rozšíření islámu do post-sovětských republik ve Střední Asii. V SSSR v té době žilo zhruba 15 % muslimů, kteří představovali pro Moskvu destabilizující prvek v regionu Střední Asie. Proto bylo nutné, aby vedení KSSS zabránilo rozšíření islámu i za cenu vojenského zásahu do sousedních zemí. Právě proto se intervence do Afghánistánu stala nevyhnutelnou. Nejednalo se však o jednorázovou akci. Působení Sovětského svazu v Afghánistánu bylo jednoznačné i do roku 1979. Již od 60. letech 20. století zastoupení a působení sovětských poradců v zemi narůstalo. Sovětské politici navíc doufali, že intervence do země bude probíhat stejně hladce, jako tomu bylo v případě Československa nebo Maďarska.

Je nutné na závěr podotknout, že nelze události spojené s rokem 1979 interpretovat jako okupaci Afghánistánu ze strany Sovětského svazu.

Z textu jednoznačně vyplývá, že právě afghánská strana LDSA byla první, kdo o sovětskou pomoc požádal. Hlavním cílem Sovětů při vstupu do země byla stabilizace a upevnění tamější vlády a eliminace Hafizulláha Amína. Změna kurzu zahraniční politiky Spojených států a jejich interpretace a podání sovětské intervence v západních médiích, představila invazi jako sovětskou agresi. Sověti se stali úhlavním nepřítelem pro Spojené státy a hlavní konkurencí v regionu Střední Asie. Události spojené s Afghánistánem tak ovlivnily chod dění i ve státech v tomto regionu a měly dopad na vzájemné vztahy mezi nimi. Právě americká podpora mudžáhidům, jež usilovala o oslabující vliv Moskvy v zemi, se pro Američany stala do budoucna osudovou. Lze tedy konstatovat, že sovětská intervence v Afghánistánu se nestala hlavní příčinou rozpadu SSSR, avšak představovala bod zlomu, od něž nebylo cesty zpět.

Je obdivuhodné, že několik mocností se po celá staletí pokoušelo o pokoření země, jakou je Afghánistán. Země, která je pro mnohé z nás, v západním světě, zemí *teroristů a sebevražedných atentátníků*. Zemí, kde se zrodily teroristické organizace a s níž pojíme působení jednoho z nezapamatovatelnějších teroristů v historii lidstva – Usámy bin Ládina. Afghánistán je však na druhou stranu i zemí dlouhé historie, kultury a tradic. Lidé zde, stejně jako po celém světě, touží po míru a klidu. Nemají bohužel sebemenší tušení, že právě jejich osudy a životy leží v rukou jen několika málo lidí, kteří řídí politiku celého státu.

V závěru diplomové práce bych pouze chtěla podotknout, že problematika Afghánistánu a interpretace sovětské invaze do země, byla zpracována na základě dostupné literatury a možnosti autora.

*Afghánistán – nepokořili ho Britové, ani Rusové. Následná vláda mudžahidínů přinesla krvavou občanskou válku. Když se vlády zmocnil Tálibán, Afghánci věřili, že bude líp. Náboženští fanatici vládli však s pomocí práva šaría a tvrdých perzekucí.*⁹⁸

---

⁹⁸ [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10565314276-zeny-v-zemi-talibanu>.

6. Seznam zdrojů a literatury

6.1. Použitá literatura a zdroje

- AMNON S., *Soviet Political and Military Conduct in the Middle East*, 1984.
- BAAR, V, a kol., *Politická geografie*, 1996.
- BZEZINSKI, Z., *The Grand Chessboard American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, 1997.
- FEIFER, G., *Velký hazard-Sovětská válka v Afghánistánu*, 2009.
- FIDLER, J., PLECHANOVÁ, B., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*, Praha 2000.
- FREEDMAN, K., *Moscow and the Middle East, Soviet Policy since the Invasion of Afghanistan*, 1991.
- GEORGIEV, J., „*Historické souvislosti sovětské invaze do Afghánistánu*“, in *Mezinárodní vztahy*, 2002.
- HILALI, A. Z., *The Soviet Penetration into Afghanistan and the Marxist coup*, 2005.
- HORÁK, S., *Afghánský konflikt*, 2005.
- HORÁK, S., *Rusko a Střední Asie po roce 1991*, 2008.
- HORÁK, S., *Střední Asie mezi Východem a Západem*, 2005.
- HORÁK, S., „*Začarované kruhy afghánské*“, in *Obrana a strategie*, 2008.
- KREJČÍ, O., *Geopolitika Ruska*, 2017.
- KREJČÍ, O., *Zahraniční politika USA*, 2009.
- MAREK, J., *Dějiny Afghánistánu*, 2006.
- MATTHEW, O., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, 2003.
- MYANT, M., DARHOKOUPIL, J., *Tranzitní ekonomiky. Politická ekonomika Ruska, východní Evropy a střední Asie*, 2013.
- NÁLEVKA, V., *Horká krize studené války*, 2010.

NIJMAN, J., „*The Limits of Superpower: The United States and the Soviet Union since World War II*,“ in *Annals of the Association of American Geographers*, 82 č. 4 (1992), s. 681-695.

NOVÁK, M., *Džihád proti Kremlu*, 2008.

ROUX, J. P., *Dějiny Střední Asie*, 2008.

SARIN, O., *Veřelci. Agrese Sovětského svazu proti světu 1919 – 1989*, 1998.

ŠIŠKA J., F., *Bojiště Afghánistán*, 2015.

ŠIŠKA J., F., *Prokletá válka – Afghánistán – moskevský Vietnam*, 1999.

ŠIŠKA J., F., SERGEJEV S, F., *Vrtulníky proti mudžhahedinům. Sovětsko-afghánský válečný konflikt 1979-1989. Vrtulníky na bojišti*, 2010.

ULBRECHTOVÁ H. a kol., *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění*, 2015.

VASILJEV, A. M., *Rossija na Blizhnem Vostoke i Srednem Vostoke. Ot messianstva k pragmatizmu*, 1993.

VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, B., *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989*, 2004.

6.2. Internetové zdroje

Politika. Novij internacionnij projekt dlja Evrazii – budusheje, kotoroje rozhdaetsja segodnja. [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <http://izvestia.ru/news/502761>

Národní obrození – slovanská mytologie jako prostředek národního povědomí. [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <https://sarmatia.wordpress.com/2010/07/10/narodni-obrozeni-%E2%80%93-slovanska-mytologie-jako-prostredek-narodniho-povedomi/>

Šíření tureckých kmenů po Eurasii. [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://milasko.blog.cz/1110/sireni-tureckych-kmenu-po-eurasii>

Článek. Vladivostok vládnoucí východu? [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/213/pdf>

Společenství nezávislých států (SNS). [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://www.rusko-info.cz/clanek/spolecenstvi-nezavislych-statu-sns>

Evrazijskoe ekonomicheskoe soobshchestvo. [cit. 2018-05-02]. Dostupné z: <http://www.evrazes.com/>.

Zakonodatelstvo Kazachstana. [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00540&all=all>.

Geopolitika Střední Asie. [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://slavomirhorak.euweb.cz/ca_geopolitika.htm

Neviditelný pes. Nejisté vyhlídky Střední Asie. [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2003/09/32935_1_0_0.html

Sovětská válka v Afghánistánu: Otevřený boj byl k ničemu. [cit. 2018-06-02]. Dostupné z: <http://webmagazin.cz/index.php?stype=all&id=14200>.

Madrasah. [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/madrasah>

Diplomová práce. Sovětská invaze do Afghánistánu jako katalyzátor vzniku islámského fundamentalismu a Tálíbanu. [cit. 2018-06-03]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/gj1wyo/52686-184644760.pdf>

Totalita. Sovětský svaz. [cit. 2018-07-07]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/sssr.php>

Stránky o Střední Asii. [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: <http://www.central-asia.su/index.php>

Irácká krize: Co je to chalífát? [cit. 2018-07-15]. Dostupné z: <http://www.freepub.cz/2014/co-je-to-chalifat/>

Video. Afghánistán – Po stopách peněz. [cit. 201-07-22]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=A9-4MCUaVSQ&t=4s>

Video. Ivysílání. Ženy v zemi Tálíbanu. [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10565314276-zeny-v-zemi-talibanu>